

ІНСТИТУТ

ОСВІТНЬОЇ АНАЛІТИКИ

Державна наукова установа

ОСВІТНЯ АНАЛІТИКА УКРАЇНИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Заснований у 2017 р.
Виходить 2–6 разів на рік

ВИПУСК № 4(25)
2023

ISSN 2617-8532 Журнал зареєстровано 7 листопада 2018 року в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж)

Засновник і видавець Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики» (свідоцтво про реєстрацію KB № 22862-12762P від 28.08.2017)

Журнал «Освітня аналітика України» внесено до Переліку наукових фахових видань України (наказ Міністерства освіти і науки України від 09.02.2021 № 157), категорія «Б»; спеціальності: 051 – Економіка, 281 – Публічне управління та адміністрування

ЗМІСТ

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Литвинчук А. О., Кир'янов А. В., Іриневич Ю. В., Гайдук І. С. Тенденції розвитку дистанційної освіти в Україні як чинника стабільності та безперервності освітнього процесу під час війни 5

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ОСВІТИ

Гапон В. В., Шараєвська М. І., Дерепя Т. С. Аналіз розподілу державних цільових субвенцій у сфері освіти на 2023 рік 19

УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

Мельник С. В. Зарубіжний і вітчизняний досвід регулювання професійної діяльності працівників та їх профільної підготовки 40

ВИЩА ОСВІТА

Круглов В. В., Терещенко Д. А. Реалізація механізмів державного управління якістю вищої освіти: виклики та напрями вдосконалення 58

ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

Лозовий В. С. Основні тенденції російської політики у сфері шкільної освіти на тимчасово окупованих територіях України в період повномасштабної російсько-української війни у 2022–2023 рр. 70

Терещенко Г. М., Ткаченко В. В. Освітня реформа НУШ як складова інтеграції України в Європейський освітній простір.....	78
--	----

Денисюк О. Я., Титаренко Н. В. Індикатори НУШ як інструмент вимірювання впровадження освітньої реформи вчителями закладів ЗСО	91
--	----

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Баніт О. В. Посттравматичне зростання українців в умовах війни	104
---	-----

Агафонова М. В. Європейський рік навичок: вікно можливостей для України в умовах війни.....	116
--	-----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Лондар Сергій Леонідович, д-р екон. наук, проф. (*головний редактор*); **Литвинчук Андрій Олександрович**, канд. екон. наук, ст. дослідник (*заступник головного редактора*); **Терещенко Ганна Миколаївна**, канд. екон. наук, ст. наук. співробітник (*заступник головного редактора*); **Кир'янов Андрій Вячеславович** (*заступник головного редактора*); **Пронь Наталія Богданівна**, канд. екон. наук (*відповідальний секретар*); **Бахрушин Володимир Євгенович**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **Буряченко Андрій Євгенович**, д-р екон. наук, проф.; **Гапон Валентина Василівна**, канд. пед. наук; **Гриневич Лілія Михайлівна**, канд. пед. наук, доц.; **Гулова Ленка**, Ph.D.; **Денглерова Деніса**, Ph.D.; **Денисюк Оксана Яківна**; **Затонацька Тетяна Георгіївна**, д-р екон. наук, проф.; **Ковтунець Володимир Віталійович**, канд. фіз.-мат. наук, доц.; **Кононенко Юрій Григорович**; **Криштоф Світлана Дмитрівна**, канд. пед. наук, ст. наук. співробітник; **Кузнецов Костянтин Володимирович**, канд. наук з держ. упр.; **Леснікова Марина Валентинівна**, канд. екон. наук; **Лун Марк**, Ph.D.; **Мельник Сергій Вікторович**, канд. екон. наук, доц.; **Мищенко Володимир Іванович**, д-р екон. наук, проф.; **Орлова Наталія Сергіївна**, д-р наук з держ. упр., проф.; **Раков Сергій Анатолійович**, д-р пед. наук, доц.; **Рашкевич Юрій Михайлович**, д-р тех. наук, проф.; **Тимченко Олена Миколаївна**, д-р екон. наук, проф.; **Тутліс Відмандас**, Ph.D.; **Шіп Радім**, Ph.D.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики».

Протокол № 9 від 20 листопада 2023 р.

Журнал включено в такі бази даних: «Наукова періодика України», ResearchBib, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Crossref та Index Copernicus International Journals Master List.

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

Автори несуть повну відповідальність за зміст і достовірність матеріалів, що публікуються, дотримання загальноприйнятих принципів наукової етики, відсутність плагіату у своїх статтях.

Матеріали, надруковані у журналі, є власністю Інституту, захищені міжнародним та українським законодавством і не можуть бути відтворені в будь-якій формі без письмового дозволу видавця.

Редакція залишає за собою право на скорочення та редагування авторських текстів.

INSTITUTE
OF EDUCATIONAL ANALYTICS
State Scientific Institution

EDUCATIONAL ANALYTICS OF UKRAINE

SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

Published since 2017
2–6 issues per year

ISSUE № 4(25)
2023

ISSN 2617-8532 The journal is registered on 7 of November 2018 in ISSN International Centre, Paris

Founder State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics»
and publisher (Print media state registration certificate KB № 22862-12762P of 28.08.2017)

The journal «Educational Analytics of Ukraine» is included in the List of scientific professional publications of Ukraine (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.02.2021 № 157), category «B»; specialties: 051 - Economics, 281 - Public administration and administration

CONTENTS

DEVELOPMENT OF INFORMATION AND EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

Andrii Lytvynchuk, Andrii Kyrianov, Julia Irynevich, Ivan Gaiduk. Trends in the development of distance education in Ukraine as a factor of stability and continuity of the educational process during the war 5

FINANCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF EDUCATION

Valentyna Gapon, Mariia Sharaievska, Tetiana Derepa. Analysis of the allocation of state-targeted subventions in the field of education for 2023 19

EDUCATION MANAGEMENT

Sergii Melnyk. Foreign and domestic experience in regulating the professional activities of employees and their professional training 40

HIGHER EDUCATION

Vitalii Kruhlov, Dina Tereshchenko. Implementation of mechanisms of public quality management in higher education: challenges and directions for improvement 58

GENERAL SECONDARY EDUCATION

Vitalii Lozovyi. Main trends of russian policy in school education in Ukraine's temporarily occupied territories during the full-scale russian-ukrainian war in 2022–2023 70

Hanna Tereshchenko, Valentyna Tkachenko. NUS educational reform as a component of Ukraine's integration into the European educational space.....	78
Oksana Denysiuk, Nataliia Tytarenko. Indicators of the New Ukrainian School as a tool for measuring education reform implementation by general education teachers.....	91

HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

Olga Banit. Post-traumatic growth of Ukrainians under war conditions.....	104
Mariia Agafonova. European year of skills: a window of opportunity for Ukraine in times of war.....	116

EDITORIAL BOARD

Prof. **Sergiy Londar** (*editor-in-chief*); Dr. **Andrii Lytvynchuk** (*deputy editor-in-chief*); Dr. **Hanna Tereshchenko** (*deputy editor-in-chief*); **Andrii Kyrianov** (*deputy editor-in-chief*); Dr. **Natalia Pron** (*executive secretary*); Prof. **Volodymyr Bakhrushyn**; Prof. **Andrii Buriachenko**; Dr. **Valentyna Gapon**; Dr. **Liliia Hrynevych**; Dr. **Lenka Gulova**; Dr. **Denisa Denglerova**; **Oksana Denysiuk**; Prof. **Tetyana Zatonatska**; Dr. **Volodymyr Kovtunets**; **Yurii Kononenko**; Dr. **Svitlana Kryshtof**; Dr. **Konstantin Kuznietsov**; Dr. **Maryna Lyesnikova**; Dr. **Mark Loon**; Dr. **Sergii Melnyk**; Prof. **Volodymyr Mishchenko**; Prof. **Nataliia Orlova**; Dr. **Sergiy Rakov**; Prof. **Yurii Rashkevych**; Prof. **Olena Tymchenko**; Dr. **Vidmantas Tutlys**; Dr. **Radim Ship**.

Recommended for publication
by the Academic Council of the State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics».
Protocol № 9 of 20.11.2023.

The journal is included in such databases: Scientific Periodicals of Ukraine, ResearchBib, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Crossref and Index Copernicus International Journals Master List.

The editorial board does not always share the position of the authors.

Responsibility for the content and reliability of published materials, the compliance of general scientific ethics principles, the absence of plagiarism lies entirely with the authors.

Materials published in the journal are the property of the Institute and are protected by international and Ukrainian legislation and may not be reproduced in any form without the written permission of the publisher.

The editorial staff reserves the right to shorten and edit the original texts.

Литвинчук А. О.

кандидат економічних наук, старший дослідник, в. о. директора ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, a.litvinchuk@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7523-558X>

Кир'янов А. В.

заступник директора з науково-проектної роботи та ІТ ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, a.kiryanoff@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0452-7689>

Іриневиц Ю. В.

кандидат економічних наук, заступник начальника відділу адміністрування освітніх інформаційних систем ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, nnaug1@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1755-5240>

Гайдук І. С.

науковий співробітник сектора організації автоматизованого збору освітньої статистики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, gaiduk94ivan@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3144-1469>

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИКА СТАБІЛЬНОСТІ ТА БЕЗПЕРЕБІЙНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. Мета статті – проаналізувати стан розвитку дистанційної освіти в Україні як чинника стабільності та безперебійності освітнього процесу. Наведено основні принципи успішного управління розвитком дистанційної освіти в рамках системи неперервної освіти. Проаналізовано українське законодавство, яке охоплює різноманітні аспекти дистанційного навчання. Підкреслено, що технічне забезпечення навчання на відстані в закладах освіти повинне включати апаратно-технологічні засоби, доступ до інформаційно-комунікаційних ресурсів із високою пропускнуою здатністю, програмне забезпечення загального й спеціалізованого призначення, технічну підтримку та цифрові освітні ресурси за навчальними програмами. Окреслено переваги й недоліки застосування дистанційної освіти в Україні. Проведено аналіз статистичних даних щодо чисельності учнів і педагогів, які перебували за кордоном, роботи закладів, що пропонують освітні послуги внутрішньо переміщеним особам та на тимчасово окупованих територіях. Наголошено на важливості постійного вдосконалення системи дистанційного навчання на різних рівнях освіти. Для оптимального використання дистанційного навчання ключовим є поєднання традиційних і новаторських підходів. Особливу увагу приділено модернізації й розвитку систем дистанційної освіти, включаючи етапи життєвого циклу та взаємозв'язок компонентів інформаційної інфраструктури. Вказано напрями розвитку дистанційної освіти в Україні, які охоплюють створення сприятливих умов для використання інформаційно-комунікаційних технологій, удосконалення законодавчих норм у частині цієї форми освіти та популяризацію професійного рівня осіб, що здобули освіту за допомогою дистанційного навчання.

Ключові слова: дистанційна освіта, освітній процес, форми здобуття освіти, заклади освіти, внутрішньо переміщені особи.

JEL classification: I21, I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-4-5-18.

© Литвинчук А. О., Кир'янов А. В., Іриневиц Ю. В., Гайдук І. С., 2023

Початок військової агресії з боку російської федерації 24 лютого 2022 р., безпосереднє ведення бойових дій та завдання ракетних ударів по території України спричинили введення воєнного стану й тимчасове припинення навчання на всіх рівнях освіти. Після нетривалої перерви навчання продовжилось у дистанційному форматі. Однак, хоча всі заклади освіти мали досвід цієї форми навчання через пандемію COVID-19, навчання в умовах війни привнесло свої унікальні особливості.

Процеси глобалізації всіх сфер суспільного життя, становлення інформаційного (постіндустріального) етапу розвитку прогресивних країн роблять життєво необхідною реалізацію завдання безперервної освіти населення. Особливу роль у розв'язанні цього завдання сьогодні відіграють моделі й технології дистанційної освіти (далі – ДО). Це, у свою чергу, потребує вдосконалення освітніх технологій, які передбачають широке застосування сучасних засобів комунікації для розвитку особистості та її професійного становлення. Перспективним напрямком розвитку безперервної освіти, її доступності, особистісної орієнтованості є оптимальне поєднання традиційних форм і методів навчання та дистанційних технологій. Саме тому однією з актуальних тем, що наразі активно обговорюються науковцями й педагогами, є дистанційна освіта.

Мета статті – проаналізувати стан розвитку дистанційної освіти в Україні як чинника стабільності та безпечності освітнього процесу.

Різні аспекти дистанційної освіти досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Биков, Л. Гаврілова, Ю. Катасонова, О. Квасник, В. Мороз, Н. Підбуць-

ка, С. Резнік, О. Романовський, А. Черкашин, В. Шаповалова, Т. Ярошенко [1–4], а також їхні зарубіжні колеги, зокрема А. Алкахтані, Х. Атіську-Боатенг, Х. Гао, К. Нікадамбаєва, А. Раджхан, К. Ратісварі, М. Хіллієр [5–10].

Для ефективного управління розвитком ДО в системі неперервної освіти людини визначимо такі основні закономірності:

- компоненти ДО у структурі неперервної освіти мають неоднакове значення в різні періоди життя людини;
- ДО є багатогранною та пов'язана з іншими соціальними інститутами (культурою, сім'єю, охороною здоров'я тощо);
- розвиток ДО в системі безперервної освіти визначається рівнем соціального розвитку суспільства;
- ДО прагне до цілісності шляхом упровадження державних освітніх стандартів;
- освітні програми кожного закладу освіти мають бути співвіднесені з програмами інших рівнів і етапів ДО;
- ДО забезпечує єдність процесу управління в просторово-часовому континуумі.

Проаналізуємо українське законодавство, яке регулює різні аспекти ДО, для точнішого розуміння цього поняття. Насамперед зауважимо: у ст. 8 Закону України «Про освіту» зазначено, що особа реалізує своє право на освіту протягом усього життя шляхом:

- 1) формальної освіти – освіти, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою;

2) неформальної освіти – освіти, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти;

3) інформальної освіти (самоосвіти) – освіти, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям [11].

Оскільки держава визнає ці види освіти, вона й створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, які надають відповідні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів.

Окрім того, у ст. 9 Закону України «Про освіту» наведено форми здобуття освіти й регламентовано право особи на їх поєднання. Зокрема, до основних форм здобуття освіти належать:

1) інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);

2) індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві));

3) дуальна.

Серед вказаних форм здобуття освіти звернемо увагу на дистанційну, котра, згідно з тим самим законом, є індивідуалізованим процесом здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [11].

Детальніше про дистанційну форму здобуття повної загальної серед-

ньої освіти написано в наказі Міністерства освіти і науки України «Деякі питання організації дистанційного навчання» від 08.09.2020 № 1115. Зокрема, положення цього наказу визначають механізм забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти за дистанційною формою, а також використання технологій дистанційного навчання при організації навчання за різними формами. Дистанційне навчання здійснюється згідно з навчальними планами або, за потреби, за індивідуальним навчальним планом, а педагогічна рада затверджує конкретні інформаційно-телекомунікаційні системи та онлайн-комунікаційні сервіси для організації освітнього процесу [12].

Здобуття освіти у формі дистанційного навчання може бути організовано для осіб, які:

1) не можуть відвідувати установи освіти за станом здоров'я, відбувають покарання, беруть участь у збройному конфлікті, проживають за межами країни (у разі громадян України), перебувають на тимчасово окупованій території України, через епідемічні обставини, унаслідок природних і техногенних катастроф тощо;

2) потребують індивідуалізованого підходу в навчанні з урахуванням їхніх здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей та досвіду. Це може включати визначення особливих освітніх потреб дитини, індивідуальність у навчанні обдарованих дітей, участь учнів у спортивних змаганнях тощо.

Технічне забезпечення дистанційного навчання в закладі освіти повинне включати:

– апаратні засоби (персональні комп'ютери, мережеве обладнання,

джерела безперебійного живлення, сервери, обладнання для відеоконференції тощо);

- інформаційно-комунікаційне забезпечення із пропускнуою здатністю каналів, що надає суб'єктам дистанційного навчання цілодобовий доступ до електронних освітніх ресурсів для реалізації освітнього процесу в синхронному та асинхронному режимах;

- програмне забезпечення загального і спеціального призначення (в т. ч. для осіб з особливими потребами), яке має бути ліцензійним або побудованим на програмних продуктах із відкритими кодами;

- технічну/сервісну підтримку для забезпечення безперервної роботи платформи дистанційного навчання, що надається фахівцями у сфері цифрових технологій;

- електронні освітні ресурси з навчальних предметів (інтегрованих курсів), які необхідні для забезпечення дистанційного навчання [12].

Стосовно державних гарантій для здобувачів освіти в умовах воєнного стану в ст. 57, п. 1 Закону України «Про освіту» зазначено, що здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у т. ч. тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період), були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується: організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників [11].

Зазвичай для забезпечення дистанційного навчання учнів заклад освіти може створювати власні або використовувати інші електронні освітні ресурси, які підлягають перевірці самим закладом (на відповідність державним освітнім стандартам, типовим освітнім і модельним навчальним планам, мовним вимогам) [13].

На рис. 1 наведено переваги й недоліки застосування ДО в Україні.

На сьогодні в Україні завдяки доступності ДО для здобувачів освіти стає дедалі зручнішим розширювати свої соціальні межі й мережі серед однолітків. Однак обмеження проявляються в новому соціальному середовищі (онлайн-просторі), що може бути досить незвичним для більшості людей. Учителі отримують ширші можливості, ніж будь-коли, застосовувати нові методи навчання, аби зробити свої предмети більш інтерактивними. Після понад трьох років пандемії COVID-19 механізми співпраці вчителів і учнів у освітньому процесі стали більш налагодженими. Крім того, доопрацьовано технічну базу, що уможливорює запровадження відповідної форми навчання як повноцінної альтернативи денній формі навчання. ДО сприяє покроковій цифровізації освіти, тобто обмін інформацією здійснюється на централізованих порталах, а відстеження виконаних завдань або записи лекцій завжди доступні на серверах школи. Оцифрування полегшує відстеження плагіату (особливо в текстах), що створює відкрите й чесне середовище для обміну знаннями та потенційно сприяє зменшенню корупції.

І в соціокультурному, й у технічному плані українське суспільство поступово стає готовим до онлайн-навчання як окремого варіанта нав-

Рис. 1. Переваги та недоліки застосування дистанційної освіти в Україні

Побудовано авторами.

чання, особливо якщо йдеться про специфічні програми. Після пандемії такий вид освіти можна залишати, оскільки платформи дистанційного навчання та технічна підтримка залишаються відповідальністю закладів освіти. На цьому тлі набуває актуальності організація навчання цифрової грамотності якомога більшого числа освітян і збереження чи підвищення поточного рівня матеріально-технічного забезпечення.

Водночас варто звернути окрему увагу на очевидні недоліки ДО, до яких можна віднести брак живого спілкування, що позначається на результативності учнів. Окрім того, медіаторними змінними цього зв'язку є погіршення психічного здоров'я та втрата мотивації в здобувачів освіти. Під час війни багато українців страждають від нестабільних особистих умов життя, які безпосередньо впливають і на освіту.

Також слід розглянути так зване примусове онлайн-навчання як по-

тенційну загрозу цілісності освітньої системи. Очевидним є той факт, що не всі вчителі та учні мають технічні можливості для дистанційного навчання (потужні комп'ютери, стабільне підключення до Інтернету тощо). Крім того, є проблеми із самими серверами, технічні обмеження, пов'язані із зовнішніми факторами. Наприклад, ліцензія на популярну службу конференц-зв'язку Zoom може бути дорогою для деяких установ чи окремих викладачів, а використання «безкоштовної» версії обмежує групові сесії лише 40 хвилинами, що порушує цілісність освітнього процесу [14].

Важливою складовою дослідження є розгляд реального стану справ із ДО в Україні на основі статистичної бази, яка перебуває в розпорядженні Міністерства освіти і науки України. На рис. 2 відображено динаміку чисельності учнів та педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), що перебували за кордоном

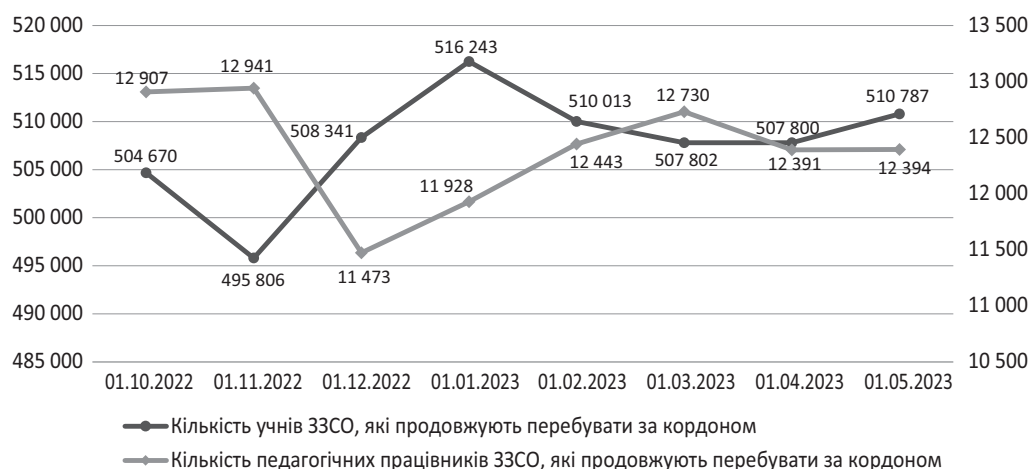

Рис. 2. Динаміка чисельності учнів і педагогічних працівників ЗЗСО, які перебували за кордоном, осіб

Побудовано авторами за: [15].

із 1 жовтня 2022 р. до 1 травня 2023 р. Так, педагогічних працівників ЗЗСО на початок жовтня 2022 р. налічувалося 12 907 осіб, а на початок травня 2023 р. – 12 394 особи (на 4 % менше). Натомість число учнів ЗЗСО за аналогічний період зросло, з 504 670 до 510 787 осіб (на 1,2 %).

Щодо кількості закладів, які функціонують і надають освітні послуги внутрішньо переміщеним здобувачам освіти, то ми розглянемо цей по-

казник за трьома напрямками: заклади дошкільної освіти (ЗДО), заклади позашкільної освіти (ЗПО) та ЗЗСО (рис. 3). У період з 1 жовтня 2022 р. до 1 квітня 2023 р. кількість ЗДО, що надавали освітні послуги внутрішньо переміщеним здобувачам, зросла з 5 452 до 6 566 од. (на 20,4 %); ЗПО – з 1 038 до 1 063 од. (на 3,4 %); ЗЗСО – з 9 831 до 10 139 од. (на 3,1 %).

Аналіз динаміки чисельності внутрішньо переміщених здобувачів осві-

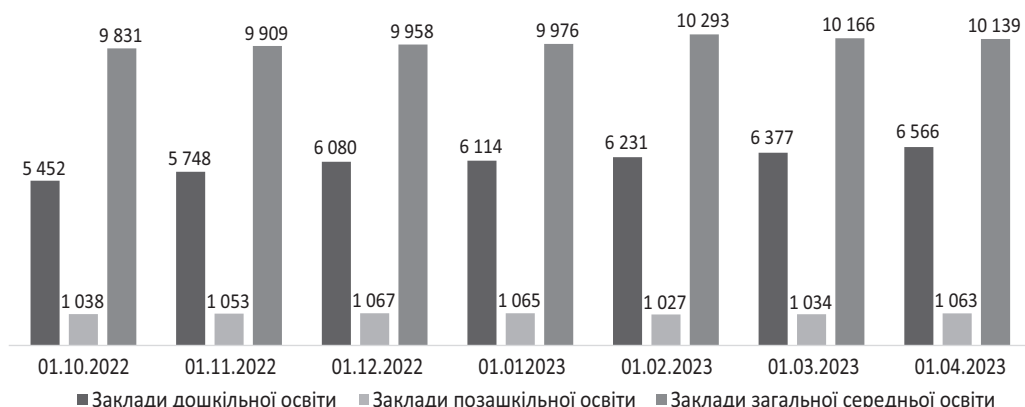

Рис. 3. Динаміка кількості закладів, що функціонують і надають освітні послуги внутрішньо переміщеним здобувачам освіти, од.

Побудовано авторами за: [15].

ти, які отримують освітні послуги в ЗДО, ЗПО та ЗЗСО, за період з 1 жовтня 2022 р. до 1 квітня 2023 р. виявив чітку тенденцію зростання за першими двома категоріями закладів, а за третьою категорією – пікове зростання станом на 1 грудня 2022 р. (166 151 особа). Загалом число внутрішньо переміщених здобувачів освіти в ЗДО збільшилося на 45,5 %, у ЗПО – на 39,3 %, а в ЗЗСО – лише на 0,1 % (рис. 4).

Ситуація щодо ЗЗСО та здобувачів освіти, які перебували на тимчасово-

во окупованих територіях у період з 1 жовтня 2022 р. до 1 травня 2023 р., була такою: кількість ЗЗСО зросла на 1,8 %, або на 22 од., однак станом на 1 січня 2023 р. перебувала на досить низькому рівні порівняно з початком і кінцем аналізованого періоду (1 091 од.). Число здобувачів освіти з тимчасово окупованих територій, навпаки, відчутно зменшилось, із 98 134 до 72 229 осіб (на 26,4 %) (рис. 5).

Як уже зазначалось, учнів ЗЗСО України, які продовжують перебува-

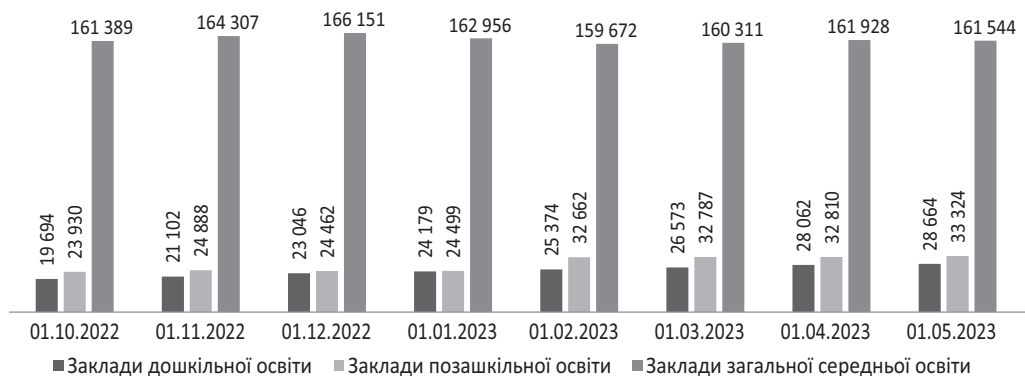

Рис. 4. Динаміка чисельності внутрішньо переміщених здобувачів освіти, які отримують освітні послуги в закладах, що функціонують, осіб

Побудовано авторами за: [15].

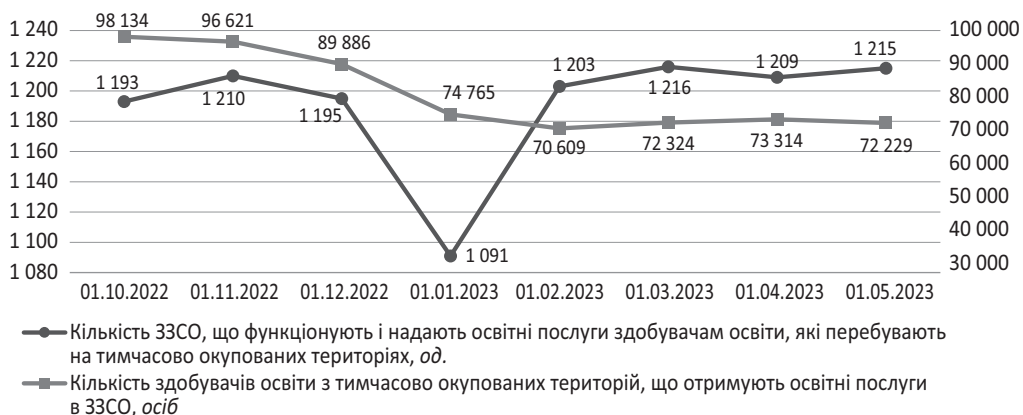

Рис. 5. Динаміка кількості ЗЗСО та здобувачів освіти, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, од., осіб

Побудовано авторами за: [15].

ти за кордоном, станом на 1 травня 2023 р. налічувалося **510 787 осіб**, а педагогічних працівників ЗЗСО – **12 394 особи**.

Розглянемо чисельність таких учнів і педагогічних працівників ЗЗСО в розрізі регіонів України. Найбільше учнів було з м. Києва (67 664 особи), Харківської (62 801) та Дніпропетровської (48 279) областей, а найменше – із Хмельницької (6 920) і Кіровоградської (7 025) областей. Найбільше педагогічних працівни-

ків було із Запорізької (1 852 особи), Харківської (1 827) та Донецької (1 350) областей (рис. 6). Рис. 6 також демонструє тісний зв'язок між цими двома показниками в розрізі більшості регіонів України.

Дані щодо здобувачів освіти з тимчасово окупованих територій, які отримують освітні послуги в ЗЗСО, станом на 1 травня 2023 р. цілком відображають реалії воєнного стану в Україні (рис. 7). Зокрема, найбільше їх число спостерігається

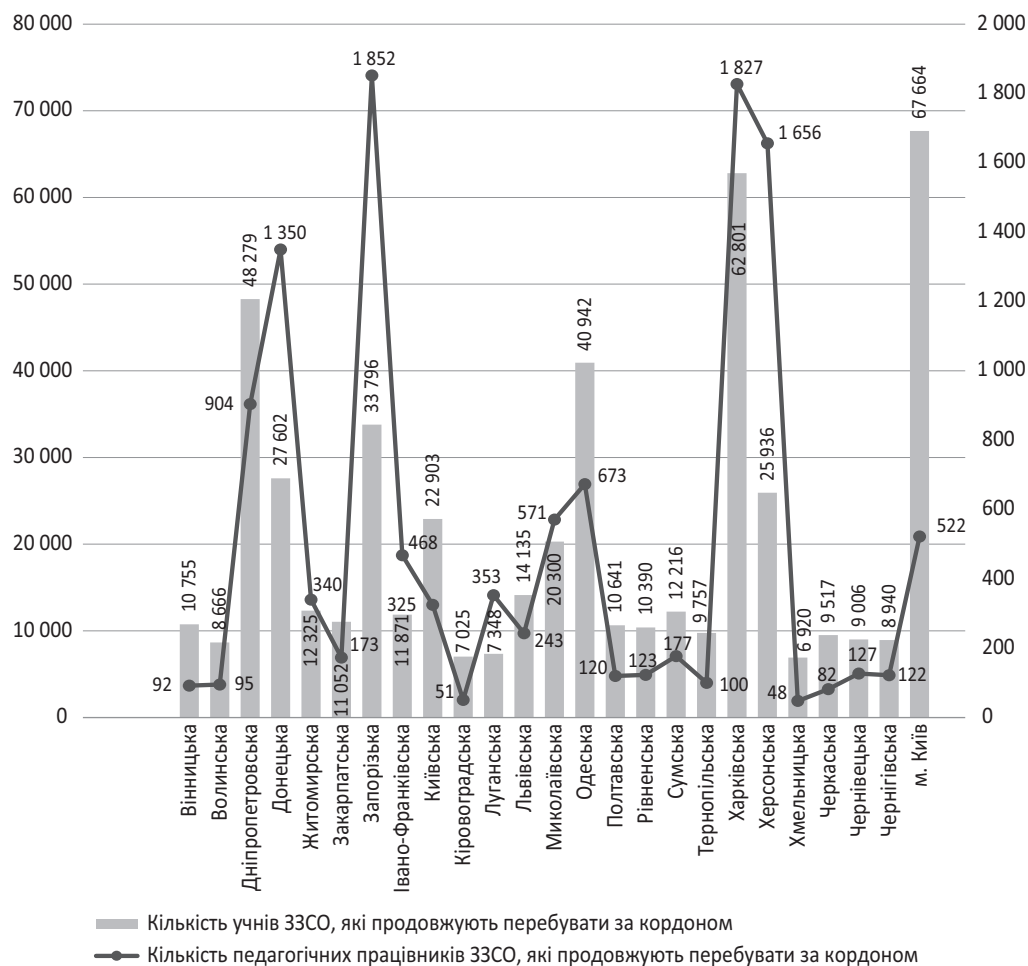

Рис. 6. Чисельність учнів та педагогічних працівників ЗЗСО, які продовжували перебувати за кордоном станом на 01.05.2023, осіб

Побудовано авторами за: [15].

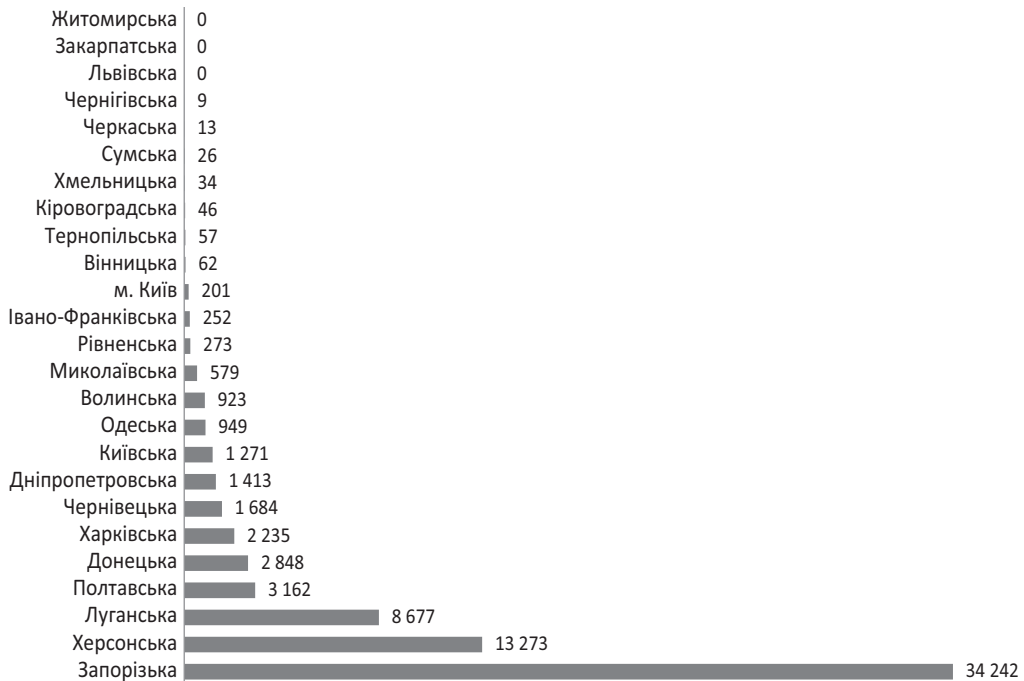

Рис. 7. Чисельність здобувачів освіти з тимчасово окупованих територій, що отримували освітні послуги в ЗЗСО станом на 01.05.2023, осіб

Побудовано авторами за: [15].

в Запорізькій (34 242 особи), Херсонській (13 273) і Луганській (8 677) областях.

Як уже зазначалося, здобувачів освіти з тимчасово окупованих територій, що отримують освітні послуги в ЗЗСО в Україні, станом на 1 травня 2023 р. налічувалося **72 229 осіб**.

Чисельність внутрішньо переміщених здобувачів загальної середньої освіти, які отримують освітні послуги в закладах, що функціонували станом на 1 травня 2023 р., відображає реальну картину переміщення учнів у розрізі регіонів України (рис. 8). Найбільше таких здобувачів зафіксовано в Донецькій області – 40 680 осіб, а друге й третє місце посіли м. Київ (12 143 особи) та Дніпропетровська область (11 176 осіб).

Чисельність внутрішньо переміщених здобувачів загальної середньої освіти, які отримують освітні послуги в діючих закладах, загалом по Україні на початок травня 2023 р. становила **161 544 особи**.

Під час удосконалення системи ДО на різних рівнях повинні розглядатися взаємопов'язані та взаємозалежні педагогічні, психологічні, організаційні, технологічні, кадрові й нормативні методи та пропонуватися самоорганізована модель ДО. Інформаційно-телекомунікаційні технології вносять зміни не лише в способи поширення набутих знань, вони пропонують по-новому організувати структурно-функціональні компоненти системи неперервної освіти.

Оптимальна реалізація дистанційного навчання в системі безпе-

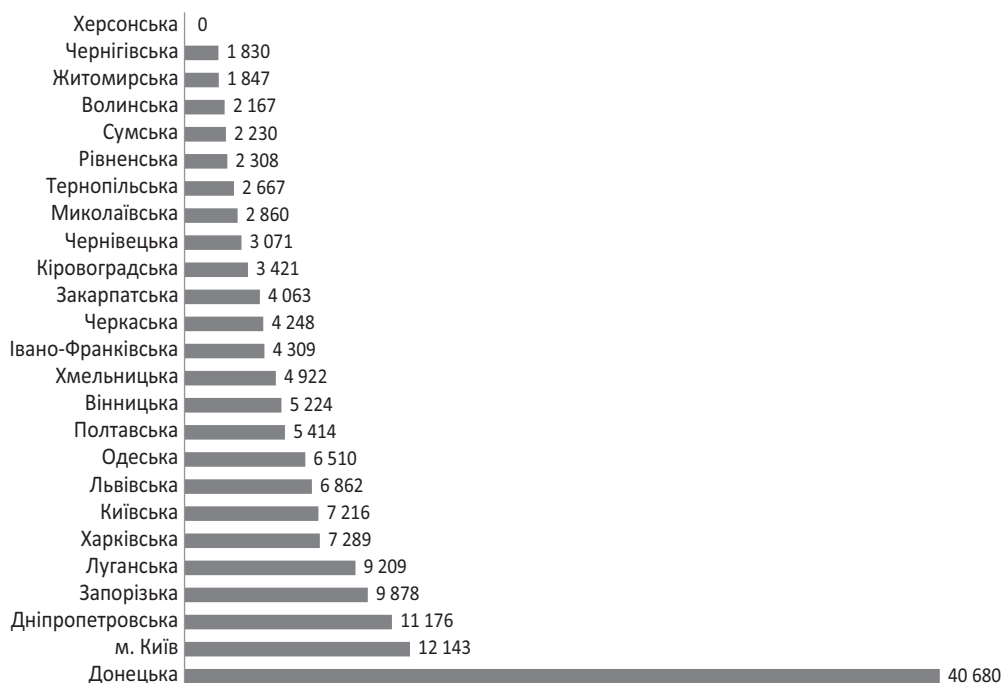

Рис. 8. Чисельність внутрішньо переміщених здобувачів загальної середньої освіти, які отримували освітні послуги в закладах, що функціонували станом на 01.05.2023, осіб

Побудовано авторами за: [15].

первної освіти в Україні може бути забезпечена комплексним використанням традиційних та інноваційних засобів. Для забезпечення ефективності розроблення й використання сучасних засобів інформатизації в дистанційному навчанні необхідно організувати кваліфіковану підготовку та перепідготовку викладачів. Таке навчання має проводитися в комплексі з практикою в усіх видах інформаційних і телекомунікаційних технологій, що використовуються.

Практичний досвід показав, що подальше вдосконалення ДО для її використання в системі безперервної освіти потрібно розглядати в таких взаємопов'язаних напрямках:

а) теоретико-методологічному;

б) нормативно-правовому;

в) методичному, що передбачає дослідження, розроблення та впровадження форм, методів і засобів ДО;

г) технологічному, який ґрунтується на науковому застосуванні технологій ДО.

Отже, як показує аналіз адаптованості вітчизняних закладів освіти до непередбачуваних обставин, пов'язаних із пандемією COVID-19 і збройною агресією РФ, система дистанційного навчання в Україні на сьогодні досі перебуває на етапі становлення, однак має потенціал розвитку шляхом використання міжнародного досвіду в поєднанні з найкращими практиками традиційних методів навчання. У перспективних стратегіях розвитку дистанційної освіти,

які визначають державні органи й адміністрації освітніх закладів, слід робити акцент на таких діях, як-от: створення максимально необхідних умов для підготовки вчителів і учнів до використання інформаційно-комунікаційних технологій; уточнення нормативних актів, що регулюють функціонування дистанційного навчання; підтримка розвитку професійної компетентності осіб, які навчають дітей за допомогою технологій дистанційного навчання. Прогрес у сфері дистанційної освіти в Україні насамперед залежить від здатності системи освіти запропонувати конкурентоспроможні професійні знання та ефективні методи їх передання за допомогою технологій дистанційного навчання. Крім того, важливою

є готовність учнів застосовувати дистанційні методи навчання для отримання знань, а також визнання роботодавцями й суспільством еквівалентності знань, здобутих традиційними методами навчання.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити таке. По-перше, дистанційна освіта в Україні визначається як важливий елемент стабільності освітнього процесу, зокрема під час кризових ситуацій. По-друге, технологічний розвиток посприяв поширенню дистанційної освіти, хоча доступ до неї залишається нерівним для різних соціальних груп і регіонів. По-третє, запровадження дистанційної освіти вимагає перегляду підходів до навчання та викладання, що може поліпшити якість освіти.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Дистанційна освіта: актуальність, особливості і принципи побудови, шляхи розвитку та сфера застосування. *Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології*: кол. моногр. Київ: Атіка, 2005. С. 77–92. URL: https://lib.iitta.gov.ua/5696/1/%D0%91%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2_%D0%92_2005.pdf.
2. Гаврілова Л., Катасонова Ю. Теоретичні аспекти впровадження дистанційного навчання в Україні. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 1–2 (16–17). С. 168–182. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2017.1-2.1682>.
3. Фактори розвитку та напрями вдосконалення дистанційної форми навчання в системі вищої освіти України / О. Г. Романовський та ін. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2019. Т. 74. № 6. С. 20–42. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v74i6.3185>.
4. Ярошенко Т. О. Дистанційне навчання в системі вищої освіти: сучасні тенденції. *Інженерні та освітні технології*. 2019. Т. 7. № 4. С. 8–21. DOI: <https://doi.org/10.30929/2307-9770.2019.07.04.01>.
5. Alqahtani A., Rajkhan A. E-learning critical success factors during the COVID-19 pandemic: a comprehensive analysis of e-learning managerial perspectives. *Education Sciences*. 2020. Vol. 10, Iss. 9. P. 216. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci10090216>.
6. Atieku-Boateng H. An evaluation of the effectiveness of online education and the extent to which online education will be replacing the traditional classroom teaching. *Academia Letters*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.20935/AL2806>.
7. Gao H. Analysis of network classroom environment on the learning ability of college students. *Technology, Knowledge and Learning*. 2021. № 26. P. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10758-020-09457-3>.

8. Nikadambaeva Kh. B. Possibilities for using e-sources of educational methodology in online education during quarantine. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. 2020. Vol. 2, Iss. 8. P. 164–173. DOI: <https://doi.org/10.37547/tajssei/volume02issue08-25>.
9. Ratheeswari K. Information communication technology in education. *Journal of Applied and Advanced Research*. 2018. Vol. 3, Suppl. 1. P. 45–47. DOI: <https://doi.org/10.21839/jaar.2018.v3iS1.169>.
10. Hillier M. Bridging the digital divide with off-line e-learning. *Distance Education*. 2018. Vol. 39, Iss. 1. P. 110–112. DOI: <https://doi.org/10.1080/01587919.2017.1418627>.
11. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
12. Деякі питання організації дистанційного навчання : наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>.
13. Дистанційне навчання в Україні. Юридичне бюро «КАНОН» : вебсайт. 2020. URL: <https://kanon.ks.ua/blog-ukr/dystantsiine-navchannia-v-ukraini>.
14. Perepelytsia T. Online learning and war: how pandemic experience can help Ukrainian education? Ilko Kucheriv «Democratic Initiatives» Foundation : вебсайт. 2022. URL: <https://dif.org.ua/en/article/distance-learning-en>.
15. Міністерство освіти і науки України : офіц. вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua>.

Andrii Lytvynchuk

Ph. D. (Economics), Senior Researcher, SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine,
a.litvinchuk@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7523-558X>

Andrii Kyrianov

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, a.kiryanoff@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0452-7689>

Julia Irynevich

Ph. D. (Economics), SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, nnaru1@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1755-5240>

Ivan Gaiduk

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, gaiduk94ivan@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3144-1469>

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF DISTANCE EDUCATION IN UKRAINE AS A FACTOR OF STABILITY AND CONTINUITY OF THE EDUCATIONAL PROCESS DURING THE WAR

Abstract. *This paper aims to analyze the development of distance education as a factor that contributes to the stability and continuity of education in Ukraine. The main principles of successful management of distance education within the continuous education system are outlined. Additionally, Ukrainian legislation regarding different aspects of distance learning is analyzed. It is stressed that technical requirements for distance education in educational institutions must include hardware and technology facilities, high-speed information and communication resources, general and specialized software, technical support, and digital educational resources that align with the curriculum. The advantages and disadvantages of implementing distance education in Ukraine are highlighted. Statistical data regarding the number of students and educators abroad, and the functioning of institutions offering educational services to internally displaced persons, as well as in temporarily occupied territories, are analyzed. Attention is drawn to the importance of continual improvement of the distance education system across different education levels. The optimal use of distance education can be achieved by combining both traditional and innovative methods. Significant focus is given to modernizing and further developing distance education systems, considering their life cycle stages and the interconnection of informational infrastructure components. Directions for developing distance education in Ukraine involve establishing favourable conditions for using information and communication technologies, refining legislative norms relevant to this form of education, and enhancing the professional level of individuals obtaining education through distance learning. Distance education in Ukraine serves three primary purposes: firstly, it is regarded as an integral component in maintaining educational stability during crisis situations; secondly, technological advancement has facilitated the expansion of distance education, though access remains unequal for various social groups and regions; and thirdly, the implementation of distance education requires a revision of teaching and learning methods, potentially enhancing the overall quality of education. Ensuring the stability of distance education in Ukraine is particularly important and necessitates the provision of proper infrastructure, regulatory measures, and individual student needs consideration.*

Keywords: *distance education, educational process, forms of education, education institutions, internally displaced persons.*

References

1. Bykov, V. Yu. (2005). Distance education: relevance, features and principles of construction, ways of development and scope of application. *Information support of the educational process: innovative tools and technologies*, 77-92. Kyiv: Attica. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/5696/1/%D0%91%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2_%D0%92_2005.pdf [in Ukrainian].
2. Gavrilova, L., & Katasonova, Ju. (2017). Theoretical aspects of distance learning in Ukraine. *Educological discourse*, 1-2(16-17), 168-182. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2017.1-2.1682> [in Ukrainian].
3. Romanovskiy, O., Kvasnyk, O., Moroz, V., Pidbutska, N., Reznik, S., Cherkashin, A., & Shapovalova, V. (2019). Development factors and directions for improving distance learning in the higher education system of Ukraine. *Information Technologies and Learning Tools*, 74(6), 20-42. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v74i6.3185> [in Ukrainian].
4. Yaroshenko, T. (2019). Distance learning in higher education: current trends. *Engineering and Educational Technologies*, 7(4), 8-21. DOI: <https://doi.org/10.30929/2307-9770.2019.07.04.01> [in Ukrainian].
5. Alqahtani, A., & Rajkhan, A. (2020). E-learning critical success factors during the COVID-19 pandemic: a comprehensive analysis of e-learning managerial perspectives. *Education Sciences*, 10(9), 216. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci10090216>.
6. Atieku-Boateng, H. (2021). An evaluation of the effectiveness of online education and the extent to which online education will be replacing the traditional classroom teaching. *Academia Letters*. DOI: <https://doi.org/10.20935/AL2806>.
7. Gao, H. (2021). Analysis of network classroom environment on the learning ability of college students. *Technology, Knowledge and Learning*, 26, 1-12. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10758-020-09457-3>.
8. Nikadambaeva, Kh. (2020). Possibilities for using e-sources of educational methodology in online education during quarantine. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(8), 164-173. DOI: <https://doi.org/10.37547/tajssei/volume02issue08-25>.
9. Ratheeswari, K. (2018). Information communication technology in education. *Journal of Applied and Advanced Research*, 3(1), 45-47. DOI: <https://doi.org/10.21839/jaar.2018.v3iS1.169>.
10. Hillier, M. (2018). Bridging the digital divide with off-line e-learning. *Distance Education*, 39(1), 110-112. DOI: <https://doi.org/10.1080/01587919.2017.1418627>.
11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On education* (Act No. 2145-VIII, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
12. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2020). *Some issues of distance learning organization* (Order No. 1115, September 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text> [in Ukrainian].
13. Yurydychne biuro "KANON". (2020). *Distance education in Ukraine*. Retrieved from <https://kanon.ks.ua/blog-ukr/dystantsiine-navchannia-v-ukraini> [in Ukrainian].
14. Perepelytsia, T. (2022). Online learning and war: how pandemic experience can help Ukrainian education? *Ilko Kucheriv «Democratic Initiatives» Foundation*. Retrieved from <https://dif.org.ua/en/article/distance-learning-en>.
15. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua> [in Ukrainian].

Гапон В. В.

кандидат педагогічних наук, начальник відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, valvas.gapon@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7521-5450>

Шараєвська М. І.

завідувач сектора галузевої статистичної звітності відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, sharaev@bigmir.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8605-2404>

Дерепа Т. С.

науковий співробітник сектора фінансово-економічної звітності відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, tatyana.stepanova@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1283-7671>

АНАЛІЗ РОЗПОДІЛУ ДЕРЖАВНИХ ЦІЛЮВИХ СУБВЕНЦІЙ У СФЕРІ ОСВІТИ НА 2023 РІК

Анотація. Стаття присвячена аналізу порядку та механізмів розподілу державних цільових субвенцій на 2023 р., а саме: освітньої субвенції, субвенції на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами (ООП), субвенції на придбання шкільних автобусів, субвенції на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти. Розглянуто нормативно-правові акти про розподіл субвенцій та їх обсяг на 2023 р. Проаналізовано наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених щодо фінансування освіти й моніторингу використання коштів освітньої субвенції. Проілюстровано важливість чинників, що впливають на розподіл субвенцій, та наведено результати аналізу в розрізі регіонів. Детально проаналізовано розподіл освітньої субвенції на оплату праці педагогічних працівників у розрізі регіонів за такими типами закладів: заклади загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти й інклюзивно-ресурсні центри. Відображено результати аналізу видатків за рахунок субвенції на надання державної підтримки особам з ООП, використаних у І кв. 2023 р., на проведення психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять та придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку. Надамо пропозиції щодо вдосконалення механізму й організації контролю ефективності використання коштів державних цільових субвенцій у сфері освіти.

Ключові слова: державні цільові субвенції, здобувачі повної загальної середньої освіти, особи з особливими освітніми потребами, шкільні автобуси, облаштування безпечних умов навчання.

JEL classification: I22, I28, H52.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-4-19-39.

В умовах воєнного стану в Україні урядом приймаються рішення щодо забезпечення фінансовими ресурсами найважливіших напрямів діяльності в галузі освіти за рахунок дер-

жавних цільових субвенцій, а саме: освітньої субвенції, субвенції на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами (ООП), субвенції на придбання шкіль-

© Гапон В. В., Шараєвська М. І., Дерепя Т. С., 2023

них автобусів, субвенції на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти. Паралельно триває пошук інших джерел фінансування, у т. ч. можливості додаткового фінансування від міжнародних фінансових організацій і зарубіжних партнерів. Зокрема, наша держава отримує кошти від Світового банку на часткове відшкодування вже зменшених видатків на оплату праці педагогічних працівників, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти (ЗСО).

Питання реформування фінансової системи, ефективності й результативності використання грошових коштів у сфері ЗСО є предметом уваги ряду українських і зарубіжних науковців та дослідників. Наприклад, Л. Безтелесна і В. Василів [1] обґрунтовують важливість ролі компетенцій педагогічних працівників та якості освітніх послуг у раціональному розподілі освітньої субвенції. У їхній праці відображено процес визначення обсягу цих субвенцій на державному й місцевому рівнях із використанням інформаційної бази Міністерства фінансів України та місцевих бюджетів, зокрема м. Дрогобича Львівської області. У ході дослідження науковцями встановлено, що реальні умови розподілу освітньої субвенції між закладами освіти на прикладі м. Дрогобича не забезпечують ефективне витрачання коштів через нераціональне використання потужності закладів, а головне, не мотивують адміністрацію шкіл працювати краще. Авторами доведено, що теперішній підхід не стимулює управлінців поліпшувати діяльність закладів загальної середньої освіти, зокрема підвищувати якість освітніх послуг і

компетенцій педагогічних працівників, а підтримує їхню поточну діяльність. Водночас науковці наголошують на необхідності оптимального розподілу фінансових ресурсів із урахуванням головних цілей і завдань стратегічного розвитку ЗСО.

У свою чергу, І. Феофанова та В. Кичкіна досліджують сучасний стан фінансування освіти в Україні й визначають проблеми розвитку освітніх закладів, викликані браком фінансування та нерівним розподілом бюджетних коштів. Автори зауважують, що бюджетування як управлінська технологія спрямоване на розроблення й посилення саме фінансово-економічної обґрунтованості прийняття рішень, уможливорює надання економічної оцінки наслідків запроваджених нововведень та дає змогу значно розширити фінансову самостійність закладів освіти, що сприятиме ефективнішому використанню фінансових ресурсів [2].

Як зазначають А. Литвинчук, І. Гайдук [3], однією із серйозних проблем сфери освіти є недостатнє фінансування закладів освіти, що унеможливорює надання якісних освітніх послуг. Тому дефіцит коштів місцевих бюджетів зумовлює застосування механізму освітньої субвенції, яка надається на оплату праці педагогічних працівників у сфері ЗСО. Науковцями вивчено зарубіжний досвід і відзначено позитивні зрушення в таких європейських країнах, як Естонія, Польща, Австрія, Швеція, Норвегія, Фінляндія та ін. Ними доведено, що результати освітньої системи залежать від фінансів, вкладених в її розвиток, та запропоновано вдосконалити державні стандарти успішності й розробити освітні індикатори,

за якими можна буде визначати довгостроковий прогрес учнів і школи.

Науковці С. Лондар, В. Бахрушин і група дослідників Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики» проаналізували ефективність використання бюджетних коштів, спрямованих на фінансування ЗСО, на основі застосування статистичних, модельних та економіко-математичних методів аналізу даних [4]. Автори наголошують, що питання ефективності бюджетного фінансування не втрачає актуальності в багатьох європейських країнах, оскільки уряди хочуть отримати найкращий освітній результат у межах розумних бюджетних освітніх витрат. Учені зауважують, що для кількісного оцінювання ефективності бюджетних видатків на освіту здебільшого використовуються статистичні й економіко-математичні методи. Ці методи дають змогу виявити взаємозалежності або невідповідності між результатами освітньої діяльності та обсягами бюджетного фінансування й, таким чином, дають освітнім управлінцям підстави для розроблення першочергових заходів із покращення ситуації.

Серед міжнародних досліджень варто відзначити шведсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні», у межах якого Міністерство освіти і науки України з 2015 р. співпрацює у сфері розподілу коштів освітньої субвенції. Експерт цього проєкту Я. Герчинський в аналітичних записках приділяє увагу проблематиці вдосконалення формули розподілу освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам і заробітної плати вчителів [5–7].

Нами проводилась оцінка ефективності використання коштів освітньої субвенції територіальними громадами (міськими, селищними, сільськими) загалом в Україні та, зокрема, у Львівській області на основі розрахованих індикаторів, що характеризують рівень середньої оплати праці педагогічних працівників за кошти освітньої субвенції й власні кошти територіальних громад; частку використаного на заробітну плату педагогічних працівників закладів ЗСО річного обсягу коштів освітньої субвенції, отриманого територіальними громадами, з урахуванням сформованого залишка на початок року; середню надбавку за престижність праці; щорічні середні витрати з коштів освітньої субвенції в розрахунку на одного учня та на один клас; середню наповнюваність класів учнями; середню кількість учнів на одну ставку вчителя тощо [8]. У науковій статті також обґрунтовано залежність ефективності діяльності закладів ЗСО від якості сучасного освітнього середовища, котре характеризується системою кількісних і якісних показників, професійної компетентності вчителів, організаційно-управлінської компетентності керівного складу закладу, фінансових та матеріально-технічних ресурсів, необхідних для організації освітнього процесу.

Метою цієї статті є аналіз механізмів розподілу й використання коштів державних цільових освітніх субвенцій із державного бюджету місцевим бюджетам у 2023 р.

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» [9], Кабінет Міністрів України розробив нормативно-правові

акти щодо розподілу обсягів державних цільових субвенцій між місцевими бюджетами (табл. 1).

Отже, загальний обсяг розподілених державних цільових субвенцій в освітній галузі на 2023 р. становить 90,32 млрд грн, із них: освітня субвенція – 87,515 млрд грн (96,89 %); на облаштування безпечних умов у закладах ЗСО – 1,5 млрд грн (1,66 %); на придбання шкільних автобусів – 1 млрд грн (1,11 %); на надання державної підтримки особам з ООП – 304,6 млн грн (0,34 %).

Розглянемо порядок і механізми розподілу кожної із субвенцій, проаналізуємо їх використання загалом по Україні та в розрізі регіонів.

Освітня субвенція надходить із державного бюджету місцевим бюджетам на оплату праці з нарахуваннями для педагогічних працівників. Кошти освітньої субвенції отримують заклади ЗСО, включаючи приватні та інші заклади, які здійснюють навчання згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, інклюзивно-ре-

сурсні центри. За кошти субвенції не проводиться фінансування закладів ЗСО (крім закладів початкової школи й приватних закладів ЗСО), чисельність учнів в яких становить менше ніж 25 осіб.

Освітня субвенція розподіляється між відповідними рівнями місцевих бюджетів на основі встановленої формули. Джерелом інформації для розподілу обсягу освітньої субвенції на 2023 р. були персональні дані здобувачів освіти, подані безпосередньо закладами освіти в програмно-апаратному комплексі «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» (ПАК «АІКОМ»). МОН за підтримки шведсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» підготувало інформаційні довідки та розрахунки щодо обсягів освітньої субвенції для обласних бюджетів і бюджетів територіальних громад на 2023 р. [14].

Згідно з розрахунками, освітня субвенція для закладів ЗСО становить 83 391 660,3 тис. грн (95,29 % загального обсягу освітньої субвен-

Таблиця 1

Нормативно-правові акти про розподіл субвенцій та їх обсяг на 2023 р.

Субвенція	Нормативно-правові акти	Обсяг субвенції, тис. грн
Освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам	Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання розподілу обсягу освітньої субвенції на 2023 рік» від 30.12.2022 № 1472	87 515 508,9
Субвенція на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про розподіл у 2023 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» від 06.01.2023 № 16-р	304 595,3
Субвенція на придбання шкільних автобусів	Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання шкільних автобусів» від 28.04.2023 № 418	1 000 000,0
Субвенція на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти	Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти» від 28.04.2023 № 419	1 500 000,0

Складено авторами за: [10–13].

ції), для закладів професійної (професійно-технічної) освіти (П(ПТ)О) – 1 903 636,4 тис. грн (2,18 %), для закладів фахової передвищої освіти (ФПВО) – 726 600,1 тис. грн (0,83 %), для інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) – 1 175 160,5 тис. грн (1,34 %); резерв освітньої субвенції – 318 451,6 тис. грн (0,36 %).

На початок 2022/2023 н. р. у 12 976 закладах ЗСО навчалось 4 041 976 учнів, працювало 402 793 педагогічних працівники. Чисельність учнів і обсяг освітньої субвенції для закладів ЗСО в розрізі регіонів відображено на рис. 1.

Найбільше учнів у закладах ЗСО зосереджено в Дніпропетровській області, м. Києві та Львівській області, найменше – у Луганській області. Відповідно, освітня субвенція в Дніпропетровській області становить 6 445 781,3 тис. грн, у м. Києві – 5 020 651,9 тис. грн, у Львівській області – 6 141 543,5 тис. грн, у Луганській – 585 646,1 тис. грн. Обсяг освітньої субвенції в бюджеті м. Києва менший порівняно з Дніпропетровською й Львівською областями, що пояснюється меншою чисельністю учнів спеціальних шкіл і класів, інклюзивних класів та відсутністю

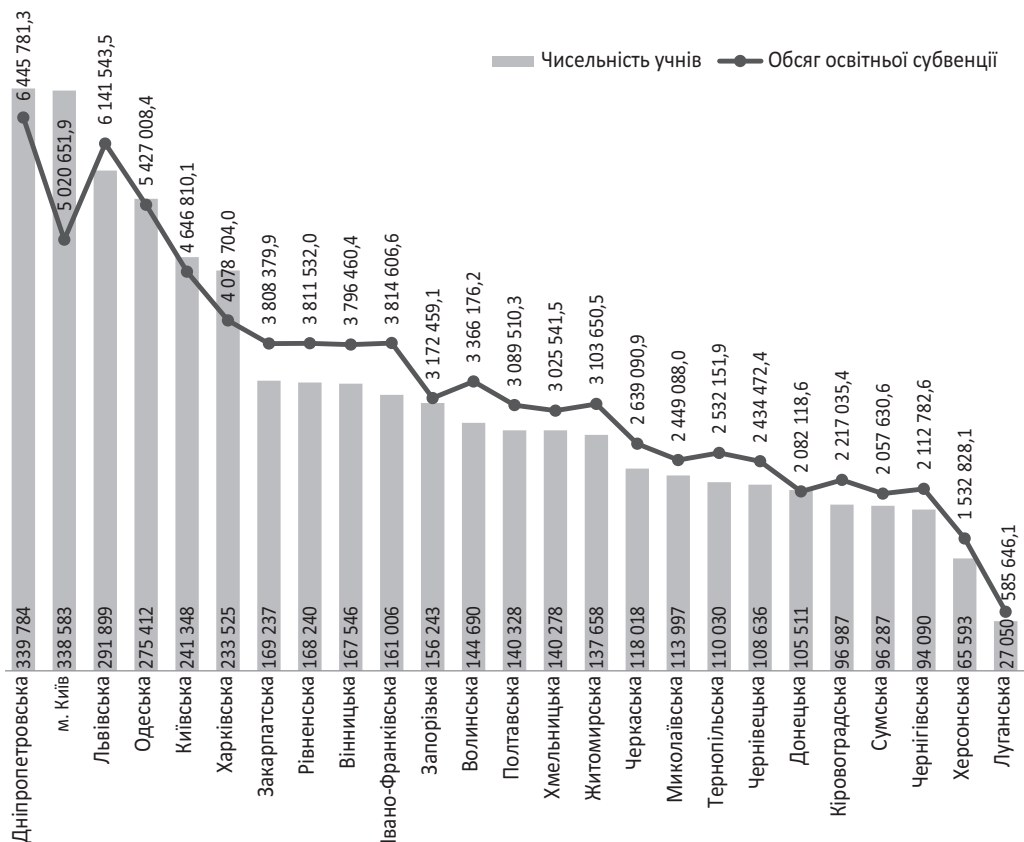

Рис. 1. Чисельність учнів на початок 2022/2023 н. р. та обсяг освітньої субвенції для закладів ЗСО на 2023 р., осіб, тис. грн

Побудовано авторами за: [14; 15].

закладів із малою наповнюваністю класів, які є в сільській місцевості зазначених регіонів.

На 2023 р. субвенція для закладів П(ПТ)О в розмірі 1 903 636,4 тис. грн розрахована для 171 688 учнів. Чисельність учнів та обсяг освітньої субвенції для закладів цього типу в розрізі регіонів відображено на рис. 2.

Найбільше учнів у закладах П(ПТ)О зосереджено у Львівській і Дніпропетровській областях, найменше – у Чернігівській області. Обсяг освітньої субвенції в цих регіонах становить 168 986,4 тис. грн, 160 292,3 тис. грн та 31 255,6 тис. грн відповідно.

На 2023 р. субвенція для закладів ФПВО в розмірі 726 600,1 тис. грн розрахована на 54 119 учнів. Чисельність учнів і обсяг освітньої субвенції для цих закладів у розрізі регіонів відображено на рис. 3.

Найбільше учнів у закладах ФПВО зосереджено в Дніпропетровській області – 6 664 особи. Тому Дніпропетровській області розподілено найбільший обсяг освітньої субвенції – 89 096,8 тис. грн. Найменше учнів налічується в Луганській області – 270 осіб, на яких розподілено 3 686,8 тис. грн.

На 2023 р. субвенція для ІРЦ у розмірі 1 175 160,5 тис. грн розрахо-

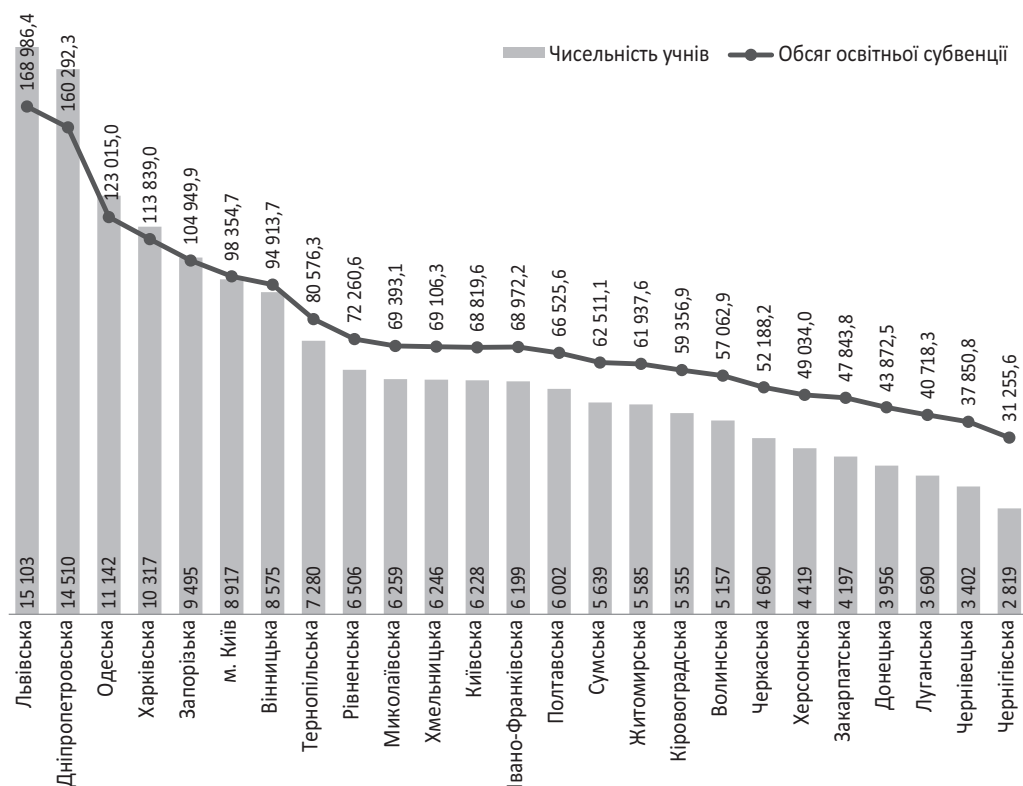

Рис. 2. Чисельність учнів на початок 2022/2023 н. р. та обсяг освітньої субвенції для закладів П(ПТ)О на 2023 р., осіб, тис. грн

Побудовано авторами за: [14].

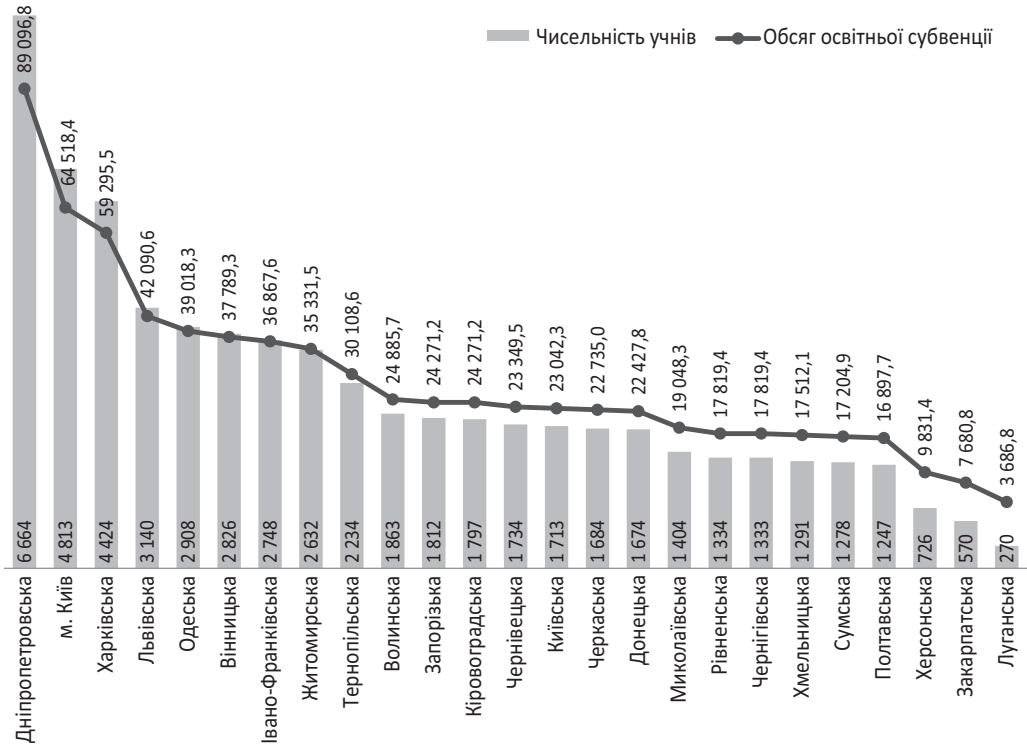

Рис. 3. Чисельність учнів на початок 2022/2023 н. р. та обсяг освітньої субвенції для закладів ФПВО на 2023 р., осіб, тис. грн

Побудовано авторами за: [14].

вана на 674 таких центри. Кількість ІРЦ і обсяг освітньої субвенції для них у розрізі регіонів відображено на рис. 4.

Найбільше ІРЦ розташовано в Київській області – 52 од., для яких розподілено найбільший обсяг освітньої субвенції – 90 665,2 тис. грн; найменше таких центрів налічується в Луганській області – 6 од., на які розподілено 10 461,4 тис. грн.

Україна визнає важливість рівних прав і можливостей для всіх громадян. Тому починаючи з 2017 р. у країні запроваджено субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з ООП (сліпим та зі зниженим

зором, глухим і зі зниженим слухом, із тяжкими порушеннями мовлення, із затримкою психічного розвитку, з порушеннями опорно-рухового апарату, зі складними порушеннями розвитку, у т. ч. з розладами аутичного спектра, з порушенням інтелектуального розвитку), які здобувають освіту в закладах дошкільної освіти (ясел-садків) компенсуючого типу, будинків дитини, закладів дошкільної освіти (дитячих будинків) інтернатного типу; закладах ЗСО, крім спеціальних шкіл, санаторних шкіл, навчально-реабілітаційних центрів; закладах П(ПТ)О державної й комунальної форм власності [16].

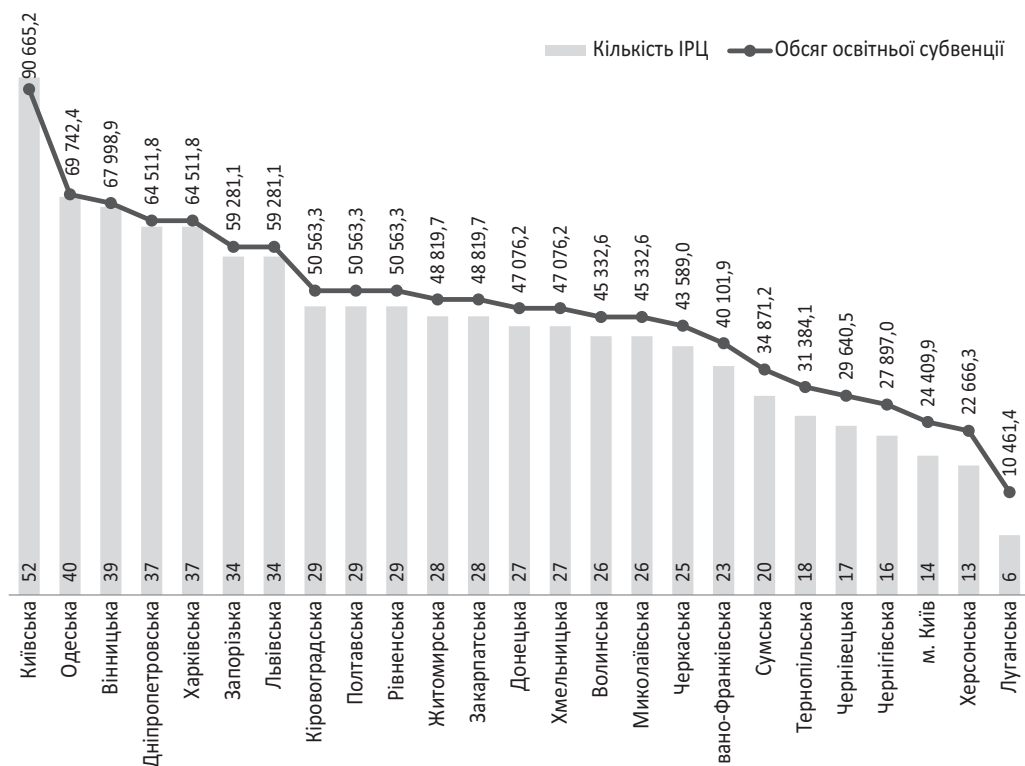

Рис. 4. Кількість ІРЦ на початок 2022/2023 н. р. та обсяг освітньої субвенції для ІРЦ на 2023 р., од., тис. грн

Побудовано авторами за: [14].

Кошти цієї субвенції витрачаються на проведення психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять, визначених індивідуальною програмою розвитку, та на придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку (не більш як 35 % загального обсягу субвенції). Типовий перелік спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку для осіб з ООП затверджено наказом МОН від 23.04.2018 № 414 [17]. До переліку психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять входять: ритміка, розвиток мовлення, лікувальна фізкультура, соціально-побутове орієнтування, корекція розвитку, орієнтування в просторі, розвиток слухового, зорового, так-

тильного сприймання мовлення та формування вимови, корекція зору, корекція й розвиток психофізичних функцій.

При розподілі коштів субвенції на надання державної підтримки особам з ООП на 2023 р. на рівні громад застосовується такий механізм: обласні та Київська міська військові адміністрації здійснюють розподіл субвенції між обласним бюджетом і бюджетами територіальних громад пропорційно чисельності осіб з ООП, які здобувають освіту у відповідних закладах освіти.

За даними зведеної таблиці № Д-9 «Відомості про спеціальні заклади загальної середньої освіти», на початок 2022/2023 н. р. чисельність уч-

нів в інклюзивних класах становила 33 861 особа, асистентів учителів – 22 685 осіб, кількість інклюзивних класів – 24 995 од. [18]. Зазначені показники в розрізі регіонів наведено на рис. 5.

Як видно, чисельність асистентів учителів в інклюзивних класах корелює з кількістю інклюзивних класів і залежить від чисельності учнів з ООП. З метою забезпечення умов для навчання осіб з ООП під час війни постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2022 № 483 внесено зміни до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти та Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти [19]. Зокрема, на

період дії воєнного стану розширено можливості щодо організації інклюзивного навчання дітей з ООП. Серед переліку заходів відзначимо зняття обмеження щодо граничної чисельності дітей з ООП в одному інклюзивному класі чи групі.

Найбільша кількість інклюзивних класів спостерігалась у Дніпропетровській (2 050 од.), Львівській (1 670) та Одеській (1 664) областях, найменша – у Луганській (182) і Херсонській (248) областях. Найбільше учнів з ООП навчалось в інклюзивних класах у Дніпропетровській (2 938 осіб), Одеській (2 258), Київській (2 115) та Львівській (2 075) областях, найменше – у Луганській (305), Херсонській (515), Донецькій (388), Черкаській (570), Чернігівській (585), Миколаївській (587), Сумській (675), Тернопільській (746), Кіровоградській (971), Вінницькій (1 078), Волинській (1 130), Івано-Франківській (1 436), Житомирській (1 224), Рівненській (1 120), Львівській (1 696), Київській (1 463), Одеській (1 664), Дніпропетровській (2 938).

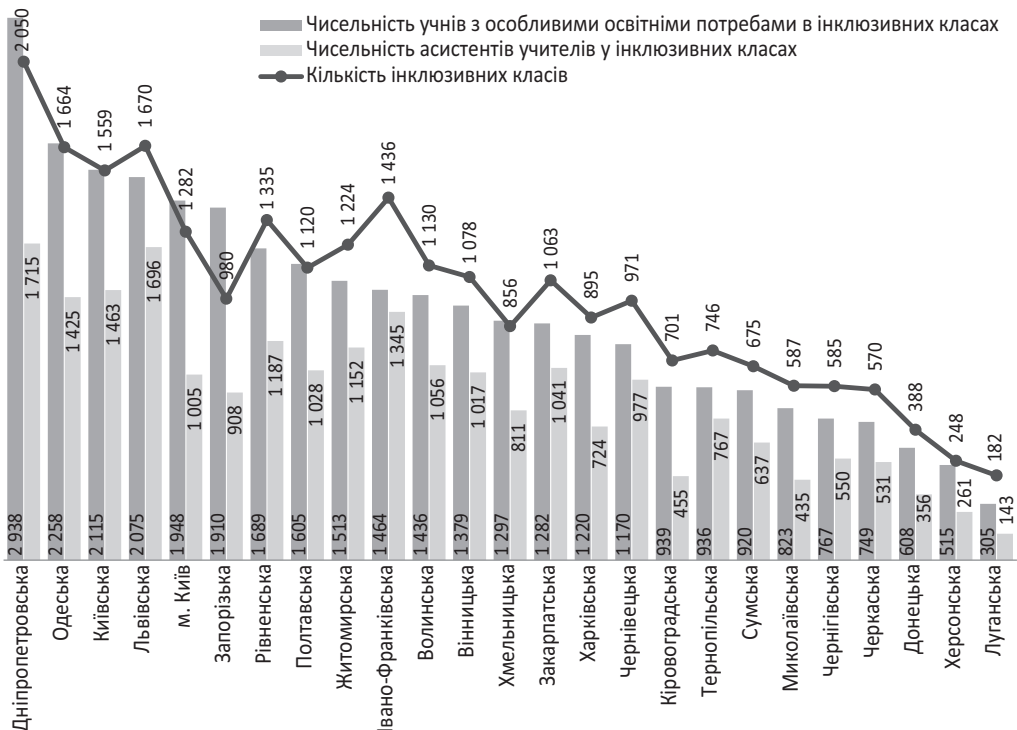

Рис. 5. Чисельність учнів з ООП, асистентів учителів в інклюзивних класах закладів ЗСО та кількість інклюзивних класів на початок 2022/2023 н. р., осіб, од. Побудовано авторами за: [18].

(608), Черкаській (749) і Чернігівській (767) областях.

Обласні та Київська міська військові адміністрації подають МОН щокварталу до 10-го числа наступного місяця інформацію про використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з ООП [19]. Зведену інформацію про використання цієї субвенції МОН подає щоквартально Міністерству фінансів України.

За даними звітів обласних і Київської міської військових адміністрацій, у I кв. 2023 р. в інклюзивних класах закладів ЗСО навчалася 34 021 особа, в інклюзивних групах у закладах дошкільної освіти – 9 943 особи, у закладах П(ПТ)О – 124 особи, з них одночасно з професією загальну середню освіту здобувала 91 особа. Обсяг видатків у цьому ж періоді становив 45 813,06 тис. грн, у т.ч. 44 297,47 тис. грн на проведення (надання) корекційно-розвиткових занять (послуг) та 1 515,59 тис. грн на придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку (табл. 2).

Найбільшим обсяг видатків субвенції на надання державної підтримки особам з ООП, використаний у I кв. 2023 р., був у закладах ЗСО та

становив 82,16 % загального обсягу видатків; значно меншим обсяг таких видатків був у закладах дошкільної освіти (17,77 %) і закладах П(ПТ)О (0,07 %).

За даними звітів областей, оснащення ІРЦ за рахунок видатків субвенції в I кв. 2023 р. не проводилося. Залишки коштів субвенції 2019 р., передбачені на оснащення кабінетів ІРЦ, дорівнювали 2 124,38 тис. грн. Ці залишки накопичились у шести регіонах, а саме: у Дніпропетровській (225,163 тис. грн), Закарпатській (186 тис. грн), Івано-Франківській (112 тис. грн), Луганській (1,217 тис. грн), Тернопільській (1 000 тис. грн) та Хмельницькій (600 тис. грн) областях. У постанові Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» від 17.05.2021 № 477 зазначається, що залишки коштів субвенції 2019 р., передбачені на оснащення кабінетів ІРЦ, що не використані у 2020 р., спрямовуються у 2021 р. на закупівлю обладнання для оснащення кабінетів ІРЦ, що будуть утворені у 2021 р. або вже утворені [20].

Таблиця 2

Обсяг видатків субвенції на надання державної підтримки особам з ООП, використаний у I кв. 2023 р., тис. грн

Заклади	Видатки на проведення (надання) корекційно-розвиткових занять (послуг)	Видатки на придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку	Загальний обсяг видатків
загальної середньої освіти	36 236,71	1 403,80	37 640,51
дошкільної освіти	8 030,46	111,79	8 142,25
професійної (професійно-технічної) освіти	30,30	-	30,30
Разом	44 297,47	1 515,59	45 813,06

Складено авторами за даними обласних та Київської міської військових адміністрацій.

Для визначення регіонів, де впродовж I кв. 2023 р. використано найбільше коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з ООП, виконано розрахунок частки використання субвенції станом на 1 квітня 2023 р. до річного обсягу розподіленої субвенції на 2023 р. кожного регіону (рис. 6).

Загалом найбільший обсяг субвенції для підтримки осіб з ООП було розподілено для закладів освіти Дніпропетровської (23 575 тис. грн), Львівської (22 440 тис. грн), Київської (21 843,6 тис. грн) і Одеської (21 212,8 тис. грн) областей, найменший – для Луганської (2 026,7 тис. грн), Донецької

(5 784,7 тис. грн) та Чернігівської (6 301,4 тис. грн) областей. Найбільша частка використання цих коштів спостерігалася в Чернігівській (41,31 %), Тернопільській (30,24 %) і Вінницькій (27,79 %) областях за середнього значення по Україні 15,04 %. Менш ніж 5 % було використано в Луганській (1,33 %), Миколаївській (2,14 %) та Харківській (2,82 %) областях. Херсонська область у I кв. 2023 р. узагалі не використовувала ці кошти.

За інформацією Державної казначейської служби України, для підтримки дітей з ООП у січні – березні 2023 р. було спрямовано 76,1 млн грн субвенції. Водночас на початок 2023 р. на рахунках місцевих бюджете-

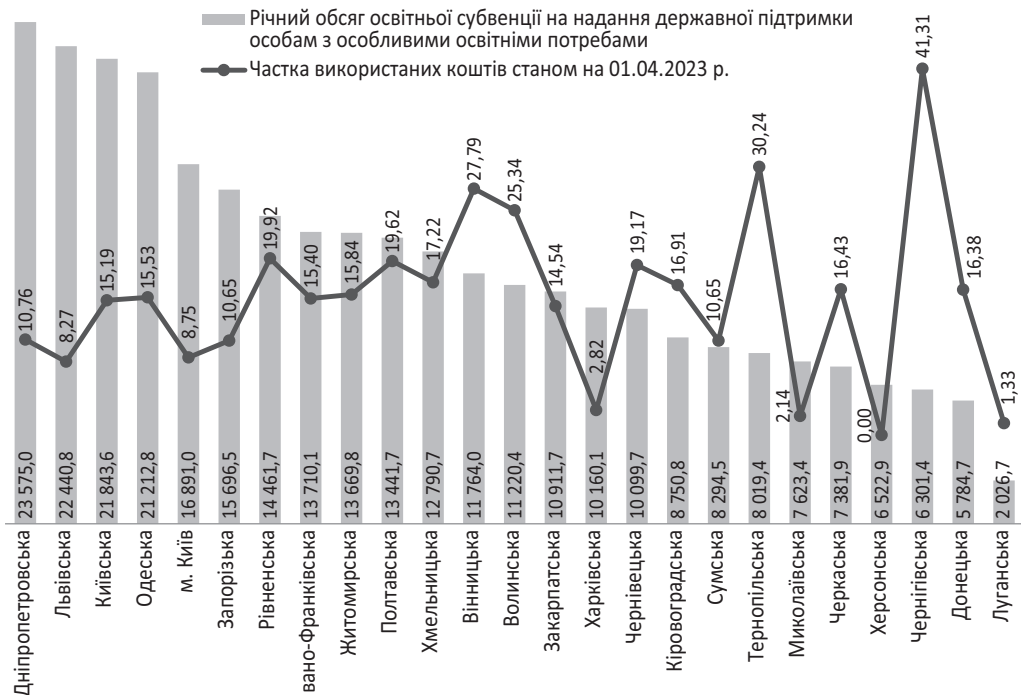

Рис. 6. Річний обсяг освітньої субвенції на надання державної підтримки особам з ООП на 2023 р. та частка використаних коштів станом на 1 квітня 2023 р., тис. грн, %
Складено авторами за даними обласних та Київської міської державних (військових) адміністрацій.

тів було акумульовано 308,9 млн грн невикористаних коштів цієї субвенції, які не було розподілено взагалі між громадами або розподілено частково. Станом на 1 березня 2023 р. обсяги невикористаних коштів субвенції зросли на 39,4 млн грн, до 348,3 млн грн, із них на рахунках [21]:

- обласних бюджетів і в бюджеті м. Києва – 182,5 млн грн;
- бюджетів міських територіальних громад – 101,5 млн грн;
- бюджетів сільських територіальних громад – 32,5 млн грн;
- бюджетів селищних територіальних громад – 31,8 млн грн.

Таким чином, встановлено, що не всі засновники закладів освіти ефективно використовують кошти субвенції на надання державної підтримки особам з ООП, а отже, не всі діти вчасно отримують якісні послуги. Для виправлення ситуації необхідно вдосконалити механізм розподілу коштів субвенції на рівні регіонів та розширити можливості використання залишків на місцевому рівні з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Згідно з порядком і умовами надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з ООП, залишки субвенції на кінець бюджетного періоду зберігаються на рахунках відповідних місцевих бюджетів та використовуються в наступному бюджетному періоді з урахуванням цільового призначення субвенції.

Залишки субвенції дозволяється спрямовувати на заходи територіальної оборони, задоволення продовольчих потреб цивільного населення, евакуацію/вивезення/переміщення цивільного населення

з місцевості, де ведуться бойові дії, та небезпечних територій у безпечні місця, зокрема на оплату транспортних послуг, пально-мастильних матеріалів, облаштування місць розміщення громадян, які у зв'язку з бойовими діями залишили місце проживання/перебування, оплату інших заходів, спрямованих на підтримку цивільного населення в умовах воєнного стану. Відповідні місцеві ради мають право:

- передавати кошти субвенції та залишки субвенції минулих років у вигляді міжбюджетного трансферту іншим місцевим бюджетам;
- перерозподіляти в межах відповідного місцевого бюджету кошти субвенції між відповідними типами закладів для забезпечення підтримки осіб з ООП у повному обсязі [16].

Для розрахунку витрат на одного учня з ООП слід провести верифікацію інформації про чисельність учнів з ООП із даними форм статистичної звітності: зведеної таблиці № Д-9 «Відомості про спеціальні заклади загальної середньої освіти», форми № 85-К (річна) «Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти за рік» та форми № 1 (профтех) – зведена «Зведений звіт про підсумки роботи професійно-технічних навчальних закладів» [22–24].

Безпека здобувачів ЗСО є одним із напрямків надання субвенції з державного бюджету. На початок 2022/2023 н. р. близько 20 % закладів ЗСО в Україні не мали укриттів, а 13 % таких закладів використовують об'єкти фонду захисних споруд інших суб'єктів господарювання [25]. Субвенція на облаштування безпечних умов у закладах ЗСО спрямовується на реалізацію проєктів, пов'язаних із

будівництвом, реконструкцією, реставрацією й капітальним ремонтом захисних споруд цивільного захисту, зокрема виготовлення проєктної (проєктно-кошторисної) документації в разі її відсутності, та розподіляються між областями на основі даних щодо чисельності учнів, які навчаються в дистанційному й змішаному форматах.

У постанові Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 № 419 наголошується, що під час облаштування укриттів необхідно дотримуватися вимог і будівельних норм, зокрема щодо забезпечення доступності та

безпеки об'єктів для маломобільних груп населення [13]. У нормах також ідеться про те, що укриття повинні бути розраховані не менше ніж на 250–300 осіб. Облаштування укриттів відбуватиметься не лише коштом субвенції, адже частину витрат мають покрити з місцевих бюджетів (від 5 до 30 %).

Розподіл субвенції на облаштування безпечних умов у закладах ЗСО в розрізі регіонів відображено на рис. 7.

Найбільші кошти субвенції на облаштування безпечних умов у закладах ЗСО отримують Харківська (224 676 тис. грн, 14,98 %), Київська

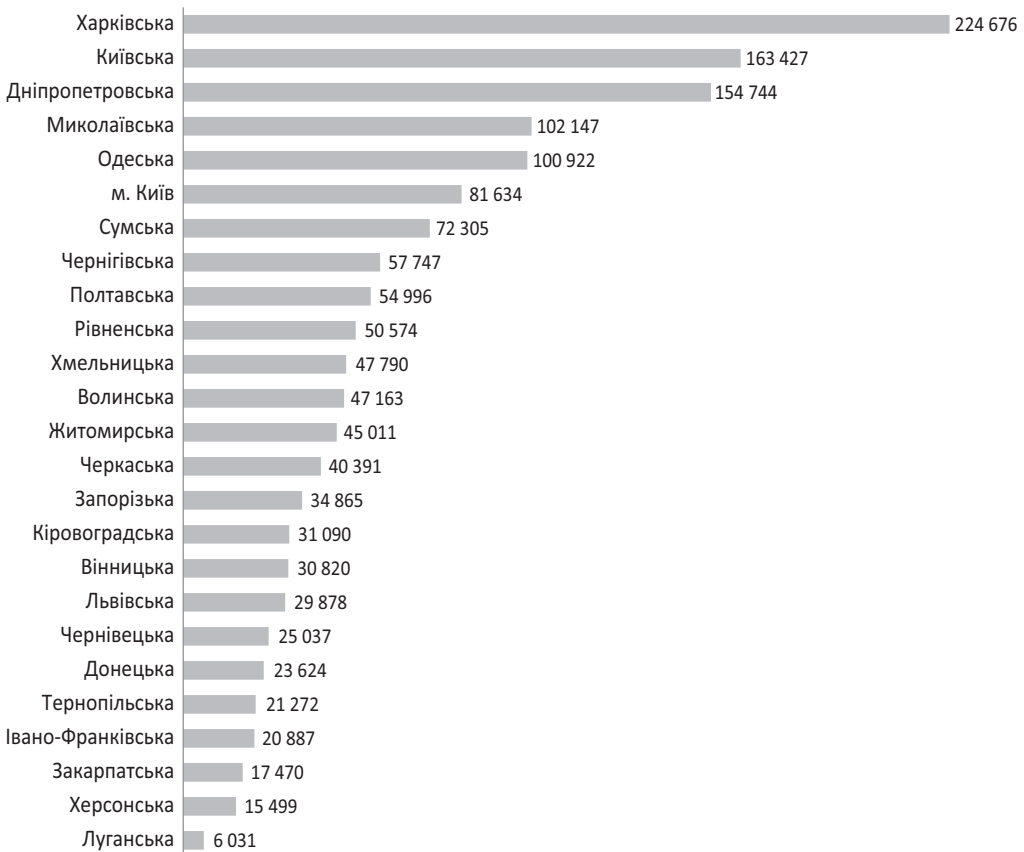

Рис. 7. Розподіл субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах ЗСО в розрізі регіонів, тис. грн

Побудовано авторами за: [13].

(163 427 тис. грн, 10,9 %), Дніпропетровська (154 744 тис. грн, 10,32 %), Миколаївська (102 147 тис. грн, 6,81 %) області. Найменший бюджет закладено на укриття в Луганській області (6 031 тис. грн, 0,4 %).

Попри війну держава робить усе для того, щоб забезпечити освітніми послугами дітей із найвіддаленіших громад. За рішенням уряду, субвенцію спрямують на придбання шкільних автобусів, зокрема спеціально обладнаних для перевезення маломобільних груп населення. Шкільні автобуси будуть використовуватися для підвезення здобувачів освіти й педагогічних працівників до закладів освіти, в яких освітній процес організовано за очною та змішаною формами навчання та які обладнано укриттями.

Шкільні автобуси отримують заклади освіти в такій черговості [12]:

- опорні заклади ЗСО з чисельністю здобувачів освіти щонайменше 100 осіб, шкільні автобуси яких знищено внаслідок збройної агресії російської федерації або передано на військові потреби;

- опорні заклади ЗСО з чисельністю здобувачів освіти щонайменше 200 осіб, в яких навчаються здобувачі освіти з населених пунктів, де заклади освіти зруйновано чи пошкоджено;

- опорні заклади ЗСО з чисельністю здобувачів освіти щонайменше 200 осіб, що буде утворено протягом 2023 р.;

- інші опорні заклади ЗСО з чисельністю здобувачів освіти щонайменше 200 осіб;

- інші заклади ЗСО з чисельністю учнів щонайменше 100 осіб, які оптимізовано, об'єднано, реорганізовано або буде оптимізовано, об'єднано чи реорганізовано протягом 2023 р.

Школи, де освіти здобувають діти з ООП, мають пріоритетне право на забезпечення автобусами.

Кошти субвенції на придбання шкільних автобусів було розподілено між областями пропорційно чисельності учнів, які потребують підвезення до закладів освіти. На початок 2022/2023 н. р. чисельність учнів, що проживають на відстані більш ніж 2 км від закладу й потребують підвезення, становила 374 166 осіб [26].

За інформацією органів управління освіти обласних і Київської міської військових адміністрацій, станом на 1 липня 2022 р. на балансі закладів ЗСО / органів управління освітою налічувалося 6 817 транспортних засобів, серед них 4 870 од. уціліло, у т. ч. 144 од. пошкоджено, але підлягають ремонту, та 570 од. залучено для евакуації цивільного населення; 1 947 од. не може бути використано для перевезення учнів, дітей і педагогічних працівників до місць навчання, роботи й проживання, з них 56 од. повністю знищено та не підлягає відновленню, 1 380 од. передано на потреби Збройних Сил України, 19 од. викрадено й вивезено на територію рф, 492 од. залишилися на тимчасово окупованій території [27].

Розподіл субвенції на придбання шкільних автобусів і чисельність учнів, які потребують підвезення, у розрізі регіонів відображено на рис. 8.

Найбільше коштів на придбання автобусів було виділено для Київської (87 948 тис. грн), Львівської (80 605 тис. грн), Закарпатської (66 083 тис. грн), Дніпропетровської (63 940 тис. грн), Рівненської (59 207 тис. грн) областей. Найменше – для Донецької (2 650 тис. грн) і Запорізької (8 448 тис. грн) областей.

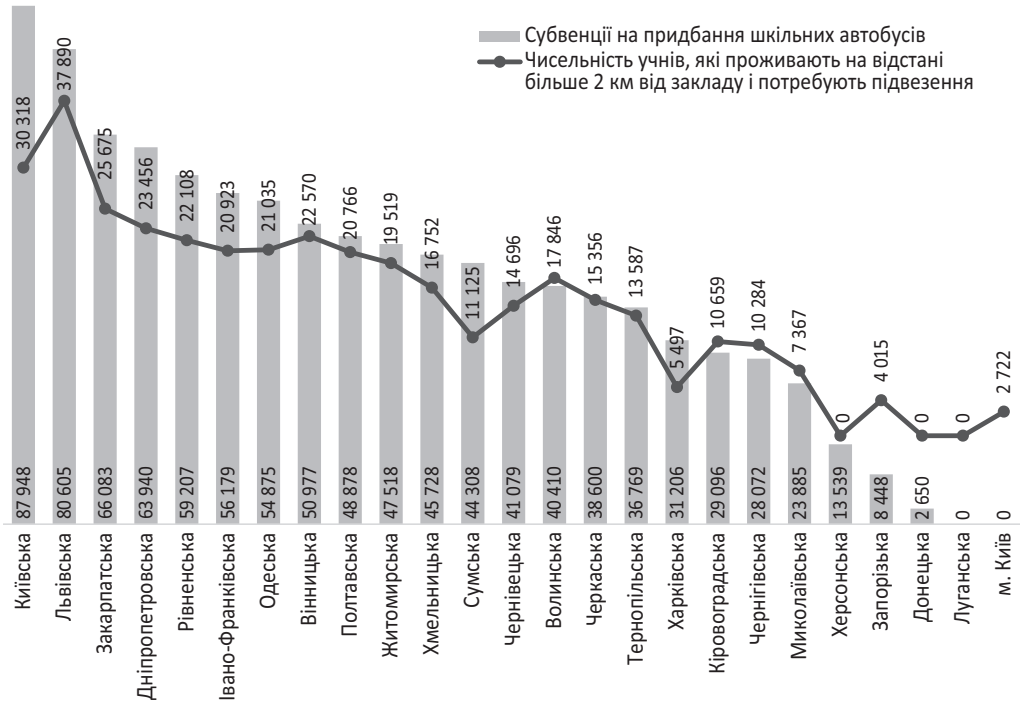

Рис. 8. Розподіл субвенції на придбання шкільних автобусів та чисельність учнів, які проживають на відстані понад 2 км від закладу й потребують підвезення, у розрізі регіонів, тис. грн, осіб

Побудовано авторами за: [12; 26].

Для Луганської області та м. Києва субвенція на шкільні автобуси не передбачена.

Проведений аналіз розподілу й використання коштів державних цільових субвенцій дав змогу окреслити основні напрями вдосконалення механізму контролю ефективності їх використання. У цьому контексті доцільно:

1. Розробити нові форми для збору інформації про використання державних цільових освітніх субвенцій відповідно до сучасних нормативно-правових актів.

2. Усі дані щодо використання субвенцій акумулювати в ПАК «АІКОМ». Організувати регулярне (щомісячне) отримання інформації від Міністер-

ства фінансів України, а саме: надходження й використання коштів державних цільових освітніх субвенцій територіальними громадами, їх перерозподіл, утворення залишка. У свою чергу, надавати Мінфіну з визначеною періодичністю оновлення актуальні статистичні дані щодо чисельності учнів, педагогічних працівників, учителів, кількості ставок педагогічних працівників і класів.

3. Розробити й запровадити методологічні підходи щодо опрацювання та аналізу використання державних цільових субвенцій на рівні закладів освіти (територіальних громад).

4. Надати пропозиції стосовно внесення змін до структури форм відомчої статистичної звітності у сфері

ЗСО, зокрема форми № 83-РВК «Звіт про чисельність і склад педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти».

5. Організувати візуалізацію даних щодо прозорості використання коштів державних цільових субвенцій. Забезпечити органи управління на всіх рівнях аналітичними та статистичними даними про використання освітньої субвенції для забез-

печення своєчасної й повної виплати заробітної плати педагогічним працівникам закладів освіти.

Предметом подальших наукових досліджень має стати детальний аналіз результативності використання державних цільових субвенцій на рівні територіальних громад і закладів освіти на основі розробленої сучасної інформаційно-аналітичної системи.

Список використаних джерел

1. Безтелесна Л. І., Васи́лів В. Б. Компетенції педагогічних працівників та якість послуг як чинники визначення освітніх субвенцій. *Фінанси України*. 2020. № 6. С. 117–126. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.06.117>.
2. Феофанова І. В., Кичкіна В. В. Бюджетування як засіб контролю за використанням фінансових ресурсів закладів освіти. *Бізнес-навігатор*. 2018. № 6 (49). С. 48–53. URL: http://business-navigator.ks.ua/journals/2018/49_2018/49_2018.pdf#page=48.
3. Литвинчук А. О., Гайдук І. С. Ідентифікація зарубіжного досвіду застосування субвенцій та дотацій на освіту: вплив на результат навчання. *Освітня аналітика України*. 2019. № 1 (5). С. 47–57. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2019-1-47-57>.
4. Londar S., Bakhrushyn V., Londar L., Gapon V., Pron N. Ways to improve the budget support of school education development in Ukraine. *Освітня аналітика України*. 2022. № 5 (21). С. 5–24. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-5-5-24>.
5. Герчинський Я. Формули розподілу освітньої субвенції в Україні. *Децентралізація* : вебсайт. 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16636>.
6. Герчинський Я., Островський І. Заробітна плата вчителів: вимоги Закону про освіту. *Децентралізація* : вебсайт. 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16346>.
7. Герчинський Я. Фінанси освіти в Україні: окремі стратегічні питання. Київ : Юстон, 2017. 152 с. URL: <http://education-ua.org/ua/analytics/1040-finansi-osviti-v-ukrajini-okremi-strategichni-pitannya>.
8. Гапон В. В., Шараєвська М. І., Дерепя Т. С. Статистичне оцінювання діяльності вітчизняних закладів загальної середньої освіти із застосуванням досвіду європейських держав. *Освітня аналітика України*. 2022. № 4 (20). С. 67–83. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-4-67-83>.
9. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 15.04.2023 № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>.
10. Деякі питання розподілу обсягу освітньої субвенції на 2023 рік : постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1472. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1472-2022-п#Text>.
11. Про розподіл у 2023 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами : розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.01.2023 № 16-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16-2023-р#Text>.

12. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання шкільних автобусів : постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 № 418. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/418-2023-p#Text>.

13. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2023-p#Text>.

14. Про розрахунок обсягу освітньої субвенції на 2023 рік : лист Міністерства освіти і науки України від 10.01.2023 № 1/385-23. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npra/pro-rozrahunok-obsyagu-osvitnoyi-sbvenciyi-na-2023-rik>.

15. Заклади загальної середньої освіти Міністерства освіти і науки України, інших міністерств і відомств та приватні заклади (2022/2023 н. р.) : інформ. бюл. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». URL: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/byulet-en-zzso-2022-2023.xlsx>.

16. Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами : постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2017 № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88-2017-%D0%BF#Text>.

17. Про затвердження Типового переліку допоміжних засобів для навчання (спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку) осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в закладах освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 23.04.2018 № 414. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-18#Text>.

18. Відомості про спеціальні заклади загальної середньої освіти державної і комунальної форм власності Міністерства освіти і науки України та приватної форми власності (2022/2023 н. р.) : інформ. бюл. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/byulet-en-d-9-2022_2023.xlsx.

19. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 і від 15 вересня 2021 р. № 957 : постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2022 № 483. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2022-%D0%BF#Text>.

20. Про внесення змін до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами : постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2021 № 477. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/477-2021-%D0%BF#Text>.

21. Новини Міністерства фінансів України (05 квітня 2023 року) / М-во фінансів України. 2023. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2023_rotsi_dlia_pidtrimki_ditei_iz_osoblivimi_osvitnimi_potrebami_peredbacheno_spriamuvati_653 mln_grn_derzhavnikh_koshtiv-3920.

22. Про затвердження зведених таблиць з питань загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.10.2021 № 1072. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npra/pro-zatverdzhennya-zvedenih-tablic-z-pitan-zagalnoyi-serednoyi-o>.

23. Про затвердження форми звітності з питань діяльності закладів дошкільної освіти та інструкції щодо її заповнення : наказ Міністерства освіти і науки України від 17.05.2021 № 536. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-21#Text>.

24. Про затвердження форм державної статистичної звітності з питань професійно-технічної освіти та інструкцій щодо їх заповнення : наказ Міністерства освіти і науки України та Державного комітету статистики України від 03.08.2000 № 259/364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0532-00#Text>.

25. Довідка про результати вивчення питання щодо організованого початку 2022/2023 навчального року у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкіль-

ної освіти / Державна служба якості освіти України. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/Dovidka_pochatok_2022-2023_ZDO_ZZSO_ZPO_SQE-2022.pdf.

26. Відомості про матеріально-технічну базу та використання сучасних інформаційних технологій в закладах загальної середньої освіти (без спеціальних ЗЗСО) Міністерства освіти і науки, інших міністерств і відомств та приватних закладах (2022/2023 н. р.) : інформ. бюл. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/byuleten_d_4_2022_2023.xlsx.

27. Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2022. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf.

Valentyna Gapon

Ph. D. (Pedagogical), SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, valvas.gapon@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7521-5450>

Mariia Sharaievska

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, sharaev@bigmir.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8605-2404>

Tetiana Derepa

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, tatyana-stepanova@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1283-7671>

ANALYSIS OF THE ALLOCATION OF STATE-TARGETED SUBVENTIONS IN THE FIELD OF EDUCATION FOR 2023

Abstract. The article examines and determines the significance of mechanisms of distribution and use of funds from state-targeted subventions on the basis of regulatory and legal documents. Special attention is paid to the issue of rational use of subventions allocated for 2023, namely: subventions for providing state support to persons with special educational needs (SEN); subventions for the purchase of school buses; and subventions for the creation of safe conditions in general secondary educational institutions, which are studied for the first time at the State Scientific Institution "Institute of Educational Analytics". The process of allocation and use of these subventions at the state and local levels is shown using information from regional and Kyiv city military administrations, as well as statistical departmental reports. The total amount of distributed state-targeted subventions in the education sector for 2023 is 90,320 billion UAH, including: an educational subvention – 87,515 billion UAH (96,89%); creation of safe conditions in general secondary educational institutions – 1,5 billion UAH (1,66%); purchase of school buses – 1 billion UAH (1,11%); provision of state support to persons with SEN – 304,6 million UAH (0,34%). Additionally, the article presents the results of the analysis of the use of educational subventions for the provision of state support to persons with SEN in the first quarter of 2023. It was found out that as of March 1, 2023, the amounts of unused funds of this subvention increased by 39,4 million UAH, reaching 348,3 million UAH, with a significant share (81,5%) accumulated in regional budgets and in the budget of Kyiv city, as well as in the budgets of urban territorial

communities. The analysis of the allocation and use of funds from state-targeted subventions allowed us to outline the main directions for improving the mechanism of monitoring their effectiveness. These include the development of new forms of information collection in accordance with modern regulatory documents, the introduction of unified methodological approaches to processing and analyzing the efficiency of the use of financial resources at the level of educational institutions (territorial communities), and ensuring data visualization for transparency in the use of funds from state-targeted subventions.

Keywords: state-targeted subventions, applicants for complete general secondary education, persons with special educational needs, school buses, creation of safe learning conditions.

References

1. Beztelesna, L., & Vasylyv, V. (2020). Education workers' competences and quality of services as a strategic tool of educational subvention distribution. *Finance of Ukraine*, 6, 117-126. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.06.117> [in Ukrainian].
2. Feofanova, I., & Kychkina, V. (2018). Budgeting as a means of controlling the use of financial resources of educational institutions. *Business Navigator*, 6(49), 48-53. Retrieved from http://business-navigator.ks.ua/journals/2018/49_2018/49_2018.pdf#page=48 [in Ukrainian].
3. Lytvynchuk, A. & Haiduk, I. (2019). Foreign experience identification in the field of educational subventions and subsidy: impact on learning outcomes. *Educational Analytics of Ukraine*, 1(5), 47-57. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2019-1-47-57> [in Ukrainian].
4. Londar, S., Bakhrushyn, V., Londar, L., Gapon, V., & Pron, N. (2022). Ways to improve the budget support of school education development in Ukraine. *Educational Analytics of Ukraine*, 5(21), 5-24. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-5-5-24>.
5. Herczynski, J. (2023). Formulas for education subvention in Ukraine. *Decentralization*. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/16636> [in Ukrainian].
6. Herczynski, J., & Ostrovskiy, I. (2023). Teachers' salaries: requirements of the law on education. *Decentralization*. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/16346> [in Ukrainian].
7. Herczynski, J. (2017). *Education finance in Ukraine: some strategic issues*. Kyiv: Yuston. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/analytics/1040-finansi-osviti-v-ukrajini-okremi-strategichni-pitannya> [in Ukrainian].
8. Gapon, V., Sharaievska, M., & Derepa, T. (2022). Statistical assessment of the activities of domestic general secondary education institutions based on European practices. *Educational Analytics of Ukraine*, 4(20), 67-83. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-4-67-83> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *On the state budget of Ukraine for 2023* (Act No. 2710-IX, November 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> [in Ukrainian].
10. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *Some issues of allocation of the education subvention for 2023* (Resolution No. 1472, December 30). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1472-2022-n#Text> [in Ukrainian].
11. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *On the distribution of subventions from the state budget to local budgets for the provision of state support to persons with special educational needs in 2023* (Order No. 16-p, January 6). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16-2023-p#Text> [in Ukrainian].

12. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *Some issues of granting subventions from the state budget to local budgets for the purchase of school buses* (Resolution No. 418, April 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/418-2023-п#Text> [in Ukrainian].

13. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *Some issues of granting subventions from the state budget to local budgets for the arrangement of safe conditions in general secondary education institutions* (Resolution No. 419, April 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2023-п#Text> [in Ukrainian].

14. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2023). *On the calculation of the amount of educational subvention for 2023* (Letter No. 1/385-23, January 10). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-rozrahunok-obsyagu-osvitnoyi-sbvenciyi-na-2023-rik> [in Ukrainian].

15. SSI «Institute of Educational Analytics». (n. d.). *General secondary education institutions of the Ministry of Education and Science of Ukraine, other ministries and departments, and private institutions (academic year 2022/2023)*. Retrieved from <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/byuleten-zzso-2022-2023.xlsx> [in Ukrainian].

16. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). *On approval of the procedure and conditions for granting subventions from the state budget to local budgets for providing state support to persons with special educational needs* (Resolution No. 88, February 14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

17. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2018). *On approval of the Model List of auxiliary aids for learning (special means of correction of psychophysical development) for persons with special educational needs studying in educational institutions* (Order No. 414, April 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-18#Text> [in Ukrainian].

18. SSI «Institute of Educational Analytics». (n. d.). *Information on special general secondary education institutions of state and municipal ownership of the Ministry of Education and Science of Ukraine and private ownership (academic year 2022/2023)*. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/byuleten-d-9-2022_2023.xlsx [in Ukrainian].

19. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *On amendments to the procedures approved by the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 530 dated April 10, 2019 and No. 957 dated September 15, 2021* (Resolution No. 483, April 26). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

20. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). *On amendments to the procedure and conditions for granting subventions from the state budget to local budgets for the provision of state support to persons with special educational needs* (Resolution No. 477, May 17). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/477-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

21. Ministry of Finance of Ukraine. (2023). *News of the Ministry of Finance of Ukraine dated April 05, 2023*. Retrieved from https://www.mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2023_rotsi_dlja_pidtrimki_ditei_iz_osoblivimi_osvitnimi_potrebami_peredbacheno_spryamuvati_653 mln_grn_derzhavnikh_koshtiv-3920 [in Ukrainian].

22. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2021). *On approval of summary tables on general secondary education* (Order No. 1072, October 7). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-zvedenih-tablic-z-pitan-zagalnoyi-serednoyi-o> [in Ukrainian].

23. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2021). *On approval of the reporting form on the activities of preschool education institutions and instructions for its completion* (Order No. 536, May 17). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-21#Text> [in Ukrainian].

24. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2000). *On approval of forms of state statistical reporting on vocational education and instructions for their completion* (Order No. 259/364, August 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0532-00#Text> [in Ukrainian].

25. State Service of Education Quality of Ukraine. (2022). *Certificate on the results of the study regarding the beginning of the 2022/2023 school year in preschool, general secondary and out-of-school education institutions*. Retrieved from https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/Dovidka_pochatok_2022-2023_ZDO_ZZSO_ZPO_SQE-2022.pdf [in Ukrainian].

26. SSI «Institute of Educational Analytics». (n. d.). *Information on the material and technical base and use of modern information technologies in general secondary education institutions (without special schools) of the Ministry of Education and Science, other ministries and departments and private institutions (academic year 2022/2023)*. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/byuleten_d_4_2022_2023.xlsx [in Ukrainian].

27. SSI «Institute of Educational Analytics». (2022). *Education of Ukraine under martial law*. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf [in Ukrainian].

Мельник С. В.

кандидат економічних наук, доцент, заслужений економіст України, завідувач сектора вищої освіти відділу освітньої статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, s.melnik@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5724-2428>

ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ТА ЇХ ПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті розглянуто зарубіжний і вітчизняний досвід додаткового регулювання професійної діяльності. Показано результати їх порівняння. Визначено, що в Україні так і не побудовано дієву систему регулювання професій та кваліфікацій, не оновлено за останнє десятиріччя професійну стандартну класифікацію, не створено окремого законодавчо-нормативного акта відповідного спрямування, не сформовано окремого переліку регульованих професій чи реєстру регульованих професійних кваліфікацій, як у більшості країн ЄС, тощо. Проаналізовано вітчизняну законодавчо-нормативну практику додаткового регулювання професійної діяльності. Уперше у вітчизняній практиці здійснено типізацію регульованих професій. Зафіксовано факт недостатнього висвітлення науковцями у вітчизняних і зарубіжних виданнях ситуації в країні з регулюванням професій та професійних кваліфікацій. Окреслено переваги й напрямки запозичення Україною ключових регуляторних механізмів відповідного спрямування, прописаних у профільній Директиві 005/36/ЄС Європарламенту та Ради ЄС від 5 вересня 2005 р. і повному Переліку регульованих професій у країнах-членах ЄС, зведеному до єдиної бази даних. З'ясовано, що в Україні на сьогодні так і не створено чіткої системи застосування на практиці регульованих професій за зразком підходів ЄС у цілому й кожної країни-члена зокрема, тому від широкого кола вітчизняних стейкхолдерів вимагається оперативна реалізація законодавчо-нормативних, інституціональних, фінансово-матеріальних, методологічно-інформаційних і кадрових заходів відповідного спрямування.

Ключові слова: незалежне зовнішнє оцінювання результатів навчання, підготовка кадрів, професія, для якої запроваджено додаткове регулювання, регульована професія, регульована спеціальність, регуляторні нормативні акти.

JEL classification: J44, O15.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-4-40-57.

За теперішніх умов оперативної підготовки України до вступу до ЄС важливим завданням і серйозним викликом, що постали перед українською владою й суспільством загалом, виступає напрямок адаптації до європейських аналогів вітчизняної практики та законодавчо-нормативної бази у сфері додаткового регулювання певної професійної діяльності.

Водночас Україна так і не перейшла на нову версію Міжнародної стандартної класифікації занять (ISCO-08), а Національний класифікатор України «Класифікатор професій ДК 003:2010» є застарілою версією 2010 р. та частково зорієнтований на структуру й номенклатуру занять ще часів радянського союзу. Усе це, поряд з іншими застарілими нормами

© Мельник С. В., 2023

трудового права, не дає змоги чітко та оперативно формувати державну регуляторну політику у сфері професійної й класифікаційної діяльності.

На сьогодні в країні відсутній єдиний/типовий, законодавчо закріплений підхід щодо визначення та застосування на практиці регулювання професійної діяльності. Тобто істотною проблемою для порівняння практики визнання професійних кваліфікацій з регульованих професій (тобто таких, для яких запроваджено додаткове регулювання) є те, що їх визнання й надалі здійснюється за різними процедурами, обсягами, інструментарієм, строками та змістом. На законодавчому рівні визначення терміна «професія, для якої запроваджене додаткове регулювання» (це вітчизняний аналог європейського терміна «регульована професія») було закріплено тільки у 2019 р. Єдиного Реєстру регульованих професій (професій, для яких запроваджено додаткове регулювання) / кваліфікацій до них на національному рівні так і не створено, що ускладнює роботу кадровим агентствам, роботодавцям та провайдерам освітніх послуг. В Україні регулювання професій/кваліфікацій на сьогодні здійснюється, як правило, за відомчо-галузевим підходом, що охоплює підготовку, зовнішнє оцінювання, визнання й використання на практиці більш ніж 400 регульованих професій, професійних назв робіт, посад та повних і часткових професійних кваліфікацій до них.

Новий державний орган – Національне агентство кваліфікацій – не опікується питанням створення Реєстру регульованих професій (професій, для яких запроваджено додаткове регулювання) / кваліфікацій,

а також не формує в повному обсязі Реєстр кваліфікацій у цілому, зосередившись виключно на внесенні до нього професійних кваліфікацій, визначених у професійних стандартах, яких станом на 1 вересня 2023 р. було затверджено й запроваджено на практиці лише 282 найменування.

Слід також зазначити, що в Україні порушеній проблемі приділяється дуже мало уваги з боку науковців та інших зацікавлених сторін. Більшість вітчизняних публікацій і наукових пошуків зорієнтовані на вивчення профільного зарубіжного досвіду [1–3].

В Європейському Союзі термін «регульована професія» та порядок здобуття й визнання професійних кваліфікацій за нею врегульовано Директивою 005/36/ЕС Європарламенту та Ради ЄС від 5 вересня 2005 р. [4]. Тут наведено визначення регульованої професії: «Регульована професія – це професійна діяльність або група професій, доступ до якої/яких, заняття якою/якими або один із способів набуття якої/яких підлягає, прямо чи опосередковано, регулюванню законодавчими, нормативними або адміністративними положеннями щодо оволодіння професійною кваліфікацією, зокрема використання професійної назви професії, яка, згідно з обмеженнями закону, може використовуватися лише власниками професійної кваліфікації, що вважається формою практики». Це визначення доволі широке, й до регульованих професій в Україні можна відносити дуже багато професій. Директива містить спеціальні положення про визнання медичних, фармацевтичних і архітектурних професій. Окрім того,

у Додатку 1 є перелік професійних об'єднань та передбачено, що професії, кваліфікації за якими присвоюються цими організаціями, належать до регульованих.

Перелік регульованих професій у країнах-членах ЄС міститься у відповідній базі даних [5]. Її можна охарактеризувати такими параметрами:

- станом на 1 вересня 2023 р. до цієї бази даних входило майже 6 700 позицій з усіх країн-членів ЄС, а також Швейцарії, Норвегії, Ісландії та Ліхтенштейну;

- для зручності користувачів створено пошуковий інструмент регульованих професій у країнах-членах ЄС та їх порівняння з професіями [6];

- окремо сформовано Перелік загальних регульованих професій за країнами з виокремленням типу їх регіонального покриття, назв кваліфікацій, компетентних органів присвоєння тощо [7];

- викладено досить широку статистичну інформацію стосовно професійної й регіональної мобільності населення ЄС, рейтингів наймобільніших професій тощо [8];

- наведено додаткову інформацію, зокрема про інституції, відповідальні за регулювання професій в окремих країнах та/або їх визнання, національні сайти з реєстрами регульованих професій, законодавчо-нормативну базу відповідного спрямування в ЄС та країнах-членах тощо [9].

Дефініцію поняття «професія, для якої запроваджено додаткове регулювання» вперше було наведено в національному законодавстві у 2019 р., після внесення змін відповідним Законом України [10] до Закону України «Про вищу освіту» [11]. Відповідно до підпункту 18-1) п. 1 ст. 1

«Основні терміни та їх визначення», «професія, для якої запроваджене додаткове регулювання, – це вид професійної діяльності, доступ до якого, крім наявності освіти відповідного рівня та спеціальності, визначається законом або міжнародним договором». Слід зауважити, що цим Законом скасовано ліцензування для понад 100 спеціальностей, але водночас вводиться поняття регульованих професій.

Таким чином, згідно з українським законодавством, до регульованих професій (професій, для яких запроваджено додаткове регулювання) відносяться тільки ті, до яких на законодавчому рівні прописано додаткові (крім освітніх кваліфікацій) вимоги для заняття певним видом професійної діяльності, роботою тощо. Важливо, що визначення цього терміна поширюється на всі групи професій, які потребують як вищої, так і професійно-технічної/фахової передвищої освіти. Крім того, наказом «Про затвердження переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання» від 22.05.2020 № 673 [12] Міністерство освіти і науки України затвердило перелік спеціальностей, здобуття освіти з яких необхідне для доступу до регульованих професій (професій, для яких запроваджено додаткове регулювання). Усього таких регульованих спеціальностей 28 – вони передбачають особливо відповідальну роботу. Зокрема, це правнича сфера, атомна енергетика, медицина, військова служба. Вимоги до освітньої діяльності з підготовки фахівців за такими спеціальностями посилюються.

На думку представників МОН, упровадження додаткового регулювання за 28 спеціальностями дасть змогу встановити єдині підходи щодо регулювання доступу до певних видів професійної діяльності в частині визначення особливостей ліцензування освітньої діяльності, додаткових вимог до правил прийому для здобуття вищої освіти за такими спеціальностями, структури освітньої програми, змісту освіти, організації освітнього процесу та атестації здобувачів вищої освіти. Водночас істотним недоліком цього нормативного акта є те, що він чітко не визначає саме регульовані професії (професії, для яких запроваджено додаткове регулювання). З авторською версією такого переліку для здобувачів вищої й фахової передвищої освіти можна ознайомитися за посиланням [13].

Ще одним нормативним актом національного рівня, який стосується питання застосування чи не застосування на практиці регульованих професій (професій, для яких запроваджено додаткове регулювання), виступає Порядок присвоєння та підтвердження професійних кваліфікацій кваліфікаційними центрами, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 956 [14].

Аналіз норм і положень цього Порядку дає підстави констатувати, що:

- він стосується виключно діяльності кваліфікаційних центрів та не поширюється на суб'єктів освітньої діяльності, як це передбачено п. 9 ст. 34 Закону України «Про освіту» [15], де зазначено, що «професійні та часткові професійні кваліфікації присвоюються/підтверджуються і визнаються

суб'єктами, уповноваженими на це законодавством, зокрема суб'єктами освітньої діяльності»;

- у п. 2 Порядку не дається чіткого визначення різниці між процесами «присвоєння» та «підтвердження» професійних кваліфікацій, тоді як вона є досить суттєвою і значущою;

- у п. 3 Порядку написано, що він «не застосовується до професій, щодо яких законом або міжнародним договором передбачено додаткове регулювання (спеціальності, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання)». Разом із тим в Україні відсутній відповідний перелік професій, а затверджені Урядом і МОН переліки спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, також не мають прямих посилань на конкретні професії (Перелік спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання та Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у сфері фахової передвищої освіти з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання). Таким чином, в Україні на сьогодні питання з «регульованими професіями, так і не врегульовано» за весь період її незалежності. Але виходячи з цієї норми Порядку можна констатувати той факт, що кваліфікаційні центри не можуть оцінювати результати навчання за професійними кваліфікаціями 5–8-го рівнів НРК за 28 «регульованими спеціальностями» вищої та 23 спеціальностями фахової передвищої освіти, що ніяк

не дотримується на практиці кваліфікаційними центрами й Національним агентством кваліфікацій, яке їх акредитує.

Для багатьох професій прописано вимоги (у професійних стандартах, кваліфікаційних характеристиках, посадових/робочих інструкціях тощо) щодо наявності фіксованої освітньої та/або професійної кваліфікації. Тобто доступ до роботи передбачає наявність профільної освіти. Але ця норма працює на розсуд роботодавців, залежно від попиту й пропозиції на робочу силу певної кваліфікації, тобто вона не має ознак жорсткого законодавчого регулювання.

Загалом діючи в Україні систему безпосереднього регулювання професій/кваліфікацій можна умовно класифікувати на три види. Першим обов'язковим видом регульованих професій (професій, для яких запроваджено додаткове регулювання) є ті з них, доступ до роботи за якими жорстко регулюється чинним законодавством. Це стосується більшості професій медичних працівників, аудиторів, фахівців з неруйнівного контролю, архітекторів, моряків і річковиків, окремих менеджерів (управителів) тощо. Додатковою умовою допуску до роботи за багатьма цими професіями виступає проходження незалежного оцінювання професійних кваліфікацій чи компетентностей та отримання відповідного сертифіката. Практично саме цей тип регульованих професій (професій, для яких запроваджене додаткове регулювання) й відповідає їх законодавчому визначенню.

Другий вид додаткового професійного регулювання – часткове регулювання, яке передбачає обов'яз-

ковість наявності профільної роботи та, інколи, профільного трудового стажу (наприклад, для педагогічних працівників), проходження оцінювальних та/або перевірочних процедур (співбесід, іспитів, конкурсів) і відбору (для державних службовців, службовців органів місцевого самоврядування, дипломатичних працівників та ін.).

Третій вид регулювання – це додаткові вимоги щодо допуску до роботи. Мова може йти й про відбір за віком, станом здоров'я та статтю для робіт на висоті, з транспортом, з електрообладнанням і електроустаткуванням, про проходження санітарно-епідеміологічного контролю та багато іншого. Тобто допуск до роботи передбачає унеможливлення чи зменшення негативного впливу важких, шкідливих і небезпечних умов праці, збереження здоров'я та життя оточуючих/клієнтів. Така практика допуску до роботи дуже поширена в Україні й охоплює більш як 1 млн працівників у видобувній галузі, на транспорті та будівництві, у промисловості, громадському харчуванні й ресторанній справі тощо.

До нормативної бази, що регулює професійну діяльність за першим обов'язковим видом регульованих професій (професій, для яких запроваджено додаткове регулювання) та їх номенклатуру, можна віднести:

- Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – діяльності з торгівлі цінними паперами [16]. До фахівців і професіоналів, які залучені до діяльності з торгівлі цінними паперами, належать: професіонал з торгівлі цінними паперами, професіонал-організатор торгівлі на

ринку цінних паперів, фахівець-організатор торгівлі на ринку цінних паперів.

- Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – депозитарної та клірингової діяльності [17]. До фахівців і професіоналів, що залучені до депозитарної та клірингової діяльності, відносяться: професіонал з депозитарної діяльності, фахівець з депозитарної діяльності.

- Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку [18]. До фахівців і професіоналів, які залучені до діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку, належать: фахівець з біржових операцій.

- Переліки посад та спеціальностей персоналу для експлуатації ядерних установок, підготовка якого підлягає ліцензуванню, і посад персоналу, який безпосередньо здійснює управління реакторною установкою [19]. Окрім керівних та висококваліфікованих посад (начальники змін, провідні інженери управління реактором атомної електростанції, управління блоком, управління турбіною атомної електростанції), до цього переліку відносяться посади профільних науковців (інженер з управління дослідницьким реактором ВВР-М тощо).

- Ліцензійні умови провадження охоронної діяльності [20]. У професійному розрізі допуск до цієї професійної діяльності безпосередньо прописано тільки для професії «фахівець з організації заходів охорони».

- Переліки закладів охорони здоров'я, лікарських посад, посад фар-

мацевтів, посад фахівців з фармацевтичною освітою, посад професіоналів у галузі охорони здоров'я, посад фахівців у галузі охорони здоров'я та посад професіоналів з вищою немедичною освітою у закладах охорони здоров'я [21]; Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, випуск 78 «Охорона здоров'я» [22]; Порядок проведення атестації лікарів [23]; Атестація працівників сфери охорони здоров'я та продовження терміну дії сертифікатів спеціаліста, посвідчень про кваліфікаційну категорію в період дії воєнного стану [24] – цими та іншими документами визначено близько 250 професій і посад у сфері охорони здоров'я, включаючи стоматологію, лікарську практику, фармацію тощо, допуск до яких потребує відповідної медичної чи профільної освіти, сертифікації й категоріювання. Серед цієї номенклатури 11 посад керівників, 100 посад лікарів за спеціалізаціями, 8 лікарів у стоматології, 5 професій фармацевтів, 14 лікарів у медико-профілактичній справі, 57 профільних фахівців, парамедики тощо.

- Порядок проведення професійної атестації виконавців окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури [25]. За цим порядком сертифікуються такі професії відповідного спрямування: архітектор, інженер-проектувальник, інженер технічного нагляду та експерт, за умови, що здобувачі сертифікатів здобули вищу освіту за напрямом професійної атестації відповідно до кваліфікаційних вимог та мають стаж роботи за фахом щонайменше три роки.

- Порядок роботи Кваліфікаційної комісії, видачі та анулювання кваліфікаційних посвідчень.

ліфікаційного сертифіката інженера-землевпорядника і Порядок роботи Кваліфікаційної комісії, видачі та анулювання кваліфікаційного сертифіката інженера-геодезиста [26]. Як впливає з назв цих документів, вони зорієнтовані на незалежну сертифікацію кваліфікаційними комісіями в масштабах країни інженерів-землевпорядників та інженерів-геодезистів.

- Правила сертифікації фахівців з неруйнівного контролю [27]. Ці правила поширюються на допуск до роботи фахівців і контролерів з неруйнівного контролю різних категорій та/або спеціалізацій через їх незалежну сертифікацію.

- Умови набуття, зупинення та припинення статусу адвоката. Ці умови прописано в розділі II Закону України «Про адвокатури й адвокатську діяльність» [28]. Вони регламентують професійну діяльність та доступ до неї за певних обставин адвоката, стажиста адвоката й помічника адвоката.

- Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату [29]. Це положення розроблене відповідно до норм ст. 10 Закону України «Про нотаріат» [30] та регулює норми ст. 11 «Свідectво про право на заняття нотаріальною діяльністю» і ст. 13 «Помічник нотаріуса» стосовно допуску до цієї діяльності нотаріусів та їхніх помічників.

- Авіаційні правила України «Підтримання льотної придатності повітряних суден та авіаційних виробів, компонентів і обладнання та схвалення організацій і персоналу, залучених до виконання цих завдань» [31]. Авіаційні фахівці допускаються до виконання профільних функцій після отримання дозволів Державної авіаційної служби України, які вида-

ються у вигляді посвідчень працівників авіаційного персоналу. Ці посвідчення поширюються на 6 типів пілотів, на 2 типи штурманів, бортпровідників, бортрадистів та ін., усього за 20 позиціями.

- Сертифікація аудиторів і реєстр аудиторських фірм та аудиторів. Ця процедура описана в розділі II Закону України «Про аудиторську діяльність» [32] та регулює питання допущення до такої діяльності сертифікованих аудиторів.

- Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами [33]. Цим положенням регулюється сертифікація водіїв автотранспортних засобів 12 спеціалізацій, включаючи таксі, вантажні автомобілі, автобуси, тролейбуси, трамваї тощо.

- Інструкція з організації кінологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України [34]. Цим документом, окрім іншого, регулюється допуск до роботи інспекторів-кінологів.

- Положення про українське посвідчення парашутиста [35]. Інструктори парашутно-десантної підготовки (аварійно-рятувальні роботи) можуть виконувати свої професійні обов'язки після одержання сертифіката у Федерації парашутного спорту України.

- Положення про порядок видачі посвідчень тракториста-машиніста [36]. Трактористи, бульдозеристи, скреперисти та інші суміжні професії (близько 30 спеціалізацій) потребують посвідчення на керування відповідним тракторним транспортним засобом.

- Порядок атестації аварійно-рятувальних служб і рятувальників

[37]. Пожежники, пожежники-рятувальники та інші «вогнеборці» (усього 11 спеціалізацій) потребують отримання окремого сертифіката на виконання рятувальних робіт, який видається регіональними органами з надзвичайних ситуацій. Окрім того, пожежникам (респіраторникам) з ліквідації витоків із газо- й нафтопроводів необхідно мати сертифікат про часткову кваліфікацію з гасіння пожеж у складних і надскладних ситуаціях.

- Положення про порядок проведення атестації спеціалістів ветеринарної медицини державних установ [38], розроблене на виконання вимог ст. 101 «Професійна підготовка, підвищення кваліфікації, післядипломна освіта та атестація спеціалістів ветеринарної медицини» Закону України «Про ветеринарну медицину» [39]. До спеціалістів ветеринарної медицини державних установ у цьому положенні відносяться керівники, їхні заступники, керівники структурних підрозділів державних установ, лікарі, лаборанти та фельдшери ветеринарної медицини, які здійснюють профілактичні, оздоровчі, діагностичні, лікувальні заходи у тваринництві, проводять ветеринарно-санітарну експертизу продуктів тваринного, а на ринках і рослинного походження, або здійснюють інші види ветеринарної діяльності.

- Положення про звання осіб командного складу морських суден та порядок їх присвоєння [40]. Цей нормативний документ регламентує незалежну сертифікацію моряків за 75 професійними кваліфікаціями відповідно до вимог Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти

1978 року [41], Міжнародної конвенції про стандарти підготовки, сертифікації персоналу риболовних суден та несення вахти 1995 року [42], ст. 51 Кодексу торговельного мореплавства України [43].

- Зразок та опис сертифіката про підтвердження професійної компетентності у відповідній сфері державної реєстрації [44]. Цей нормативний акт регулює сертифікацію реєстраторів за різними видами економічної діяльності.

- Положення про сертифікацію фахівців з питань ринків капіталу та організованих товарних ринків [45]. Цим положенням регулюється допуск до роботи й сертифікація фахівців із фінансового моніторингу, управління активами, управління санацією тощо.

- Порядок здійснення професійної атестації за професією «менеджер (управитель) житлового будинку (групи будинків)» та Критерії, яким повинні відповідати підприємства, установи, організації, що здійснюють професійну атестацію за професією «менеджер (управитель) житлового будинку (групи будинків)» [46] визначають оцінювання й присвоєння професійних кваліфікацій менеджерам (управителям) житлового будинку (групи будинків).

- Порядок присвоєння кваліфікаційних категорій спортивним суддям [47]. Цей порядок визначає процедуру присвоєння відповідної кваліфікаційної категорії спортивного судді спортивною федерацією з відповідного виду спорту.

До нормативної бази, що регулює професійну діяльність за другим видом регульованих професій (професій, для яких запроваджено додатко-

ве регулювання) та їх номенклатуру, можна віднести:

- Закон України «Про освіту», розділ 7 «Освіта, професійний розвиток та оплата праці педагогічних і науково-педагогічних працівників» [15] і Перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників [48]. Ця законодавчо-нормативна база частково регулює діяльність більш як 70 посад/професій педагогічних і науково-педагогічних працівників. Ключовою вимогою щодо доступу до освітньої діяльності особи є наявність педагогічної або прирівняної до неї освіти.

- Закон України «Про державну службу», розділ 4 «Вступ на державну службу» [49]. Цим розділом регулюються умови вступу на державну службу, які передбачають конкурсний відбір, співбесіди, іспити та інші інструменти оцінювання, складення присяги тощо потенційними держслужбовцями різних категорій і рангів за більш ніж 800 типами посад.

- Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування», ст. 19 «Вимоги до професійної компетентності кандидата на зайняття посади службовця місцевого самоврядування» [50]. Вказана стаття визначає вимоги й процедуру вступу на цей вид служби для працівників за близько 80 посадами органів місцевого самоврядування.

- Закон України «Про дипломатичну службу», розділ 3 «Вступ на дипломатичну службу» [51]. Цей розділ регулює процедуру та вимоги до заняття дипломатичною діяльністю за 23 дипломатичними посадами трьох категорій.

До нормативної бази, яка регулює професійну діяльність за третім ви-

дом регульованих професій (професій, для яких запроваджено додаткове регулювання) та їх номенклатуру, можна віднести:

- Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів [52]. Ці правила є наскрізними для працівників, які у своїй роботі використовують, ремонтують, експлуатують, монтують та обслуговують електрообладнання й електроустаткування в усіх видах економічної діяльності (інженерів, техніків, електриків, електромонтерів, енергетиків та ін.). Наявність дозволів і посвідчень щодо допусків до роботи з електроприладами та електрообладнанням регулюється профільними переліками професій і посад, кваліфікаційними характеристиками, професійними стандартами, посадовими чи робочими інструкціями тощо.

- Перелік професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, порядок проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок [53] і Перелік робіт, де є потреба у професійному доборі [54]. Ці переліки поширюються на професії, зайнятість за якими пов'язана із життєдіяльністю та здоров'ям людей (медицина, охорона правопорядку, освіта, сфера харчування тощо), або на професії, коли професійна діяльність пов'язана з важкими, шкідливими й небезпечними умовами праці, що потребує певного професійного відбору за станом здоров'я.

- Правила охорони праці під час виконання робіт на борту риболовних суден [55]. Правила регулюють вимоги щодо допуску до роботи ше-

сти спеціалізацій рибоводів, зайнятих на річкових/морських прибережних риболовних суднах тощо.

Проведений автором аналіз практики застосування в Україні регульованих професій (професій, для яких запроваджено додаткове регулювання) дає підстави стверджувати, що в Україні на сьогодні так і не створено чітку систему застосування на практиці регульованих професій (професій, для яких запроваджено додаткове регулювання) за зразком підходів ЄС у цілому та країн-членів зокрема. Зазначене потребує від широкого кола вітчизняних стейкхолдерів оперативної реалізації законодавчо-нормативних, інституціональних, фінансово-матеріальних, методологічно-інформаційних та кадрових заходів відповідного спрямування, зокрема таких як:

- розроблення й прийняття окремого закону, який визначатиме структуру, порядок, термінологію, принципи застосування на практиці регульованих професій за підходами

європейських країн і відповідно до базових положень Директиви 005/36/ЄС Європарламенту та Ради ЄС від 5 вересня 2005 р. (зі змінами й доповненнями);

- приведення (після прийняття профільного закону) чинної нормативної бази стосовно регульованих професій (професій, для яких запроваджено додаткове регулювання) до єдиних принципів та підходів їх державного регулювання, зорієнтованих на максимальну диверсифікацію до європейських аналогів;

- створення вітчизняної бази даних регульованих професій та її подальша інтеграція до бази даних регульованих професій у країнах-членах ЄС;

- приведення у відповідність із новими підходами переліків спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, стосовно чіткого визначення для певних спеціальностей відповідних професій.

Список використаних джерел

1. Семігіна Т. Регульовані професії на ринку праці: євроінтеграційний вимір. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 79–82. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-254-1-19>.
2. Власюк В. Яких змін зазнає юридична освіта. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/jakikh-zmin-zaznaje-juridichna-osvita-2443989.html/>.
3. Рим О. Правове регулювання визнання професійної кваліфікації особи для працевлаштування у Європейському Союзі. *Держава та регіони. Сер. : Право*. 2020. № 2 (68). С. 64–69. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.11>.
4. Directive 2005/36/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualification. *Official Journal of the European Union*. 2005. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005L0036>.
5. Regulated Professions Database / European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/home>.
6. Jobseeker Wizard / European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/jobseeker>.

7. Generic names of professions / European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/professions/generic>.

8. Statistics / European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/statistics>.

9. Additional resources / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/additional_resources.

10. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти : Закон України від 18.12.2019 № 392-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20#n6>.

11. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

12. Про затвердження переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання : наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2020 № 673. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-pereliku-specialnostej-zdobuttya-stupenya-osviti-z-yakih-neobhidne-dlya-dostupu-do-profesij-dlya-yakih-zaprovadzheni-dodatkovye-regulyuvannya>.

13. Розроблення орієнтовного макета Реєстру регульованих професій, посад та професійних назв робіт, зайняття яких, окрім іншого, потребує рівня вищої та фахової передвищої освіти / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2023. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/az_rozroblennya-ori%D1%94ntovnogo-maketa-re%D1%94stru-regulovanih-profesij.pdf.

14. Про затвердження Порядку присвоєння та підтвердження професійних кваліфікацій кваліфікаційними центрами : постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 956. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-2021-%D0%BF#n10>.

15. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

16. Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – діяльності з торгівлі цінними паперами / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 2013. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10667374>.

17. Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – депозитарної діяльності та клірингової діяльності / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 2013. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10669803>.

18. Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 2013. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10674178>.

19. Про затвердження переліків посад та спеціальностей персоналу для експлуатації ядерних установок, підготовка якого підлягає ліцензуванню, і посад персоналу, який безпосередньо здійснює управління реакторною установкою : постанова Кабінету Міністрів України від 08.11.2000 № 1683. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1683-2000-%D0%BF#Text>.

20. Про затвердження Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 18.11.2015 № 960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2015-%D0%BF#n10>.

21. Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських посад, посад фармацевтів, посад фахівців з фармацевтичною освітою, посад професіоналів у галузі охорони здоров'я, посад фахівців у галузі охорони здоров'я та посад професіоналів з вищою немедичною освітою у закладах охорони здоров'я : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18.12.2019 № 1000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n1000-2019-%D0%BF#Text>.

рони здоров'я України від 28.10.2002 № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02>.

22. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2002 № 117. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#n5>.

23. Про затвердження Порядку проведення атестації лікарів : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 22.02.2019 № 446 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 18.08.2021 № 1753). URL: https://health.kyivcity.gov.ua/files/2021/12/14/2_33667poradok_nova_redakcia.pdf.

24. Про особливості атестації працівників сфери охорони здоров'я та продовження терміну дії сертифікатів спеціаліста, посвідчень про кваліфікаційну категорію в період дії воєнного стану : наказ Міністерства охорони здоров'я від 04.08.2022 № 1415. URL: https://health.kyivcity.gov.ua/files/2022/11/3/39055-dn_1415_04_08_2022.pdf.

25. Деякі питання професійної атестації виконавців окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури : постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2011 № 554. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2011-%D0%BF#n85>.

26. Про питання сертифікації інженерів-землепорядників та інженерів-геодезистів : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 27.10.2021 № 317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1582-21#n21>.

27. Про затвердження Правил сертифікації фахівців з неруйнівного контролю : наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України від 10.12.2012 № 1387. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/336247__336312.

28. Про адвокатури й адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://pravo.ua/articles/zakon-ukraini-pro-advokaturu-nova-redakciya-chastina-persha/>.

29. Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату : постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 № 923. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/923-2011-%D0%BF#n12>.

30. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.

31. Про затвердження Авіаційних правил України «Підтримання льотної придатності повітряних суден та авіаційних виробів, компонентів і обладнання та схвалення організацій і персоналу, залучених до виконання цих завдань» : наказ Державної авіаційної служби України від 06.03.2019 № 286. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0316-19#Text>.

32. Про аудиторську діяльність : Закон України від 22.04.1993 № 3125-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3125-12#Text>.

33. Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами : постанова Кабінету Міністрів України від 08.05.1993 № 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-93-%D0%BF#Text>.

34. Про затвердження Інструкції з організації кінологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26.03.2018 № 340. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/374083__702863.

35. Положення про українське посвідчення парашутиста : протокол ВГО «Федерація парашутного спорту України» від 05.08.2019 № 19/08/02. URL: <http://fpsu.net.ua/docs/pologennya-pro-sertyfik-2019.pdf>.

36. Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень тракториста-машиніста : постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.1994 № 217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-94-%D0%BF#Text>.

37. Про затвердження Порядку атестації аварійно-рятувальних служб і рятувальників : постанова Кабінету Міністрів України від 13.11.2013 № 828. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/828-2013-%D0%BF#Text>.

38. Про затвердження Положення про порядок проведення атестації спеціалістів ветеринарної медицини державних установ : наказ Державного комітету ветеринарної медицини України від 07.09.2009 № 321. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/79008__79008.

39. Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>.

40. Деякі питання присвоєння звань особам командного складу морських суден : постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1499. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1499-2022-%D0%BF#Text>.

41. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року : міжнародний документ від 07.07.1978. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_053#Text.

42. Міжнародна конвенція про стандарти підготовки, сертифікації персоналу риболовних суден та несення вахти 1995 року : міжнародний документ від 07.07.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_707#Text.

43. Кодекс торговельного мореплавства України : Кодекс України від 23.05.1995 № 176/95-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#n304>.

44. Про затвердження зразка та опису сертифіката про підтвердження професійної компетентності у відповідній сфері державної реєстрації : наказ Міністерства юстиції України від 29.12.2018 № 4145/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1519-18#Text>.

45. Про затвердження Положення про сертифікацію фахівців з питань ринків капіталу та організованих товарних ринків : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 13.08.2013 № 1464. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10668766>.

46. Деякі питання професійної атестації за професією «менеджер (управитель) житлового будинку (групи будинків)» : постанова Кабінету Міністрів України від 28.11.2018 № 1010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2018-%D0%BF#n10>.

47. Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних категорій спортивним суддям : наказ Міністерства молоді та спорту України від 16.07.2013 № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1312-13#Text>.

48. Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 № 963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF#Text>.

49. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

50. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.

51. Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018 № 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text>.

52. Про затвердження Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів : наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 09.01.1998 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0093-98#Text>.

53. Про затвердження переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, порядку проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок : постанова Кабінету Міні-

стрів України від 23.05.2001 № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2001-%D0%BF#Text>.

54. Про затвердження Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі : наказ Міністерства охорони здоров'я України та Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 23.09.1994 № 263/121. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-95#Text>.

55. Про затвердження Правил охорони праці під час виконання робіт на борту риболовних суден : наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 27.12.2006 № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0074-07#Text>.

Sergii Melnyk

Ph. D. (Economics), Associate Professor, Honored Economist of Ukraine,
SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, s.melnik@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5724-2428>

FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE IN REGULATING THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF EMPLOYEES AND THEIR PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. *This article, for the first time in domestic practice, explores the application of additional regulation of professional activity in Ukraine and EU member states. The following tasks were carried out: studying international and European approaches to the employment of regulated professions by employers and educational service providers; comparing the domestic system of professional activity regulation; reviewing relevant domestic publications; analyzing legislative and regulatory acts of a regulatory nature; proposing the typification of regulated professions and professional qualifications in Ukraine for the first time; and identifying the primary shortcomings of the Ukrainian system of professional activity regulation. During the research, the methods of monographic, systematic analysis, and comparative were used. The results indicate that domestic authors tend to concentrate their specialized research on the study of foreign education while paying little attention to relevant domestic practices. Among the author's key findings is the lack of a unified, legally established framework for defining and implementing regulations for professional activities in the country. Comparing the recognition of professional qualifications in regulated professions is challenging due to differences in recognition procedures, volumes, tools, terms, and content. The lack of a national registry of regulated professions and qualifications also poses difficulties for stakeholders and foreign partners. This is particularly important when it comes to recognizing the professional qualifications of war refugees in host countries. In Ukraine, professions and qualifications are typically regulated using a departmental and sectoral approach. This approach involves preparing, externally assessing, recognizing, and practically implementing over 400 regulated professions, job titles, and positions, as well as full and partial professional qualifications associated with them. The National Qualifications Agency is not responsible for creating a register of regulated professions/qualifications. It also does not fully form the register of*

qualifications as a whole, focusing exclusively on including only professional qualifications defined in professional standards, the number of which is insignificant and does not exceed three hundred, etc.

Keywords: *external independent evaluation of learning outcomes, personnel training, profession for which additional regulation is introduced, regulated profession, regulated speciality, regulatory normative acts.*

References

1. Semigina, T. (2022). Regulated professions in the labor market: the European integration dimension. *Strategic priorities of socio-economic development in the context of institutional transformations of the global environment*, Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference. Lviv; Torun. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-254-1-19> [in Ukrainian].
2. Vlasniuk, V. (2018). *What changes will legal education undergo*. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/opinion/jakikh-zmin-zaznaje-juridichna-osvita-2443989.html/> [in Ukrainian].
3. Rym, O. (2020). Legal regulation of the professional qualification recognition of a person for employment in the European Union. *State and regions. Series: Law*, 2(68), 64-69. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.11> [in Ukrainian].
4. Official Journal of the European Union. (2005). *Directive 2005/36/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualification*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005L0036>.
5. European Commission. (n. d.). *Regulated professions database*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/home>.
6. European Commission. (n. d.). *Jobseeker wizard*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/jobseeker>.
7. European Commission. (n. d.). *Generic names of professions*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/professions/generic>.
8. European Commission. (n. d.). *Statistics*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/statistics>.
9. European Commission. (n. d.). *Additional resources*. Retrieved from https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/additional_resources.
10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). *On amendments to certain laws of Ukraine regarding the improvement of educational activities in the field of higher education* (Act No. 392-IX, December 18). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20#n6> [in Ukrainian].
11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *On higher education* (Act No. 1556-VII, July 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
12. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2020). *On approval of the list of specialties, obtaining a degree in which is necessary for access to professions for which additional regulation has been introduced* (Order No. 673, May 22). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-pereliku-specialnostej-zdobuttya-stupenya-osviti-z-yakih-neobhidne-dlya-dostupu-do-profesij-dlya-yakih-zaprovadzhenno-dodatkovie-regulyuvannya> [in Ukrainian].
13. SSI «Institute of Educational Analytics». (2023). *Developing an indicative layout of the Register of Regulated Professions, Positions and Professional Titles of Work, which, among other things, require higher and specialized postgraduate education*. Retrieved from <https://>

iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/az_rozroblennya-ori%D1%94ntovnogo-maketa-re%D1%94stru-regulovanih-profesij.pdf [in Ukrainian].

14. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). *On approval of the procedure for awarding and confirming professional qualifications by qualification centers* (Resolution No. 956, September 15). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-2021-%D0%BF#n10> [in Ukrainian].

15. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On education* (Act No. 2145-VIII, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

16. National Commission on Securities and Stock Market. (2013). *License conditions for professional activities in the stock market (securities market) – securities trading activities*. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10667374> [in Ukrainian].

17. National Commission on Securities and Stock Market. (2013). *License conditions for conducting professional activities in the stock market (securities market) – depository activities and clearing activities*. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10669803> [in Ukrainian].

18. National Commission on Securities and Stock Market of Ukraine. (2013). *License conditions for conducting professional activities in the stock market (securities market) – activities for organizing trade in the stock market*. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10674178> [in Ukrainian].

19. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2000). *On approving the lists of positions and specialties of personnel for the operation of nuclear facilities, whose training is subject to licensing, and positions of personnel directly involved in the management of a reactor facility* (Resolution No. 1683, November 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1683-2000-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

20. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015). *On approval of the license conditions for security activities* (Resolution No. 960, November 18). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2015-%D0%BF#n10> [in Ukrainian].

21. Ministry of Health of Ukraine. (2002). *On approval of the lists of healthcare institutions, medical positions, pharmacist positions, positions of specialists with pharmaceutical education, positions of healthcare professionals, positions of healthcare specialists and positions of professionals with higher non-medical education in healthcare institutions* (Order No. 385, October 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02> [in Ukrainian].

22. Ministry of Health of Ukraine. (2002). *Handbook of qualification characteristics of employee professions* (Order No. 117, March 29). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#n5> [in Ukrainian].

23. Ministry of Health of Ukraine. (2019). *On approval of the procedure for certification of doctors: Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 446 dated 22.02.2019 (as amended by Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 1753 dated 18.08.2021)* (Order No. 446, February 22). Retrieved from https://health.kyivcity.gov.ua/files/2021/12/14/2_33667poradok_nova_redakcia.pdf [in Ukrainian].

24. Ministry of Health of Ukraine. (2022). *On the peculiarities of certification of healthcare workers and extension of the validity of specialist certificates and certificates of qualification category during the period of martial law* (Order No. 1415, August 4). Retrieved from https://health.kyivcity.gov.ua/files/2022/11/3/39055-dn_1415_04_08_2022.pdf [in Ukrainian].

25. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2011). *Some issues of professional certification of performers of certain types of works (services) related to the creation of architectural objects* (Resolution No. 554, May 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2011-%D0%BF#n85> [in Ukrainian].

26. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. (2021). *On the certification of land surveyors and engineers* (Order No. 317, October 27). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1582-21#n21> [in Ukrainian].

27. Ministry of Emergency Situations of Ukraine. (2012). *On approval of the rules for certification of non-destructive testing specialists* (Order No. 1387, December 10). Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/336247__336312 [in Ukrainian].

28. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). *On the bar and the practice of law* (Act No. 5076-VI, July 5). Retrieved from <https://pravo.ua/articles/zakon-ukraini-pro-advokaturu-nova-redakcija-chastina-persha/> [in Ukrainian].

29. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2011). *On approval of the regulation on the Higher Qualification Commission of Notaries* (Resolution No. 923, August 31). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/923-2011-%D0%BF#n12> [in Ukrainian].

30. Verkhovna Rada of Ukraine. (1993). *On notary public* (Act No. 3425-XII, September 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> [in Ukrainian].

31. State Aviation Administration of Ukraine. (2019). *On approval of the aviation rules of Ukraine "Maintenance of airworthiness of aircraft and aircraft products, components and equipment and approval of organizations and personnel involved in the performance of these tasks"* (Order No. 286, March 6). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0316-19#Text> [in Ukrainian].

32. Verkhovna Rada of Ukraine. (1993). *On audit activities* (Act No. 3125-XII, April 22). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3125-12#Text> [in Ukrainian].

33. Cabinet of Ministers of Ukraine. (1993). *On approval of the regulation on the procedure for issuing driver's licenses and allowing citizens to drive vehicles* (Resolution No. 340, August 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-93-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

34. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2018). *On approval of the instruction on the organization of dog training in the State Border Guard Service of Ukraine* (Order No. 340, March 26). Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/374083__702863 [in Ukrainian].

35. All-Ukrainian public organization "Parachuting Federation of Ukraine". (2019). *Regulations on the Ukrainian skydiver's license* (Protocol No. 19/08/02, August 5). Retrieved from <http://fpsu.net.ua/docs/pologennya-pro-sertyfik-2019.pdf> [in Ukrainian].

36. Cabinet of Ministers of Ukraine. (1994). *On approval of the regulation on the procedure for issuing certificates of tractor drivers* (Resolution No. 217, April 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-94-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

37. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2013). *On approval of the procedure for certification of emergency services and rescuers* (Resolution No. 828, November 13). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/828-2013-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

38. State Veterinary Service of Ukraine. (2009). *On approval of the regulation on the procedure for certification of veterinary medicine specialists of state institutions* (Order No. 321, September 7). Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/79008__79008 [in Ukrainian].

39. Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). *On veterinary medicine* (Act No. 2498-XII, June 25). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text> [in Ukrainian].

40. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *Some issues of assignment of ranks to officers of seagoing vessels* (Resolution No. 1499, December 30). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1499-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

41. Verkhovna Rada of Ukraine. (1978). *International convention on standards of training, certification and watchkeeping for seafarers, 1978* (International document, July 7). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_053#Text [in Ukrainian].

42. Verkhovna Rada of Ukraine. (1995). *International convention on standards of training, certification and watchkeeping for fishing vessel personnel*, 1995 (International document, July 7). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_707#Text [in Ukrainian].
43. Verkhovna Rada of Ukraine. (1995). *The Merchant Shipping Code of Ukraine* (Code No. 176/95-BP, May 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#n304> [in Ukrainian].
44. Ministry of Justice of Ukraine. (2018). *On approval of the sample and description of the certificate of confirmation of professional competence in the relevant field of state registration* (Order No. 4145/5, December 29). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1519-18#Text> [in Ukrainian].
45. National Commission on Securities and Stock Market of Ukraine. (2013). *On approval of the regulation on certification of specialists in capital markets and organized commodity markets* (Decision No. 1464, August 13). Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10668766> [in Ukrainian].
46. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). *Some issues of professional certification in the profession of "manager (head) of a residential building (group of buildings)"* (Resolution No. 1010, November 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2018-%D0%BF#n10> [in Ukrainian].
47. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. (2013). *On approval of the procedure for assigning qualification categories to sports referees* (Order No. 31, July 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1312-13#Text> [in Ukrainian].
48. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2000). *On approval of the list of positions of pedagogical and scientific-pedagogical workers* (Resolution No. 963, June 14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
49. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *On civil service* (Act No. 889-VIII, December 10). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].
50. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). *On service in local government* (Act No. 2493-III, June 7). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> [in Ukrainian].
51. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *On diplomatic service* (Act No. 2449-VIII, June 7). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> [in Ukrainian].
52. Ministry of Labor and Social Policy of Ukraine. (1998). *On approval of the rules for the safe operation of consumer electrical installations* (Order No. 4, January 9). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0093-98#Text> [in Ukrainian].
53. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2001). *On approving the list of professions, industries and organizations whose employees are subject to mandatory preventive medical examinations, the procedure for conducting these examinations and issuing personal medical books* (Resolution No. 559, May 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2001-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
54. Ministry of Health of Ukraine, State Committee of Ukraine for Supervision of Labor Protection. (1994). *On approval of the list of works where professional selection is required* (Order No. 263/121, September 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-95#Text> [in Ukrainian].
55. State Committee of Ukraine on Industrial Safety, Labor Protection and Mining Supervision. (2006). *On approval of the rules for labor protection during work on board fishing vessels* (Order No. 26, December 27). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0074-07#Text> [in Ukrainian].

Круглов В. В.

доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри соціології і публічного управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна, virt197@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7228-8635>

Терещенко Д. А.

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри соціології і публічного управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна, dtereshchenko7754367@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0633-0097>

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто питання, пов'язані з викликами та напрямками розвитку механізмів державного управління якістю вищої освіти в процесі їх впровадження. Метою дослідження визначено проведення аналізу сучасних проблем реалізації зазначених механізмів і надання пропозицій щодо їх удосконалення. За допомогою загальнонаукових та спеціальних методів розглянуто концепцію якості вищої освіти на основі існуючих вимірів (актуальність програм, компетентність викладачів, відповідність інфраструктури, підтримка здобувачів). Підкреслено роль нормативно-правової бази у формуванні освітніх стандартів, які є важливими для забезпечення послідовності, прозорості й підзвітності в секторі вищої освіти. Виявлено проблеми в впровадженні механізмів державного управління якістю вищої освіти (недостатнє фінансування, проблеми врядування, прогалини в законодавстві, неефективність систем оцінювання). Запропоновано заходи щодо зміцнення фінансового підґрунтя системи освіти, реформування системи державного управління, удосконалення законодавчої бази для задоволення освітніх потреб. Наголошено на важливості постійного розвитку та вдосконалення механізмів державного управління якістю вищої освіти. Удосконалення цих механізмів за запропонованими напрямками сприятиме гармонізації систем вищої освіти зі світовими стандартами та набуттю здобувачами актуальних навичок і знань.

Ключові слова: державне управління, вища освіта, якість, механізми, заклади вищої освіти, держава.

JEL classification: H52, H83, I20, I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-4-58-69.

Вища освіта є однією з ключових складових суспільного розвитку й формування національної конкурентоспроможності в умовах глобалізації та швидкого технологічного прогресу. Якість вищої освіти є невід'ємним елементом її ефективності і впливу

на країну в цілому. Саме тому забезпечення високоякісної вищої освіти стало пріоритетним завданням для багатьох країн, у т. ч. України. Хоча у зв'язку з низкою масштабних викликів, що постали перед державою, це завдання є надзвичайно складним,

© Круглов В. В., Терещенко Д. А., 2023

забезпечення такої вищої освіти стає однією з першочергових потреб у світлі підготовки кваліфікованих фахівців, здатних відповідати вимогам сучасного ринку праці й суспільства загалом та брати повноцінну участь у післявоєнному відновленні країни.

Україна як сучасна постіндустріальна країна усвідомлює важливість конкурентоспроможної системи вищої освіти у світовому контексті. Проте ефективність і якість вітчизняної системи вищої освіти ще потребують істотних поліпшень та адаптації до сучасних вимог. Однією з ключових складових поліпшення якості вищої освіти є ефективне державне управління.

Наразі на міжнародному й національному рівнях дедалі більша увага приділяється об'єктивним європейським стандартам і принципам якості вищої освіти. У цьому контексті питання застосування механізмів державного управління якістю вищої освіти набуває особливої значущості та актуальності, оскільки зазначене стає стратегічним фактором реалізації освітніх процесів. З огляду на важливість окресленої проблематики, питання вдосконалення механізмів державного управління якістю освіти досить часто стають предметом сучасних наукових досліджень.

Так, Є. Архипова та В. Дроздов досліджують сутність поняття «якість освіти» як об'єкта в системі державного управління й особливості впливу на неї держави на основі правових механізмів [1]. О. Ляшенко доходить висновку, що спрямування управлінської категорії «якість освіти» повинне бути зосереджене на модернізації освітньої системи, запозиченні найкращого світового досвіду, що має за-

довольняти освітні потреби людини [2].

Науковці М. Роза та А. Амарал [3] вважають, що забезпечення якості професіоналізується й характеризується міжнародною мережевою діяльністю. Як зауважують Дж. Вільямс і Л. Харві, оскільки вища освіта стикається з дедалі складнішими викликами глобалізації та маркетинга, забезпечення якості теж стає дедалі складнішим [4]. Дж. Шін [5] стверджує, що держави прагнуть використовувати забезпечення якості як потужний рушійний фактор для реформування вищої освіти, тоді як заклади вищої освіти тяжіють до підтримки власного престижу без надмірного державного впливу.

Колектив дослідників, вивчаючи відносини між державою й національними агентствами із забезпечення якості, доводять, що зміна державної політики є дієвим способом реагування на суспільні вимоги в демократичному суспільстві, такі як підвищення професіоналізму, переосмислення відносин із закладами вищої освіти як партнерами, зміцнення зв'язку з міжнародними мережами забезпечення якості, надання послуг із забезпечення якості іноземними інституціями [6]. Як зазначає А. Гопбах [7], зовнішнє забезпечення якості має бути надійним, тобто вільним від політичного, комерційного чи будь-якого іншого небажаного зовнішнього впливу. Виходячи з такого бачення вказану послугу повинні надавати незалежні організації (об'єднання здобувачів освіти, профспілки, роботодавці).

Окремі напрями окресленої проблематики пов'язані з розумінням якості в освітньому середовищі, тоді

як інші – з компонентами освітньої системи (академічним персоналом, навчальним планом і студентами). Деякі напрями залежать від зовнішніх зацікавлених сторін (держави, ринку праці, фінансування та ресурсів). Звідси важливими стають концепції якості, середовища вищої освіти, державного регулювання й систем акредитації [8]. Г. Чирва, зосереджуючись на вивченні механізмів державного управління розвитком вищої освіти, підкреслює важливість досягнення належної якості освіти як високих показників результату процесу освітньої діяльності [9].

Зважаючи на складність і багатоаспектність проблематики державного управління якістю вищої освіти, ключовим вбачається пошук підходів до формування та вдосконалення механізмів державного управління з метою розв'язання наявних суперечностей.

Метою дослідження є аналіз проблем, що виникають у процесі реалізації механізмів державного управління якістю вищої освіти, та надання пропозицій щодо вдосконалення цих механізмів.

Поняття «якість» у вищій освіті є багатограним і динамічним та охоплює різні виміри, які відображають ефективність і досконалість роботи навчального закладу. Якість вищої освіти вказує на відповідність закладу вищої освіти заздалегідь визначеним стандартам, цілям і очікуванням різних зацікавлених сторін, включаючи здобувачів, науково-педагогічних працівників, роботодавців та суспільство. Вона охоплює загальний освітній досвід, результати і вплив на індивідуальний розвиток та суспільний прогрес.

Опитування науковців засвідчило різне бачення ними категорії «якість». Як узгодженість вона відображається в процедурах забезпечення якості; як придатність вона є очевидною в еволюції інституцій із метою приведення їх у відповідність із соціальними й економічними очікуваннями; як трансформація вона проявилася в посиленні на більш рефлексивний підхід закладів вищої освіти в питаннях педагогіки, підтримки студентів та розвитку навичок [10].

Процеси державного управління якістю вищої освіти передбачають використання наявного інструментарію й ресурсів, що сприятимуть розбудові комплексної та збалансованої системи забезпечення якості (наприклад, державного контролю) і взаємодії зацікавлених сторін: органів державної влади, закладів вищої освіти й організацій громадянського суспільства [1].

Розглядаючи ключові компоненти, що визначають якість вищої освіти, слід виокремити їх змістове наповнення виходячи з потреб і вимог, що формуються на рівні стандартів та очікувань ринку праці й роботодавців (табл. 1).

Міжнародні інституції та регіональні органи акредитації відіграють важливу роль у встановленні стандартів і підходів до оцінювання якості вищої освіти. Стандарти часто зосереджені на академічній доброчесності, результатах програм, кваліфікації науково-педагогічних працівників, інфраструктурі й інституційному управлінні. Крім того, Європейський простір вищої освіти (ЄПВО) та Болонський процес сприяють забезпеченню якості й прозо-

Таблиця 1

Ключові компоненти якості вищої освіти

Компоненти	Зміст
Освітньо-професійна програма та педагогічні методи	Актуальність та сучасність освітньо-професійної програми. Ефективність методології викладання. Відповідність сучасним галузевим вимогам і досягненням
Якість науково-педагогічних працівників (НПП)	Академічна кваліфікація та досвід НПП. Викладацька майстерність і здатність надихати й мотивувати здобувачів. Дослідницький внесок та професійний досвід
Інфраструктура та навчальні ресурси	Адекватність та придатність матеріально-технічної бази. Наявність сучасних технологій і засобів навчання. Доступ до бібліотек, лабораторій та інших академічних ресурсів
Підтримка та залучення здобувачів вищої освіти	Надання консультацій, профорієнтації та академічного консультування. Можливості для позанавчальної діяльності, стажування й взаємодії із суб'єктами господарювання. Механізми зворотного зв'язку зі здобувачами та реагування на їхні потреби
Дослідження та інновації	Заохочення та підтримка дослідницьких ініціатив. Співпраця з промисловістю й дослідницькими організаціями. Інновації в методах викладання та освітньо-професійних програмах

Складено авторами.

рості шляхом взаємного визнання кваліфікацій і впровадження Європейської рамки кваліфікацій (ЄРК) [11]. Для оцінки якості вищої освіти міжнародні стандарти пропонують використовувати різні інструменти, включаючи самооцінювання, експертне оцінювання, та процеси акредитації. Вказані підходи спрямовані на забезпечення стандартизованої й порівняльної оцінки якості вищої освіти на глобальному рівні.

Цілі та процеси забезпечення якості вищої освіти реалізуються Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти (ENQA), яка входить до консультативної групи Болонського процесу, на міжнародному та європейському рівнях, підтримкою на рівні країни, виконанням аналітичних і комунікаційних функцій [12]. Спільна пропозиція ENQA та європейських асоціацій була втілена в Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), де вжи-

то поняття «забезпечення якості» з метою характеристики діяльності в межах процесів безперервного вдосконалення [13]. Паризьке комюніке від 25 травня 2018 р. окреслило результати діяльності в межах Болонського процесу та нові цілі розвитку ЄПВО, констатуючи, що ключовою позицією встановлення взаємної довіри, забезпечення справедливо-го визнання кваліфікацій і періодів навчання є забезпечення якості [14]. З огляду на встановлені стратегічні цілі, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти спрямовуватиме зусилля на подальше вдосконалення процедурних питань діяльності, посилення відповідності акредитації освітніх програм, збільшення участі міжнародних експертів [15], що дасть змогу вітчизняній інституції стати повноцінним членом ENQA.

В українському законодавстві поняття якості вищої освіти зазнало певних трансформацій. Дефініції

«якість освіти», «якість освітньої діяльності» та «якість вищої освіти» було відображено в законах України «Про вищу освіту» та «Про освіту» [16; 17]. Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти», термін «якість освітньої діяльності» було вилучено. Водночас дефініція «якість вищої освіти» базується на відповідності міжнародним стандартам, законодавчим вимогам, потребам суспільства щодо провадження освітньої діяльності й навчальних результатів, які реалізуються зовнішніми та внутрішніми процедурами забезпечення якості [18].

Формування й реалізація механізмів державного управління якістю освіти визначаються як важливий напрям державної політики у сфері освіти. До ключових складових політики слід віднести національну систему моніторингу якості освіти, розбудову інституту незалежного оцінювання результатів функціонування освітньої галузі тощо. Запровадження європейських стандартів якості освіти в закладах вищої освіти України має сприяти підвищенню конкурентоспроможності та працевлаштуванню випускників, що є пріоритетним завданням у контексті розв'язання проблеми дисбалансів на ринку праці й економічних труднощів [19].

О. Поступна [20] як один із сучасних механізмів державного управління вищою освітою розглядає механізм організаційних освітніх інновацій, спрямований на використання інформаційно-комунікаційних технологій у сфері освіти. Вплив сучасних освітніх технологій і розвиток ринкових механізмів в Украї-

ні формують інноваційні підходи в освітній сфері, до яких можна віднести: механізми державного й приватного фінансування освіти, пільги для стимулювання інвестицій в освітню сферу, диверсифікацію джерел фінансування освіти [9].

У грудні 2022 р. Комітет міністрів Ради Європи схвалив План дій для України «Стійкість, відновлення та реконструкція» на 2023–2026 рр. [21], що передбачає надання підтримки та сприяння щодо посилення спроможності органів державного управління сферою освіти на національному, місцевому й інституційному рівнях для забезпечення інклюзивної системи управління освітою, яка гарантує всім рівний доступ до якісної освіти. Крім того, було підкреслено необхідність підтримки закладів вищої освіти в зміцненні відкритої системи вищої освіти, що здатна сприяти розвитку демократичних суспільств.

На якість вищої освіти істотно впливає комплексна система законодавчих і нормативних актів, що охоплюють закони, постанови, політику та керівні принципи, сформульовані урядом і органами управління освітою. Вони встановлюють рамки для освітніх стандартів, процесів акредитації, розроблення навчальних програм, оцінювання студентів, кваліфікації викладачів тощо. Ефективність і актуальність цих законодавчих інструментів безпосередньо впливають на загальну якість та функціонування закладів вищої освіти.

Органи державної влади відіграють провідну роль у формуванні й контролі якості вищої освіти. Їхні окремі функції включають різні напрями та завдання (табл. 2).

Таблиця 2

**Функції та завдання органів державної влади
щодо забезпечення якості вищої освіти**

Функції	Завдання
Формування державної політики та нормативно-правових актів	Розроблення політики, яка визначає освітні цілі та стандарти. Встановлення правил, що забезпечують дотримання стандартів якості
Акредитація та забезпечення якості	Реалізація процесів акредитації для оцінки якості закладів вищої освіти та програм. Упровадження механізмів забезпечення якості для підтримки й підвищення освітніх стандартів
Надання ресурсів	Виділення коштів на реалізацію освітніх програм і розвиток інфраструктури. Забезпечення справедливого розподілу ресурсів між закладами вищої освіти
Сприяння дослідженням та інноваціям	Заохочення дослідницьких ініціатив для підвищення академічної якості та поширення знань. Сприяння інноваціям і вдосконаленню освітніх методологій

Складено авторами.

Для забезпечення якості вищої освіти механізми державного управління передбачають застосування різного інструментарію та підходів до моніторингу й оцінювання, зокрема системи оцінювання, що охоплює впровадження системи оцінювання закладів вищої освіти на основі визначених критеріїв, використання ключових показників ефективності для вимірювання освітніх результатів. Важливу роль відіграє проведення зовнішніх оглядів і аудитів освітніх програм та закладів, залучення незалежних агенцій для оцінювання якості вищої освіти. У процесі роботи здійснюється збір даних про освітні процеси, результати й відгуки стейкхолдерів та їх аналіз із метою визначення сфер, що потребують удосконалення, й прийняття рішень на основі фактичної інформації. Вказані процедури передбачають залучення до процесу оцінювання якості здобувачів, професорсько-викладацького складу, роботодавців і громадськості та збір пропозицій для забезпечення всебічного оцінювання якості освіти.

Ефективне використання зазначених механізмів сприяє постійному вдосконаленню та гарантує, що заклади вищої освіти дотримуються встановлених стандартів якості, а це в кінцевому підсумку збагачує загальний освітній досвід і покращує результати навчання.

Слід зупинитися на викликах, пов'язаних з упровадженням механізмів державного управління якістю вищої освіти. Так, брак фінансування й ресурсів гальмує їх ефективне впровадження. Недостатнє фінансування закладів вищої освіти призводить до технічного та морального зношення інфраструктури, обмежує доступ до сучасних технологій, можливості розвитку викладацького складу й перешкоджає створенню оптимального навчального середовища. Дефіцит ресурсів стає на заваді зусиллям, спрямованим на підтримку та підвищення освітніх стандартів, що негативно впливає на загальну якість вищої освіти.

Ефективне управління й координація між органами державної

влади, залученими до сфери вищої освіти, є важливими чинниками успішного управління її якістю. Однак фрагментарна відповідальність, відсутність чіткого розмежування функцій, а також недостатня комунікація та координація між вказаними суб'єктами владних повноважень подекуди спричиняють дублювання функцій, ускладнюють реалізацію державної освітньої політики й призводять до відсутності єдиного підходу щодо забезпечення та підвищення якості вищої освіти.

Серйозну проблему становить недосконалість нормативно-правової бази для контролю за якістю. Окремі чинні нормативно-правові акти, пов'язані з якістю вищої освіти, процесами акредитації та механізмами забезпечення якості, можуть мати прогалини й двозначне розуміння. Відсутність чіткої, сучасної законодавчої бази може перешкоджати ефективному моніторингу, оцінюванню та дотриманню освітніх стандартів, що ставить під загрозу якість вищої освіти. Таким чином, удосконалення нормативно-правової бази, пов'язаної з контролем якості освіти, є необхідною умовою для забезпечення ефективного нагляду й регулювання якості освіти. Законодавча база має бути адаптованою до технологічного прогресу та зміни освітніх парадигм, надавати регуляторним органам повноваження із забезпечення дотримання стандартів якості й реалізації контрольних функцій.

Зміцнення фінансового підґрунтя освітньої системи має вирішальне значення для підвищення якості вищої освіти. Це передбачає збільшення бюджетних відрахувань на вищу

освіту, забезпечення ефективного використання коштів і залучення альтернативних джерел фінансування, таких як державно-приватне партнерство [22] та грантова допомога. Належна фінансова підтримка дає змогу закладам вищої освіти інвестувати в сучасну інфраструктуру, розвиток викладацького складу, дослідницькі ініціативи й послуги підтримки здобувачів, що в кінцевому підсумку поліпшує загальну якість вищої освіти.

Реформування системи державного управління освітою, серед іншого, має велике значення для забезпечення якості освіти. Зазначене включає впорядкування структур управління, уточнення функцій і обов'язків суб'єктів управління освітою, а також сприяння співпраці та координації між відповідними зацікавленими сторонами. Запровадження сучасних управлінських практик, використання цифрових технологій в адміністративних процесах і прийняття рішень на основі фактичних даних слугує створенню більш ефективної та гнучкої системи вищої освіти, яка відповідатиме потребам і викликам освітнього сектора, що постійно змінюються.

Упровадження більш гнучкої та орієнтованої на результат системи акредитації, яка враховує якісні аспекти освіти, дослідницький внесок, залучення сектора і вплив на громаду, стимулюватиме заклади вищої освіти прагнути до досконалості, сприятиме загальному поліпшенню якості вищої освіти.

Звернення до вказаних ключових напрямків удосконалення механізмів державного управління якістю вищої освіти допоможе сформулювати

надійну, адаптивну та орієнтовану на якість систему вищої освіти. Інвестиції у фінансову стійкість, оптимізація державного управління, удосконалення нормативно-правової бази й покращення процесів оцінювання є чинниками створення динамічного освітнього ландшафту, що готує здобувачів до викликів глобального суспільства.

Виконане дослідження показало складну сутність якості вищої освіти, виділивши основні компоненти, як-от: освітньо-навчальна програма, якість науково-педагогічних працівників, інфраструктура, підтримка здобувачів, дослідження та інновації. Розуміння цих компонентів є фундаментальним для впровадження ефективних механізмів забезпечення якості вищої освіти. Аналіз механізмів державного управління нею виявив системний взаємозв'язок нормативно-правової бази, ролі держави та інструментів оцінювання. Визначено виклики, пов'язані з упровадженням механізмів державного управління, включаючи фінансові обмеження, проблеми системи управління, прогалини в законодавстві й неефек-

тивність системи оцінювання. Актуальними напрямками вдосконалення механізмів державного управління якістю вищої освіти доцільно вважати: зміцнення фінансової бази, удосконалення нормативно-правової бази та оптимізацію процесів оцінювання, що мають стати провідними стратегіями. Ці стратегії спрямовуються на зміцнення системи вищої освіти, забезпечення її гнучкості, актуальності й відповідності потребам динамічного глобального суспільства.

Отже, удосконалення механізмів державного управління якістю освіти є безперервним процесом, що вимагає співпраці, інновацій і адаптивності. Постійно вдосконалюючи ключові механізми, учасники освітнього процесу можуть сформувати середовище, в якому вища освіта стане основою створення й передання знань, інновацій та суспільного прогресу. Перспективами подальших досліджень вбачаємо поглиблений аналіз реалізації правового й економічного механізмів державного управління якістю вищої освіти в умовах європейської інтеграції України.

Список використаних джерел

1. Архипова Є. О., Дроздов В. В. Якість вищої освіти як об'єкт публічного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.12.30>.
2. Ляшенко О. І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. Київ : «Педагогічна преса», 2005. № 1 (46). С. 5–12.
3. Rosa M. J., Amaral A. Quality Assurance in Higher Education. *Contemporary Debates*. Houndsmills : Palgrave Macmillan, 2014. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137374639>.
4. Williams J., Harvey L. Quality assurance in higher education. *The Palgrave International Handbook of Higher Education Policy and Governance*. 2015. P. 506–525. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-45617-5_27.

5. Shin J. C. Quality assurance systems as a higher education policy tool in Korea: international convergence and local contexts. *International Journal of Educational Development*. 2018. Vol. 63. P. 52–58. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2017.10.005>.
6. Hou A. Y. C., Hill C., Guo C. Y., Tsai S., Justiniano Castillo D. R. A comparative study of relationship between the government and national quality assurance agencies in Australia, Japan, Malaysia and Taiwan: Policy change, governance models, emerging roles. *Quality in Higher Education*. 2020. Vol. 26, Iss. 3. P. 284–306. DOI: <https://doi.org/10.1080/13538322.2020.1778613>.
7. Hopbach A. Reflecting on the future of quality assurance. *ENQA General Assembly*. 2019. URL: <https://enqa.eu/wp-content/uploads/2019/10/Achim-Hopbach.pdf> (дата звернення: 22.09.2023).
8. Alzafari K., Kratzer J. Challenges of implementing quality in European higher education: an expert perspective. *Quality in Higher Education*. 2019. Vol. 25, Iss. 3. P. 261–288. DOI: <https://doi.org/10.1080/13538322.2019.1676963>.
9. Чурва Г. М. Механізми державного управління розвитком вищої освіти: орієнтація на якість освітніх послуг. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3 (22). С. 146–156. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2019-3-146-156>.
10. Harvey L. Extended Editorial: Quality in Higher Education Author Survey. *Quality in Higher Education*. 2023. Vol. 29, Iss. 2. P. 135–164. DOI: <https://doi.org/10.1080/13538322.2022.2153642>.
11. Звіт про порівняння європейської рамки кваліфікацій і української національної рамки кваліфікацій. *Publications Office of the European Union*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.2767/685977> (дата звернення: 22.09.2023).
12. ENQA mission statement. *ENQA*. 2010. URL: <https://enqa.eu/index.php/about-enqa/enqa-mission-statement> (дата звернення: 22.09.2023).
13. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). *ENQA*. Brussels, Belgium, 2015. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf (дата звернення: 22.09.2023).
14. Паризьке комюніке / М-во освіти і науки України. 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf> (дата звернення: 22.09.2023).
15. Національний план дій зовнішнього забезпечення якості вищої освіти України на період 2022–2023 рр. Київ : Нац. агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2022. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/Національний-план-дій-фіналізований-14_22.pdf (дата звернення: 22.09.2023).
16. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n300> (дата звернення: 22.09.2023).
17. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 22.09.2023).
18. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти : Закон України від 18.12.2019 № 392-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20#Text> (дата звернення: 22.09.2023).
19. Ковбасюк Ю. В. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України. *Вісник НАДУ*. 2013 № 3. С. 5–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_3_3 (дата звернення: 22.09.2023).
20. Поступна О. В. Публічне управління регіональними освітніми системами в Україні : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2021. 400 с. URL: <http://tinyurl.com/2ucbun9r> (дата звернення: 22.09.2023).

21. Council of Europe Action Plan for Ukraine «Resilience, Recovery and Reconstruction» 2023-2026 / Council of Europe. 2022. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a96440/ (дата звернення: 22.09.2023).

22. Круглов В. В. Розвиток державно-приватного партнерства в Україні: механізми державного регулювання : монографія. Харків : Марістр, 2019. 252 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/342871827_Rozvitok_derzavno-privatnogo_partnerstva_v_Ukraini_mehanizmi_derzavnogo_reguluvannya (дата звернення: 22.09.2023).

Vitalii Kruhlov

Dr. Sc. (Public Administration), Associate Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, virt197@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7228-8635>

Dina Tereshchenko

Dr. Sc. (Public Administration), Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, dtereshchenko7754367@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0633-0097>

IMPLEMENTATION OF MECHANISMS OF PUBLIC QUALITY MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION: CHALLENGES AND DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT

Abstract. *Integration of higher education systems into the globalized world is a critically important process aimed at enhancing the quality and relevance of education at the international level. The study examines the mechanisms of state quality management in higher education with a focus on the Ukrainian educational landscape and its alignment with European standards. The study addresses a multifaceted concept of higher education quality, encompassing various dimensions such as the relevance of educational programs, competence of instructors, adequacy of infrastructure, and overall support for learners. Understanding these key components is fundamental for the development of effective mechanisms to ensure the quality of higher education. The study emphasizes the role of the regulatory framework in shaping educational standards. These standards, influenced by the best international practices, are crucial for ensuring consistency, transparency, and accountability in the higher education sector. A number of problems have been identified in the implementation of mechanisms for state quality management in higher education, including inadequate funding, gaps in legislation, and the ineffectiveness of evaluation systems. In response to these existing challenges, proactive directions for improving the situation are proposed. Strengthening the financial foundation of the education system is deemed critically important to provide adequate resources for higher education institutions. Essential steps include reforming the system of state governance and improving the legislative framework to meet evolving educational needs. Additionally, optimizing evaluation and accreditation processes emerges as a key strategy for continuous enhancement and support of education quality. The importance of ongoing development and enhancement of mechanisms for state management*

of higher education quality is underscored. The proposed improvement directions serve as a roadmap for policymakers, educational institutions, and stakeholders to elevate the quality of higher education. By adopting contemporary strategies, educational systems can ensure not only harmonization with global standards but also equip learners with the skills and knowledge necessary to succeed in an ever-changing world.

Keywords: public administration, higher education, quality, mechanisms, higher education institutions, state.

References

1. Arhipova, Ye. O., & Drozdov, V. V. (2020). Quality of higher education as an object of public administration. *Public Administration: Improvement and Development*, 12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.12.30> [in Ukrainian].
2. Lyashenko, O. I. (2005). Quality of education as the basis for the functioning and development of modern education systems. *Pedagogy and Psychology. Herald of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 1(46), 5-12 [in Ukrainian].
3. Rosa, M. J., & Amaral, A. (2014). *Quality Assurance in Higher Education. Contemporary Debates*. Houndsmills: Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137374639>.
4. Williams, J., & Harvey, L. (2015). Quality assurance in higher education. *The Palgrave International Handbook of Higher Education Policy and Governance* (pp. 506-525). DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-45617-5_27.
5. Shin, J. C. (2018). Quality assurance systems as a higher education policy tool in Korea: international convergence and local contexts. *International Journal of Educational Development*, 63, 52-58. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2017.10.005>.
6. Hou, A. Y. C., Hill, C., Guo, C. Y., Tsai, S., & Justiniano Castillo, D. R. (2020). A comparative study of relationship between the government and national quality assurance agencies in Australia, Japan, Malaysia and Taiwan: Policy change, governance models, emerging roles. *Quality in Higher Education*, 26(3), 284-306. DOI: <https://doi.org/10.1080/13538322.2020.1778613>.
7. Hopbach, A. (2019). Reflecting on the Future of Quality Assurance. *ENQA General Assembly*. Retrieved from <https://enqa.eu/wp-content/uploads/2019/10/Achim-Hopbach.pdf>.
8. Alzafari, K., & Kratzer, J. (2019). Challenges of implementing quality in European higher education: an expert perspective. *Quality in Higher Education*, 25(3), 261-288. DOI: <https://doi.org/10.1080/13538322.2019.1676963>.
9. Chyryva, H. M. (2019). Mechanisms of State Governance in Higher Education Development: Focus on the Quality of Educational Services. *Public Administration and Customs Administration*, 3(22), 146-156. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2019-3-146-156> [in Ukrainian].
10. Harvey, L. (2023). Extended Editorial: Quality in Higher Education Author Survey. *Quality in Higher Education*, 29(2), 135-164. DOI: <https://doi.org/10.1080/13538322.2022.2153642>.
11. Publications Office of the European Union. (2023). *Comparison report of the European Qualifications Framework and the Ukrainian National Qualifications Framework*. DOI: <https://doi.org/10.2767/685977> [in Ukrainian].
12. ENQA. (2010). *ENQA mission statement*. Retrieved from https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/A8-ENQA-Mission-Statement_final.pdf.
13. ENQA. (2015). *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*. Brussels, Belgium. Retrieved from https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.

14. Ministry of Education and Science of Ukraine (2018). *Paris Communiqué*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf> [in Ukrainian].
15. NAQA. (2022). *National Action Plan on Ukrainian external higher education quality assurance for 2022-2023 period*. Retrieved from https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/Національний-план-дій-фіналізований-14_22.pdf [in Ukrainian].
16. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *On Higher Education* (Act No. 1556-VII, July 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n300> [in Ukrainian].
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On education* (Act No. 2145-VIII, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
18. Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). *On Amendments to Certain Laws of Ukraine to Improve Educational Activities in Higher Education* (Act No. 392-IX, December 18). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20#Text> [in Ukrainian].
19. Kovbasiuk, Yu. V. (2013). Modernization of Public Administration and European Integration of Ukraine. *Bulletin NAPA*, 3, 5-10. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_3_3 [in Ukrainian].
20. Postupna, O. V. (2021). *Public management of regional educational systems in Ukraine*. Kharkiv: Oberig LLC. Retrieved from <http://tinyurl.com/2ucbun9r> [in Ukrainian].
21. Council of Europe. (2022). *Council of Europe Action Plan for Ukraine «Resilience, Recovery and Reconstruction» 2023-2026*. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a96440.
22. Kruglov, V. V. (2019). *Development of Public-Private Partnerships in Ukraine: Mechanisms of State Regulation*. Kharkiv: Magistr. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/342871827_Rozvitok_derzavno-privatnogo_partnerstva_v_Ukraini_mehanizmi_derzavnogo_reguluvanna [in Ukrainian].

Лозовий В. С.

доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу суспільних процесів центру внутрішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, Київ, Україна, lozovyi_v@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5057-2838>

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У 2022–2023 рр.

Анотація. Метою статті є виявлення завдань і засобів політики рф у сфері шкільної освіти на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) України, визначення її основних тенденцій у період повномасштабної війни 2022–2023 рр. Встановлено, що російська освітня політика деукраїнізації втілюється за такими напрямками: зміна української державної символіки на російську; зміна мови навчання з української на російську; перехід на навчальні програми рф, вилучення українських підручників і навчальної літератури й заміна їх російськими; вилучення всіх українознавчих суспільно-гуманітарних дисциплін зі шкільних програм та запровадження вивчення російської історії як основного предмета ідеологічної індоктринації; запровадження програм перевиховання, сутнісною ознакою яких є мілітаризація освіти дітей і молоді; схилення до колаборації з окупантами українських педагогічних працівників, організація курсів перепідготовки викладачів передусім із гуманітарних дисциплін із погрозами й переслідуваннями тих, хто відмовляється від співпраці; імпортування вчителів із росії для викладання на ТОТ. Зроблено висновок, що окупанти перетворили школи на інструмент антиукраїнської ідеологічної обробки дітей та молоді. Головна мета освітньо-виховної політики кремля – насадити в окупованих регіонах російський освітній простір, щоб знищити українську національну ідентичність, прищепити російську ідентичність та приєднати українські землі до складу рф.

Ключові слова: тимчасово окуповані території, російська політика, шкільна освіта, діти та молодь, ідентичність, повномасштабна війна.

JEL classification: H56.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-4-70-77.

Після окупації частини українських територій у 2014 р. політика кремля спрямована на їх інкорпорацію в рф. Особливо вона посилилася під час нового етапу повномасштабної агресії проти України, що розпочався 24 лютого 2022 р. Однією зі складових такої політики є повна русифікація населення загарбаних регіонів. Оскільки головним інстру-

ментом асиміляції є освіта, важливо дослідити заходи російської влади у сфері шкільної освіти на ТОТ як знаряддя політики примусового поглинання та приєднання до рф.

Окремі аспекти зазначеної проблеми дістали висвітлення в історіографії. Так, І. Грідіна проаналізувала умови, за яких освіта в тимчасово окупованих районах Донецької й Лу-

© Лозовий В. С., 2023

ганської областей перетворилася на інструмент гібридної війни рф проти України [1]. Специфіку функціонування шкільної освіти на підконтрольних «лнр» і «днр» територіях упродовж першого року російсько-української війни відобразив О. Хоменко [2]. М. Гончар охарактеризував політику російської влади у сфері освіти в окупованій Херсонській області в період із кінця лютого до жовтня 2022 р. [3]. Вагомий внесок у висвітлення освітніх процесів на ТОТ України зробили громадські організації [4; 5]. Враховуючи важливість протидії намаганням рф зробити шкільну освіту інструментом зросійщення українських дітей на ТОТ, окреслена тематика потребує подальшого, поглибленого наукового дослідження.

Метою статті є виявлення завдань та засобів політики рф у сфері шкільної освіти на тимчасово окупованих територіях України, визначення її основних тенденцій у період повномасштабної війни 2022–2023 рр.

Головним завданням освітньої політики російської окупаційної влади на ТОТ України є примусова інтеграція в «руській мір» українських дітей і молоді. На загарбаних територіях російська влада запустила програму з так званої денацифікації освітньої системи. При цьому наголос робиться на критиці та ліквідації в навчальному процесі історико-суспільствознавчих дисциплін (історії України, всесвітньої історії, громадянської освіти, правознавства), які й формують національну ідентичність дитини. Одним з аргументів потреби в «денацифікації», зазначених у моніторинговій доповіді держдуми рф «Про нацифікацію освіти в Україні»,

є твердження, що «96 % навчальної літератури з історії та суспільствознавства містять ознаки спотворення історичних фактів. У 43 % підручників з історії – пропаганда нацизму»¹.

У червні 2022 р. мініосвіти рф заявило, що протягом наступного 2023 н. р. усі школи на підконтрольних територіях почнуть працювати за російськими стандартами та мають забезпечити інтеграцію до рф. 17 лютого 2023 р. Путін підписав закон про інтеграцію систем освіти й науки «днр», «лнр» та Херсонської й Запорізької областей у правову систему рф².

На ТОТ України владою рф цілеспрямовано проводиться політика деукраїнізації системи освіти з метою побудови освітнього процесу за російськими навчальними програмами й інкорпорації його в російську освітню систему. Завдання окупантів полягає в тому, щоб виховати українських дітей росіянами та переконати їх, що південно-східний регіон є складовою росії, а не України. Ця політика русифікації набирає різноманітних форм.

Щоб продемонструвати, що ТОТ увійшли до складу рф, окупанти змінили українську державну символіку на російську. У населених пунктах окупованої території на школах вивішують російські прапори та герби, а заняття розпочинають з гімну рф.

Передусім змінено мову навчання з української на російську. Констато-

¹ Презентація моніторингового доклада «О нацификации образования на Украине». *Россия сегодня* : вебсайт. 2022. URL: <https://pressria.ru/20220818/953772924.html?ysclid=l6yrfexy531312866> (дата звернення: 20.10.2023).

² Путин подписал закон об интеграции новых регионов в систему образования. *РИА Новости*. 2023. URL: https://digital.gov.ru/ru/events/42794/?utm_referrer=https%3a%2f%2fwww.google.com%2f (дата звернення: 20.10.2023).

вано, що багато українських дітей не володіють російською мовою достатньою мірою для освоєння загальноосвітньої програми рф, та організовано курси для поліпшення навичок володіння російською мовою.

Одразу після загарбання відбулося вилучення всіх українознавчих суспільно-гуманітарних дисциплін зі шкільних програм і запровадження вивчення російської мови, історії, літератури тощо. Відповідно, заборонено українські підручники й навчальну літературу та замінено їх російськими. Неодноразово фіксувалися випадки вилучення української навчальної літератури, навіть спалення книжок. Наприклад, зі шкіл Луганської області окупанти вивезли близько 22 тис. підручників з історії України [6].

Для ідеологічної обробки свідомості учнів і молоді передусім використовується історія. Міносвіти рф наголошено, що головним пріоритетом шкільної освіти є викладання історії росії. Цей курс повинен становити щонайменше 60–70 % обсягу навчального часу, відведеного на історію. Зрозуміло, що в російських підручниках викладена тенденційно-антиукраїнська версія минулого, щоб легітимізувати анексію українських земель. Ідеологічне підґрунтя викладання українофобської історії в рф задано статтею Путіна «Про історичну єдність росіян і українців», яка поширює наратив, що Україна – «штучна держава» без власної історії й ідентичності, традиційно була частиною росії та що росіяни й українці – «один народ». Відповідно, території України значною мірою є російськими, а рф виступає як історична, споконвічна держава українців.

Влада рф розглядає відносини з Україною та Заходом крізь призму інформаційної війни. З початком так званої спеціальної військової операції в Україні кремль узяв під повний контроль історичні наративи, передусім у шкільній освіті. Міносвіти рф стежить за тим, щоб війна зображувалась у потрібному ракурсі, й намагається представити її дітям і молоді в позитивному світлі, як справедливу історичну місію росії. Для обґрунтування цього з поспіхом написано та впроваджено нові підручники з історії.

З 1 вересня 2023 р. школи окупованих регіонів України, як і росії, навчаються за підручником з історії рф, що має статус «єдиного держпідручника з історії». У ньому є розділ про російсько-українську війну, який повторює наративи путінської пропаганди, пов'язані з повномасштабним вторгненням. Підручник підтверджує важливість української тематики для кремля. Про це свідчать розкриті в ньому теми: «Український неонацизм», «Переворот на Україні 2014 року», «Повернення Криму», «Доля Донбасу», «Мінські угоди...», «Загострення ситуації», «Спеціальна військова операція», «Нові регіони», «Україна – неонацистська держава», «СВО та російське суспільство». У підручнику багато історичних маніпуляцій і брехні. У тексті зазначено, що метою вторгнення росії в Україну був захист Донбасу й попереджувальне забезпечення безпеки росії. Пишеться про «відродження нацизму» та «фальшування історії». Україна характеризується як «ультранационалістична держава», а українці – як люди, що виховуються на «неонацистських ідеях». Стверджується, що в українській армії поширена символіка гітлерівських

формувань СС. «Український неонацизм» описується як «озлоблене національне, мовне, культурне насильство агресивної меншості над більшістю»³. Міністр освіти рф Кравцов заявив, що «фактами», наведеними в підручнику, планується перемагати в інформаційній війні. Наприклад, стверджується, ніби до 2014 р. 80 % населення України вважало російську мову рідною. Але, згідно з опитуванням, опублікованим авторитетним Центром Разумкова у 2006 р., лише 31 % жителів України назвали своєю рідною мовою російську, а 52 % – українську [7]. Отож російськомовної більшості, на захист прав якої виступила рф, не було.

У центрі історичної політики Москви на окупованих територіях перебуває перемога в Другій світовій війні (у росії – Великій вітчизняній війні). У підручнику вибудовуються паралелі з подіями цієї війни та зазначається, що зволікання з наданням допомоги Донбасу могло призвести «до повторення трагедії червня 1941 року». Теперішня агресія рф в Україні подається як боротьба з «українським нацизмом», повторення визвольної місії 1941–1945 рр. Також у підручнику розповідається про входження до складу рф чотирьох нових суб'єктів як колишніх російських територій. Щоб знівельювати інформацію про злочини російської армії в Україні, учнів застерігають, що це фейки світової індустрії з виробництва постановочних роликів і вкидань. Згаданий підручник рясніє спотвореннями й маніпуляціями фактів, надуманими інтерпретаціями та по-

кликаний переконати учнів, що вторгнення в Україну – це спроба «демілітаризації й денацифікації», а не акт агресії. Більше того, школярів навчають, що людська цивілізація могла б загинути, якби рф не розпочала свою «спецвійськову операцію» проти України. Внесення кремлем до підручників подій сьогодення цього дня вказує на прагнення влади рф «стерти межу між історією та пропагандою»⁴.

У структурному плані уроку історії, розробленому російським міністерствам освіти на 1 вересня для шкіл ТОТ, за назвою «Моя історія» зазначається, що «історія прийшла» на нині окуповані рф землі України лише з князем Потьомкіним. Посилаючись на давнє минуле, також стверджується, що рф «законно повертає» землі як «свої колишні».

Для нівельювання української ідентичності запроваджено програми перевиховання, сутнісною ознакою яких є мілітаризація освіти дітей і молоді. На ТОТ активно поширюються осередки воєнізованої дитячої організації «Юнармія», створеної міноборони рф. Під виглядом «національно-патріотичного виховання» дітей готують до участі у війні на боці росії. Одним з елементів мілітаризації дітей є створення «козацьких кадетських корпусів» із метою підготовки учнів до «військової чи іншої державної служби». На додачу до вже існуючих 1 вересня 2023 р. у Старобільську відкрився «Козачий кадетський корпус ім. Василя Маргелова» [8].

З 1 вересня 2022 р. у школах ТОТ уведено уроки «патріотичного» виховання «Розмови про важливе», по-

³ «Украина – неонацистское государство», «Россия – страна героев»: о чем расскажет новый учебник истории. 2023. URL: <https://ngs.ru/text/education/2023/07/19/72510887/> (дата звернення: 20.10.2023).

⁴ Константинова М. Учебник Мединского: история или взволнованная агитка? URL: <https://www.dw.com/ru/ucebnik-medinskogo-istoria-ili-vzvolnovannaa-agitka/a-66481442> (дата звернення: 10.10.2023).

кликані «перевиховати» українських дітей. Міністр освіти рф Кравцов зауважив, що теми для «Розмов про важливе» сформовано з урахуванням стратегії національної безпеки рф⁵. Учні повинні усвідомити власну «загальногромадянську російську ідентичність», стати патріотами рф та бути готовими захищати її зі зброєю в руках. На уроці дітям насаджують любов до росії й ненависть до України. Проведення псевдореферендумів щодо приєднання окупованих територій до рф аргументується так: «Це російські землі, на яких живуть російські люди»⁶. І ці землі було приєднано до рф нібито на прохання місцевого населення.

У захоплених окупантами містах Запорізької області дітям нав'язують рашистську ідеологію та змушують їх одягати георгіївські стрічки й декламувати вірші про війну. Для створення позитивного образу просування російської освіти на ТОТ пропагандистські ЗМІ зображують ідилічні картинки, демонструючи кадри задоволених, усміхнених учнів і вчителів.

Також влада рф грубо порушує міжнародне гуманітарне право та здійснює насильницьке переміщення українських дітей на тимчасово окуповані українські території або вглиб росії. У червні 2022 р. російські посадовці заявили, що понад 300 тис. українських дітей було передано до різних регіонів рф. Заяви й практика

⁵ Кравцов о «Разговорах о важном»: берем ценности из стратегии нацбезопасности. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5842699> (дата звернення: 10.10.2023).

⁶ Минпросвещения рекомендовало рассказать школьникам о важности референдумов. URL: <https://news.ru/society/minprosvesheniya-rekomendovalo-rasskazat-shkolnikam-o-vazhnosti-referendumov/> (дата звернення: 20.10.2023).

офіційних осіб рф свідчать про намір відірвати українських дітей від їхніх сімей, національної та етнічної групи й у такий спосіб знищити їхню українську ідентичність [9].

Важливим напрямком діяльності російських окупантів є схиляння до колаборації українських педагогічних працівників, організація курсів перепідготовки викладачів передусім із гуманітарних дисциплін, зі звільнення осіб, які відмовляються від співпраці [10]. Значна частина українських педагогів не пішли на співпрацю, а ті, хто погодився, були відправлені до Криму чи росії для перенавчання. Особливу увагу звернено на вчителів історії, мови, географії та початкових класів: вони мають транслювати дітям думку, що українці й росіяни «єдиний народ» і повинні бути єдиними.

Оскільки українських учителів, які співпрацюють із владою рф, не вистачає, педагогів завозять із росії та Криму для викладання на окупованих територіях. Сотні російських учителів погодилися переїхати в Україну. І, звичайно ж, найбільш затребуваними предметами є історія росії, мова та література [11].

Отже, російська освітня політика деукраїнізації втілюється за такими напрямами: зміна української державної символіки на російську; зміна мови навчання з української на російську; перехід на навчальні програми рф, вилучення українських підручників і навчальної літератури та заміна їх російськими; вилучення всіх українознавчих суспільно-гуманітарних дисциплін зі шкільних програм і запровадження вивчення російської історії як основного предмета ідеологічної індоктринації; запровадження

програм перевиховання, сутнісною ознакою яких є мілітаризація освіти дітей та молоді; схиляння до колаборації з окупантами українських педагогічних працівників, організація курсів перепідготовки викладачів передусім із гуманітарних дисциплін із погрозами й переслідуваннями тих, хто відмовляється від співпраці; імпортування вчителів із рф для викладання на ТОТ.

Таким чином, окупанти перетворили школи на інструмент ідеологічної обробки дітей і молоді. Головною

на мета освітньо-виховної політики кремля – насадити російський освітній простір в окупованих регіонах, щоб знищити українську національну ідентичність, прищепити російську ідентичність та приєднати українські землі до складу росії.

Перспективою наступних досліджень є подальше висвітлення кремлівської політики в галузі шкільництва на ТОТ України як складової інкорпорації до складу рф та фактів протидії їй з боку українських школярів і вчителів.

Список використаних джерел

1. Грідіна І. М. Освітня фронт війни на Сході України. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Історія. Політологія*. 2016. № 16. С. 199–208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2016_16_27.
2. Хоменко О. Довгий тунель без світла в кінці: середня школа на теренах «народних республік» у перший рік російсько-української війни. *Українознавство*. 2016. № 2 (59). С. 8–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2016_2_3.
3. Honchar M. Education policy of the russian administration in the occupied Kherson region (end of February–October 2022). *Studies in Comparative Education*. 2023. № 2. DOI: <https://doi.org/10.31499/2306-5532.2.2022.270951> (дата звернення: 20.10.2023).
4. Назаренко Ю., Козут І., Жерьобкіна Т. Освіта на окупованих територіях України (24 лютого – 30 квітня 2022). 2022. URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/osvita-na-tymchasovo-okupovanyh-terytoriyah.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).
5. Васильківська Н., Корнієнко К., Підгорна Д., Петровець М. Шкільна освіта: прихована зброя РФ проти України. Київ, 2023. 92 с. URL: <https://almenda.org/wp-content/uploads/2023/02/Doslidzhennya-Shkilna-osvita-prykhovana-zbroya-RF-proti-Ukrayiny.pdf>.
6. Дейна А. Окупанти викрали зі шкіл Луганщини близько 22 тисяч підручників з історії України – «Опора». *Дзеркало тижня* : вебсайт. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/okupanti-vikrali-zi-shkil-luhanshchini-blizko-22-tisjach-pidruchnikiv-z-istoriji-ukrajini-opora.html> (дата звернення: 20.10.2023).
7. Берест М. Українська чи російська: яку мову жителі України вважають своєю рідною. *META* : вебсайт. 2023. URL: <https://meta.ua/uk/news/society/80852-ukrayinska-chi-rosiiska-yaku-movu-zhiteli-ukrayini-vvazhayut-svoeyu-ridnoyu/> (дата звернення: 20.10.2023).
8. Окупанти відкрили «козацький кадетський корпус» на базі профліцею в Старобільську, де «викладають» місцеві колаборанти. *ОстроВ* : вебсайт. 2023. URL: <https://www.ostro.org/news/okupanty-vidkryly-kozatskyj-kadetskyj-korpus-na-bazi-proflitseyu-v-starobilsku-de-vykladayut-i402686> (дата звернення: 20.10.2023).
9. Азаров Д. С., Коваль Д. О., Нуріджанян Г. С., Венгер В. М. Війна Росії проти України як геноцид українського народу. *Наукові записки НаУКМА. Сер. : Юридичні науки*. 2023. Т. 11. С. 12–39. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.11.12-39>.

10. Мало учнів, менше вчителів: Росія намагається створити «потьомкінські» школи в окупованій Україні. *Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода*. 2022. URL: https://www-rferl-org.translate.goog/a/russia-struggles-set-up-potemkin-schools-occupied-ukraine/32028577.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 20.10.2023).

11. Нестеренко А. Культурний геноцид: хто і як впроваджує російську освіту на тимчасово окупованих територіях України. *Інститут масової інформації* : вебсайт. URL: <https://rososvita.imi.org.ua/> (дата звернення: 20.10.2023).

Vitalii Lozovyi

Dr. Sc. (Historical), Professor, National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine, lozovyi_v@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5057-2838>

MAIN TRENDS OF RUSSIAN POLICY IN SCHOOL EDUCATION IN UKRAINE'S TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES DURING THE FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN 2022–2023

Abstract. *This article is dedicated to identifying the primary trends in the Russian government's policy regarding school education in the temporarily occupied territories (TOT) of Ukraine during the period of full-scale military aggression in 2022–2023. It is noted that after the occupation of part of the Ukrainian territories, the kremlin's efforts have been focused on incorporating them into the russian federation. The main task of the russian occupational authorities' educational policy in the TOT of Ukraine is to forcibly integrate Ukrainian children and youth into the "russian dimension". Proclaiming the program for the so-called "denazification of the educational system", the russian authorities have changed the language of instruction, replacing Ukrainian with russian and adjusted the curricula to align with a russian narrative. The new textbook on russian history, which is being studied by schoolchildren in the occupied regions of Ukraine from September 1, 2023, was analyzed. We observed that the section of the textbook discussing the russian-Ukrainian war repeats putin's propaganda narratives related to a full-scale invasion. Since moscow's historical policy in the occupied territories puts the victory in the Second World War at its center, aggression in Ukraine is being presented as a fight against "Ukrainian Nazism", using a narrative similar to that of the liberation mission from 1941–1945. It was found that in order to eliminate Ukrainian identity, re-education programmes were introduced to instil in Ukrainian children a "universal russian identity". An essential feature of russian policy is the militarization of the education of children and youth. Centers of paramilitary children's organizations spread significantly in TOT. Under the guise of "national and patriotic education", children are being prepared to participate in the war on the side of russia. An important direction of activity of the russian occupiers is to convince Ukrainian teachers to cooperate, arrange retraining courses, and, in the event of a lack of Ukrainian teachers, bring teachers from russia and Crimea to educate in the occupied territories. It was concluded that school education and upbringing are used by the russian authorities for anti-Ukrainian ideological processing of children and youth.*

Keywords: *temporarily occupied territories, russian politics, school education, children and youth, identity, full-scale war.*

References

1. Gridina, I. (2016). The educational component of the war in the East of Ukraine. *Herald of Mariupol State University. Series: History. Political science*, 16, 199-208. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2016_16_27 [in Ukrainian].
2. Khomenko, O. (2016). A long tunnel with no light at the end: a secondary school in the 'people's republics' in the first year of the Russian-Ukrainian war. *Ukrainian Studies*, 2(59), 8-17. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2016_2_3 [in Ukrainian].
3. Honchar, M. (2023). Education policy of the russian administration in the occupied Kherson region (end of February–October 2022). *Studies in Comparative Education*, 2. DOI: <https://doi.org/10.31499/2306-5532.2.2022.270951>.
4. Nazarenko, Yu., Kohut, I., & Zherobkina, T. (2022). *Education in the occupied territories of Ukraine (February 24 - April 30, 2022)*. Retrieved from <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/osvita-na-tymchasovo-okupovanyh-terytoriyah.pdf> [in Ukrainian].
5. Vaskivska, N., Korniienko, K., Pidhorna, D., & Petrovets, M. (2023). *School education: russia's hidden weapon against Ukraine*. Kyiv. Retrieved from <https://almenda.org/wp-content/uploads/2023/02/Doslidzhennya-Shkilna-osvita-prykhovana-zbroya-RF-proty-Ukrayiny.pdf> [in Ukrainian].
6. Deina, A. (2022). *Occupants stole about 22 thousand textbooks on the history of Ukraine from schools in Luhansk region – "Opora"*. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/okupanti-vikrali-zi-shkil-luhanshchini-blizko-22-tisjach-pidruchnikiv-z-istoriji-ukrajini-opora.html> [in Ukrainian].
7. Berest, M. (2023). *Ukrainian or russian: which language do Ukrainians consider their mother tongue?* Retrieved from <https://meta.ua/uk/news/society/80852-ukrayinska-chi-rosiiska-yaku-movu-zhiteli-ukrayini-vvazhayut-svoeyu-ridnoyu/> [in Ukrainian].
8. OstroV. (2023). *The occupiers opened a "Cossack cadet corps" on the basis of a vocational school in Starobilsk, where local collaborators "teach"*. Retrieved from <https://www.ostro.org/news/okupanty-vidkryly-kozatskyj-kadetskyj-korpus-na-bazi-proflitseyu-v-starobilsku-de-vykladayut-i402686> [in Ukrainian].
9. Azarov, D., Koval, D., Nuridzhanian, G., & Venher, V. (2023). Understanding russia's actions in Ukraine as the crime of genocide. *NaUKMA Research Papers. Series: Law*, 11, 12-39. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.11.12-39> [in Ukrainian].
10. RadioFreeEurope/RadioLiberty. (2022). *Few pupils, fewer teachers: russia struggles to set up 'potemkin' schools in occupied Ukraine*. Retrieved from https://www.rferl-org.translate.google/a/russia-struggles-set-up-potemkin-schools-occupied-ukraine/32028577.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc [in Ukrainian].
11. Nesterenko, A. (n. d.). Cultural genocide: who is introducing russian education into Ukraine's occupied territories and how. *Institute of Mass Information*. Retrieved from <https://rososvita.imi.org.ua/> [in Ukrainian].

Терещенко Г. М.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з науково-організаційної роботи ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, tganna@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9458-2843>

Ткаченко В. В.

науковий співробітник сектора дошкільної, загальної середньої і позашкільної освіти відділу освітньої статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, val_tkachenko@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3389-9935>

ОСВІТНЯ РЕФОРМА НУШ ЯК СКЛАДОВА ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Анотація. У статті досліджено питання реалізації освітньої реформи «Нова українська школа» з погляду її інтеграції в освітню систему Євросоюзу. Проведено ретроспективний аналіз реформування системи загальної середньої освіти від часів проголошення незалежності України до сьогодні, окреслено основні напрями змін, зокрема на рівні інституційно-правових засад. На основі виконаних ДНУ «Інститут освітньої аналітики» моніторингових досліджень виокремлено ключові проблеми в реалізації реформи НУШ у довоєнний і воєнний періоди розвитку освіти в Україні. Наголошено, що повномасштабне вторгнення значно ускладнило здійснення реформи в частині її фінансового забезпечення. Також проведено порівняльний аналіз концептуальних положень реформування системи середньої освіти України та країн ЄС, який засвідчив відповідність трансформаційних процесів у сфері загальної середньої освіти України європейському вектору освітніх реформ. Розглянуто глобалізацію освіти, уніфікацію її системи, гуманізацію, утвердження компетентнісної парадигми, подолання селективності системи освіти, її стандартизацію й децентралізацію як складові євроінтеграційних процесів вітчизняної освітньої сфери.

Ключові слова: система освіти України, воєнний стан, організація освітнього процесу під час війни, аналітичне та інформаційне забезпечення освітньої галузі.

JEL classification: I21, I28, I29.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-4-78-90.

Утвердження демократичної моделі в суспільно-політичному устрої України та країн Європейського Союзу стало одним із найважливіших результатів трансформаційних процесів наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Як головна тенденція розвитку сучасного суспільства демократизація охоплює всі сфери життя й соціуму, й кожної особистості, зокрема обумовлюючи необхідність упровадження нових де-

мократично-базованих моделей освіти, спроможних підготувати громадян до самореалізації в демократичному середовищі [1]. Ключовими завданнями формування національної політики України у сфері освіти визначено: розбудову національної ідеї, гуманізацію та демократизацію освіти в умовах відкритості України світу, її інтеграції в європейське й світове співтовариства в умовах викликів глобалізації.

© Терещенко Г. М., Ткаченко В. В., 2023

Концептуальні засади реформування середньої освіти України зорієнтовані на формування європейсько-базованого простору національної освіти. Аналіз законодавчої бази, що визначає методологічні й нормативні засади реформування, зокрема, загальної середньої освіти (законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», Державного стандарту початкової освіти й Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти) дає підстави констатувати, що впродовж останніх років відбулася істотна адаптація національно-освітньої нормативно-правової бази до європейських стандартів.

Питанню реформування, розвитку та євроінтеграції системи української освіти в європейський освітній простір присвячено численні праці вітчизняних науковців. Серед них О. І. Ляшенко, який визначив найважливіші напрями модернізації змісту шкільної освіти [2], окреслив пріоритети розвитку загальної середньої освіти в умовах її реформування [3]; О. Я. Савченко, котра розглядала питання трансформації початкової школи на засадах компетентнісного підходу [4], досліджувала процес упровадження реформи в початковій школі [5]; О. І. Локшина, яка досліджує в порівнянні трансформацію шкільної освіти [1]; Н. О. Пасічник і Р. Я. Ріжняк, що розкрили роль освітніх індикаторів в оцінюванні динаміки розвитку освіти [6], а також багато інших дослідників, які визначали вектори освітніх реформ в Україні.

Також слід відзначити доробок зарубіжних учених у вивченні питання

реформування освітніх систем. Серед них Т. Хасен (Torsten Husen), який сформулював правила, котрих слід дотримуватися для того, щоб освітні реформи були успішними [7]; Л. Уорд, що обґрунтував необхідність дослідження стану освіти як стійкого соціального явища [8], та інші вчені, які поглиблювали наукові дослідження реалізації освітніх реформ.

Попри вагомий доробок вітчизняних і зарубіжних учених, залишається актуальним дослідження проблем здійснення освітньої реформи «Нова українська школа» як складової інтеграції України в європейську освітню систему. Саме це питання є метою пропонованої публікації.

Варто згадати, що реформування системи загальної середньої освіти в Україні з початку проголошення незалежності до сьогодні було важливим процесом, який мав на меті змінити парадигму пострадянської освіти. Упродовж цих понад 30 років основні зусилля спрямовувалися на модернізацію навчальних програм, структури та методів навчання. Водночас закладались інституційно-правові засади становлення й розвитку системи освіти незалежної України.

Загалом зміна інституційно-правових засад функціонування системи освіти незалежної України розпочалася з прийняття Закону «Про освіту» 23 травня 1991 р. [9], після проголошення державного суверенітету в 1990 р. [10]. Відповідно до статей 10 і 11 цього Закону в редакції 1991 р., в Україні для управління освітою створювалася система державних органів управління та органів громадського самоврядування. Протягом 1991–1993 рр. сформувалися нові органи управління освітою. Зокрема, Указом

Президента України в 1991 р. створено Міністерство освіти України [11]. На розвиток рамкового Закону України «Про освіту» було прийнято Закон України «Про загальну середню освіту» (1999 р.) [12], який визначав, що така освіта є обов'язковою, основною складовою безперервної освіти.

Трансформаційні реформаторські зміни в системі загальної середньої освіти України впродовж 1991–2002 рр. відбувалися на зламі епох, коли радянська авторитарна парадигма відходила в минуле. Поступово забезпечувалася розбудова демократичної системи, котра дедалі більше спрямовувалася на особистий розвиток учнів.

Починаючи з 2004 р. здійснювалась істотна трансформація інституційно-правової бази освіти під впливом євроінтеграційних процесів, оскільки Україна задекларувала курс на вступ до ЄС. Підписанням Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. Українська держава взяла на себе зобов'язання сприяти розвитку європейського співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики з метою поліпшення взаєморозуміння, активізації міжкультурного діалогу й поглиблення знань щодо відповідних культур із урахуванням культурного та мовного розмаїття [13]. Тож із 2014 р. розпочався період ґрунтовної трансформації загальної середньої освіти.

У 2016 р. Уряд схвалив Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Реалізація Концепції мала на меті створення умов для реформування загальної середньої освіти з урахуванням досвіду

провідних країн світу, як-от: розроблення нових стандартів змісту загальної середньої освіти, які ґрунтуватимуться на компетентнісному й особистісно-орієнтованому підході до навчання; перехід до 12-річної середньої школи із трирічною профільною школою, що матиме академічне або професійне спрямування; реформування системи управління загальною середньою освітою, зокрема отримання школою права розробляти й упроваджувати власні освітні програми. Також Концепція передбачає стимулювання особистого та професійного зростання педагога, надання йому академічної свободи, матеріального стимулювання, у т. ч. шляхом підвищення розрядів в Єдиній тарифній сітці [14].

Накопичення описаних новацій зумовило потребу в перегляді Закону України «Про освіту», нова редакція якого прийнята 5 вересня 2017 р. [15]. Оновлений закон дав потужний поштовх для подальшого реформування системи освіти України та розв'язання завдань із входження в європейський освітній простір.

«Нова українська школа» (НУШ) є ключовою реформою Міністерства освіти і науки України, головна мета якої – створити школу, де буде приємно навчатися та котра даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті. НУШ – це школа, до якої приємно ходити дітям, бо тут прислухаються до їхньої думки, учать критично мислити, не боятися висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Батькам теж подобається відвідувати таку школу, адже тут панують співпраця і взаєморозуміння [16].

Реформа НУШ розрахована на роки, адже неможливо швидко змінити освітні традиції, що плекалися в Україні протягом десятиліть.

Загалом можна стверджувати, що реформа НУШ реалізується досить успішно, що, зокрема, підтверджується моніторинговими дослідженнями, які регулярно проводяться ДНУ «Інститут освітньої аналітики»¹. Однак поряд із цим є низка проблем і викликів, котрі нами систематизовано як проблеми довоєнного й воєнного періодів.

Проблеми довоєнного періоду:

По-перше, це недостатня підготовка вчителів і певний спротив учительської спільноти нововведенням концептуальних положень НУШ.

По-друге, відсутність належного матеріально-технічного та фінансового забезпечення.

По-третє, недостатня підтримка реформи НУШ місцевою владою.

По-четверте, складнощі зі стандартизацією оцінювання.

Були й інші проблеми, які наразі недоцільно згадувати, адже війна багато що змінила й загострила низку інших болючих питань.

Під час дії воєнного стану реалізація реформи НУШ ускладнилася рядом проблем, що передусім пов'язані з безпекою учнів і вчителів, доступом до освіти, зниженням якості навчання та іншими факторами.

Проблеми воєнного періоду:

По-перше, це зниження якості навчання та недостатня підготовка учнів. Це пов'язано з тим, що учні й учителі не можуть зосередитися на навчанні через постійну загрозу насильства та втрати близьких. Окрім того, багато

шкіл тимчасово закриті або працюють у складних умовах дії воєнного стану, що утруднює навчальний процес.

По-друге, загрози безпеці учнів і вчителів. Регулярні ракетні обстріли й тривалі повітряні тривоги, наявність окупованих територій, значна замінованість деокупованих територій загрожують безпеці учнів та вчителів як під час дороги до школи, так і під час навчання. Також є неодинокі випадки, коли школи ставали місцем бойових дій.

По-третє, обмеження доступу до освіти через евакуацію мешканців із зони конфлікту. Багато дітей і підлітків були змушені залишити свої школи та переїхати до інших регіонів, що ускладнює їх навчання й адаптацію до нових умов.

По-четверте, віддаленість багатьох шкіл від центральних регіонів країни, що утруднює організацію підготовки вчителів і належне забезпечення класів навчальними матеріалами й технічним обладнанням, що є важливим у процесі реалізації реформи НУШ.

По-п'яте, війна сильно вплинула на психологічний стан учнів і вчителів, що відповідним чином позначилося на якості навчання та психоемоційному розвитку школярів.

По-шосте, брак коштів на фінансування освіти. Витрати на війну зменшують бюджетні кошти, що виділяються на освіту, тому ресурсів для підтримки реформи НУШ стає менше. Так, у 2022 р. на розвиток НУШ було заплановано 1,57 млрд грн, проте у зв'язку із широкомасштабною збройною агресією рф проти України видатки на субвенцію було скасовано, що значно ускладнило подальшу реалізацію реформи в частині фінансового забезпечення.

¹ Результати моніторингових досліджень / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». URL: <https://iea.gov.ua/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/rezultati-monitoringovih-doslidzhen/>.

Поряд із цим 19 вересня 2023 р. Уряд прийняв постанову «Питання надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам (за спеціальним фондом державного бюджету) у 2023 році». Вона передбачає спрямування коштів на реформу «Нова українська школа» у 2023 р. у розмірі 473,3 млн грн. Це важлива інвестиція уряду в поліпшення якості освіти в українських школах і відновлення реформи НУШ. Адже після початку повномасштабного вторгнення частину видатків на освіту було переспрямовано на потреби армії. Тоді було припинено фінансування реформи базової середньої освіти відповідно до Концепції НУШ.

Поряд із зазначеним важливим аспектом є порівняння векторів реформи НУШ з європейськими освітніми реформами й тенденціями розвитку шкільної освіти. Для порівняння концептуальних положень реформування системи середньої освіти в Україні та країнах ЄС нами виокремлено такі концепти розбудови сучасної освіти, як-от: гуманізація й демократизація освіти, національні, регіональні та глобальні тенденції освітніх трансформацій, моделі оновлення освітніх систем, інтеграційні й дезінтеграційні процеси в освіті, модернізація цілей, структури та змісту освіти, нові концепції в дидактиці і прогрес освіти, централізація й децентралізація освітніх управлінських систем, реорганізація систем обов'язкової освіти, стандартизація та диференціація цілей, структури і змісту програм обов'язкової освіти, становлення систем неперервної освіти як базова стратегія розвитку освітніх систем тощо [17].

Дослідження тенденцій розвитку середньої освіти, характеру основних структурних реформ у системах обов'язкової освіти в країнах Євро-союзу у XXI ст. дає підстави говорити про спільний базовий концепт філософії побудови обов'язкової освіти в країнах-членах ЄС. Це стратегічна орієнтація на демократизацію державної політики у сфері освіти й розвиток середньої школи нового типу задля побудови суспільства соціального прогресу – суспільства, зорієнтованого на гуманістичні ідеали цивілізації в третьому тисячолітті [18]. Зазначений концепт суголосний із задекларованими в Законі України «Про освіту» засадами державної політики у сфері освіти, зокрема щодо розбудови системи освіти на засадах гуманізму, демократизму задля забезпечення інноваційного, соціально-економічного і культурного розвитку суспільства [16].

Як уже зазначалося, розбудова освітніх систем у країнах ЄС відбувається в різновекторних напрямках, зокрема централізації й децентралізації, глобалізації та регіоналізації, а також інтеграції й дезінтеграції. Серед інших стратегій реформування освітніх систем у країнах-членах ЄС у межах порівняльного аналізу ми виокремили певні ключові тенденції та порівнюємо їх із вітчизняними (таблиця).

Порівняльний аналіз реформістських стратегій країн ЄС і України дає підстави констатувати, що трансформаційні процеси у сфері середньої освіти України відповідають європейському вектору освітніх реформ.

Водночас отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС [21] з-поміж іншого передбачає зближення національних політик у сфері

Порівняльний аналіз реформістських стратегій країн ЄС і України

Стратегія реформування освітньої системи	
Країни ЄС	Україна
Унормування освітньої законодавчої бази щодо вдосконалення структури шкільної освіти й забезпечення реалізації державних, регіональних і муніципальних проєктів модернізації школи	Прийняття законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» та інших державних і регіональних програм
Демократизація систем освіти в напрямі подолання в ній дуалізму та селективності	«Нова українська школа» [15] як базова реформа загальної середньої освіти спрямована на подолання суттєвих територіальних відмінностей в якості надання освітніх послуг як між сільськими й міськими ЗЗСО, так і між окремими регіонами, а також створення умов для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами
Створення єдиної загальноосвітньої школи, у системі якої поєднується дошкільна підготовка, початкова школа та перший цикл середньої школи	Відповідно до ст. 22 Закону України «Про освіту», заклад освіти має право здійснювати освітню діяльність на різних рівнях освіти та різні види освіти, утворюючи для цього структурні підрозділи
Виокремлення в системі середньої школи старшого циклу з орієнтацією на диференціацію систем вибору навчальних дисциплін або різних типів профілюючого фахового навчання	Реформування структури загальної середньої освіти передбачає перехід до 12-річної середньої школи із трирічною профільною школою академічного або професійного спрямування. Запровадження профільної трирічної освіти, що передбачає два спрямування: академічне – профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, й поглибленого вивчення окремих предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб здобувачів освіти з орієнтацією на продовження навчання на вищих рівнях освіти; професійне – орієнтоване на ринок праці профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, та професійно орієнтованого підходу до навчання з урахуванням здібностей і потреб учнів
Стандартизація загальної обов'язкової освіти на засадах компетентнісного підходу та її спрямованість на гармонізацію всіх складових комплексу базових навчальних дисциплін і орієнтація на пріоритети загальнолюдських цінностей	Концепцією «Нова українська школа» й ухваленими державними стандартами початкової [19] і базової середньої освіти [20] запроваджено компетентнісний підхід, що передбачає спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, тобто базових/ключових і спеціальних (предметних) компетентностей. Водночас Перелік ключових компетентностей та наскрізних умінь, закладений у Державний стандарт базової середньої освіти, ґрунтується на Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради ЄС щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя
Модернізація змісту обов'язкової освіти відповідно до соціально вагомих пріоритетів, пов'язаних із новими шляхами розв'язання проблем розбудови сучасного високотехнічного світу	Оновлення змісту загальної середньої освіти здійснюється відповідно до таких основних пріоритетів: особистісної та компетентнісної орієнтованості, спрямованості на гармонійний розвиток дитини, гуманітаризації та фундаменталізації змісту, його міжпредметної інтеграції, доступності, посилення діяльнісного й креативного складників змісту, його виховного потенціалу, зокрема в напрямі громадянського та національно-патріотичного виховання учнів

Стратегія реформування освітньої системи	
Країни ЄС	Україна
Удосконалення технологій освітнього процесу щодо впровадження системи методів, що стимулюють розвиток пізнавальної активності учнів, критичного мислення, розширення їхніх креативних можливостей і самостійності	Оновлення методичної системи вчителя окреслено в концепції НУШ, зокрема сучасні активні методи навчання передбачають орієнтацію на учня, навчання на основі діяльнісного підходу, різноманітні форми взаємодії учнів, інтегрований характер освітнього процесу, співпрацю вчителя й учня на рівних умовах. Діяльнісний підхід є ефективним методом активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Методи організації освітнього процесу відповідно до діяльнісного підходу забезпечують розвиток в учнів мотивації до навчання, презентацію власної думки та вміння дискутувати, командної роботи й уміння виконувати завдання, використовуючи нестандартні підходи, та ін. Новітні методи навчання спрямовані на творчість і розвиток в учнів прагнення не дотримуватися застарілих догм, а створювати інноваційні рішення

Складено авторами.

освіти в процесі досягнення спільних цілей, що визначено рамковими програмами співробітництва ЄС у галузі освіти й навчання (European Commission, 2012). Наскрізним завданням розвитку системи освіти в повоєнний період є подальша європейська інтеграція. Зупинимось на стратегічних орієнтирах ЄС у галузі освіти та навчання, зокрема на Рамковій програмі європейського співробітництва «Освіта і навчання 2030» (ЕТ 2030), що окреслює перспективи розбудови сектора освіти європейського освітнього простору. Відповідно до цього документа, ключовою метою співробітництва проголошено розбудову і подальший розвиток європейського освітнього простору (Council of the European Union, 2021) [22].

Спільний європейський освітній простір, відповідно до висновків Ради ЄС, характеризується послідовною розбудовою системи неперервної освіти – освіти впродовж життя, а також покликаний стимулювати й під-

тримувати держави-члени в модернізації їхніх систем освіти й навчання. Стратегічними пріоритетами в галузі освіти й навчання, згідно з програмою ЕТ 2030, є: підвищення якості, справедливості, інклюзії та успіху для всіх у галузі освіти й навчання; перетворення навчання впродовж життя та мобільності на реальність для всіх; підвищення рівня володіння компетентностями й мотивації в професії викладача; зміцнення європейської вищої освіти; підтримка «зеленого» та цифрового переходу в освіті й навчання за їх допомогою.

Також для досягнення стратегічних пріоритетів у галузі освіти й навчання програмою ЕТ 2030 визначено певні показники, зокрема рівень успішності 15-річних учнів за базовими навичками читання, математики й природничих наук; успішність восьмикласників з оволодіння цифровими навичками, актуальними для системи середньої освіти. У цьому контексті участь України в міжнародному порівняльному дослідженні якості осві-

ти PISA (Programme for International Student Assessment) у 2018 і 2022 рр. дає можливість отримати доказові дані про якість вітчизняної освіти й основні тенденції та напрями її подальшого реформування.

Підсумовуючи проведений порівняльний аналіз концептуальних положень реформування середньої освіти в Україні та країнах Єврозою, наголосимо на спільних тенденціях, якими є:

По-перше, глобалізація освіти. Протягом останніх років національну освітню нормативно-правову базу великою мірою адаптовано до європейських стандартів.

По-друге, уніфікація системи освіти. У цьому контексті перехід України з 2018 р. на 12-річну систему навчання та поділ на три рівні середньої освіти (початкова (4 роки), базова (5 років), професійна середня (3 роки)) є мінімізацією відмінностей національної системи, оскільки в країнах ЄС здебільшого 12-річна базова середня освіта.

По-третє, гуманізація освіти, спрямована на повагу до особистості учня. У новому Законі України «Про освіту» метою повної загальної середньої освіти, зокрема, проголошено всебічний розвиток, виховання й соціалізацію особистості, здатної до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, яка має прагнення до самовдосконалення й навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності і громадянської активності.

По-четверте, трансформація знанневої парадигми освіти в компетентнісну. Стандартизація загальної обов'язкової освіти в Україні ґрунту-

ється на засадах компетентнісного підходу, що задекларовано й послідовно реалізується через низку нормативно-правових актів, зокрема Концепцією «Нова українська школа» та Державним стандартом початкової освіти й Державним стандартом базової середньої освіти.

По-п'яте, рівний доступ до освіти, що передбачає демократизацію в напрямі подолання дуалізму й селективності систем освіти. В українській парадигмі реформування цей напрям реалізується задля подолання розриву в підготовці випускників міських і сільських шкіл шляхом створення опорних шкіл, а також умов для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

По-шосте, стандартизація освіти шляхом упровадження нових державних стандартів початкової, базової й повної загальної середньої освіти на основі компетентнісного підходу, а також оновлення програм, яке передбачає, крім запровадження компетентнісного підходу, розвантаження, видалення з програм зайвої, застарілої інформації, лексики, усунення дублювання змісту.

По-сьоме, децентралізація освіти, зокрема в системі управління, перерозподіл функцій і повноважень між центральними й місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та закладами освіти.

Також зауважимо, що на повоєнний період основними завданнями розвитку української освіти, зокрема реалізації реформи НУШ, визначено такі [23]: коригування освітніх програм відповідно до навчальних втрат, спричинених війною; відновлення освітнього процесу на охоп-

лених війною територіях, а також інфраструктури освітніх і наукових закладів; забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу, запровадження програм їх психологічної реабілітації, адаптації, підтримки у воєнний і післявоєнний періоди; відновлення повномасштабного незалежного оцінювання при вступі й атестації студентів; продовження реалізації реформи НУШ, створення доступного та безпечно-го цифрового освітнього й дослід-

ницького середовищ; забезпечення підготовки кваліфікованих фахівців для потреб економіки країни з використанням можливостей дуальної освіти, державно-приватного партнерства, запровадження фінансової автономії закладів вищої освіти; відновлення грантової підтримки наукових і науково-технічних розробок Національним фондом досліджень України; прискорення інтеграції в європейську та світову освітню й дослідницьку сфери.

Список використаних джерел

1. Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США : монографія / А. П. Джурило та ін. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 192 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/transform_prochescu_2018.pdf.
2. Ляшенко О. І. Модернізація змісту освіти як чинник реформування української школи. *Фізика як змістовий і концептуальний елемент природничої освіти і її роль у процесі розбудови нової української школи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Чернігівські методичні читання з фізики та астрономії. 2019». Чернігів : Десна Поліграф, 2019. С. 3–5. URL: <http://surl.li/lsroz>.
3. Ляшенко О. І. Пріоритети розвитку української школи в умовах реформування освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. : Педагогічна*. 2016. Вип. 22. С. 39–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_pred_2016_22_13.
4. Савченко О. Я. До питання про трансформацію початкової освіти в Україні на компетентнісні засади. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта 2020: глобалізований простір інновацій* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 28 трав. 2020 р. Київ ; Біла Церква : Авторитет, 2020. С. 274–275. URL: <https://tinyurl.com/3r932xww>.
5. Савченко О. Досвід реформування української освіти: спроба наукової рефлексії. *Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія* : кол. моногр. / за ред. В. Кременя та ін. Київ : Едельвейс, 2013. С. 385–396. URL: <https://tinyurl.com/2p8sw52c>.
6. Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я. Освітні індикатори як інструмент оцінювання стану і динаміки розвитку освітніх систем. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Сер. : Економічні науки*. 2015. Вип. 27. С. 301–308. URL: <http://economics.kntu.kr.ua/pdf/27/37.pdf>.
7. Gajdzica A. Reforma oświaty a praktyka edukacji wczesnoszkolnej. Katowice : Wydawnictwo UŚ, 2006.
8. Ward L. F. Dynamic sociology or applied social science: as based upon statical sociology and the less complex sciences. New York : D. Appleton and Company, 1883. Т. 1. Retrieved from <https://archive.org/details/dynamicsociology01warduoft/page/n5/mode/2up>.
9. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/print>.

10. Декларація про державний суверенітет України : Декларація від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.

11. Про утворення Міністерства освіти України та ліквідацію Міністерства народної освіти України і Міністерства вищої освіти України : Указ Президента України від 12.12.1991 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2/91#Text>.

12. Про загальну середню освіту : закон України від 13.05.1999 № 651-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text>.

13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

14. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.

15. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

16. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / М-во освіти і науки України. Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

17. Матвієнко О. В. Структурні трансформації систем обов'язкової освіти країн Європейського Союзу. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/11/visnuk_15.pdf.

18. Матвієнко О. В. Розвиток систем середньої освіти в країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005. URL: <http://www.disslib.org/rozvytok-system-serednoyi-osvity-v-krayinakh-yevropejskoho-sojuzu-porivnjalnyi.html>.

19. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#top>.

20. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.

21. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. *Урядовий портал* : офіц. вебсайт. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>.

22. Локшина О. Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021–2030 рр. як євроінтеграційний орієнтир для української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-5-17>.

23. Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2022. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf.

Hanna Tereshchenko

Ph. D. (Economics), SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, tganna@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9458-2843>

Valentyna Tkachenko

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, val_tkachenko@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3389-9935>

NUS EDUCATIONAL REFORM AS A COMPONENT OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

Abstract. The article analyzes the "New Ukrainian School" (NUS), a significant educational reform, in the context of Ukraine's integration into the European Union. It provides a retrospective analysis of the transformational changes in the general secondary education system from Ukraine's declaration of independence to the present. The main directions of the reform are outlined, particularly at the institutional and legal framework levels. The authors have noted the success of the NUS reform, as demonstrated by a number of monitoring studies conducted by the SSI "Institute of Educational Analytics". However, the authors also identify challenges in implementing the NUS reform during the pre-war and war periods of education development in Ukraine. During the pre-war period, the main issues were inadequate teacher training, resistance to NUS conceptual innovations, insufficient logistical and financial support, lack of support at the local government level, and problems with standardizing student assessment. The full-scale invasion significantly complicated the implementation of the reform in terms of its financial support. Furthermore, the implementation of the NUS reform during the wartime period faced several challenges, including ensuring the safety of participants in the educational process, providing access to education, and a decrease in the quality of education. A study compared Ukraine's secondary education system reform with that of the European Union and found that Ukraine's transformational processes in general secondary education align with the European educational reform direction. The article discusses the key tasks for developing Ukrainian education in the post-war period, with a particular emphasis on implementing the NUS reform.

Keywords: education system of Ukraine, martial law, organization of the educational process during the war, analytical and information support for the education sector.

References

1. Dzhurylo, A. P., Hlushko, O. Z., Lokshyna, O. I., Mariuts, I. O., Tymenko, M. M., & Shparyk O. M. (2018). *Transformation processes in school education in the European Union and the United States*. Kyiv: TOV "KONVI PRINT". Retrieved from https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/transform_prochecu_2018.pdf [in Ukrainian].
2. Liashenko, O. I. (2019). Modernizing the content of education as a factor in reforming Ukrainian school. *Physics as a content and conceptual element of natural science education and its role in the development of a New Ukrainian School*, Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Chernihiv. Retrieved from <http://surl.li/lsroz> [in Ukrainian].
3. Lyashenko, A. I. (2016). Priorities of development of Ukrainian education in the context of educational reform. *Collection of scientific papers Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University. Series: Pedagogical*, 22, 39-42. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_ped_2016_22_13 [in Ukrainian].

4. Savchenko, O. Ya. (2020). On the transformation of primary education in Ukraine to a competency-based approach. *Comparative and international education – 2020: globalized space of innovations*, Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference. Kyiv. Retrieved from <https://tinyurl.com/3r932xww> [in Ukrainian].

5. Savchenko, O. (2013). The experience of reforming Ukrainian education: an attempt at scientific reflection. *Educational reforms: mission, reality, reflection*, 385-396. Retrieved from <https://tinyurl.com/2p8sw52c> [in Ukrainian].

6. Pasichnyk, N., & Rizhniak, R. (2015). The education indicators as a tool for evaluation state and dynamics of educational systems. *Scientific works of Kirovograd National Technical University. Series: Economic sciences*, 27, 301-308. Retrieved from <http://economics.kntu.kr.ua/pdf/27/37.pdf> [in Ukrainian].

7. Gajdzica, A. (2006). *Education reform and the practice of early childhood education*. Katowice: Publishing House US [in Polish].

8. Ward, L. F. (1883). *Dynamic sociology or applied social science: as based upon statical sociology and the less complex sciences*, 1. New York: D. Appleton and company. Retrieved from <https://archive.org/details/dynamicsociology01warduoft/page/n5/mode/2up>.

9. Verkhovna Rada of Ukraine. (1991). *On education* (Act No. 1060-XII, May 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/print> [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada of Ukraine. (1990). *Declaration of state sovereignty of Ukraine* (Declaration No. 55-XII, July 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> [in Ukrainian].

11. President of Ukraine. (1991). *On the establishment of the Ministry of Education of Ukraine and liquidation of the Ministry of Public Education of Ukraine and the Ministry of Higher Education of Ukraine* (Decree No. 2, December 12). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2/91#Text> [in Ukrainian].

12. Verkhovna Rada of Ukraine. (1999). *On general secondary education* (Act No. 651-XIV, May 13). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> [in Ukrainian].

13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *Association agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand* (International document, June 27). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].

14. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016). *On the approval of the concept for the implementation of state policy in the field of reforming general secondary education "New Ukrainian School" for the period up to 2029* (Order No. 988-p, December 14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

15. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On education* (Act No. 2145-VIII, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

16. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2016). *New Ukrainian school. Conceptual framework for secondary school reform*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

17. Matviienko, O. V. (n. d.). *Structural transformations of compulsory education systems in the European Union*. Retrieved from https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/11/visnuk_15.pdf [in Ukrainian].

18. Matviienko, O. V. (2005). *Development of secondary education systems in the European Union: a comparative analysis*. (Doctor's thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv. Retrieved from <http://www.disslib.org/rozvytok-system-serednoyi-osvity-v-krayinakh-yevropejskoho-sojuzu-porivnjajnyi.html> [in Ukrainian].

19. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). *On approval of the State standard of primary education* (Resolution No. 87, February 21). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#top> [in Ukrainian].

20. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *On some issues of state standards of complete general secondary education* (Resolution No. 898, September 30). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> [in Ukrainian].

21. Government portal. (2022). *Ukraine receives EU candidate status*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> [in Ukrainian].

22. Lokshyna, O. (2022). 2021–2030 European cooperation strategy in the field of education and training in as a European integration benchmark for Ukrainian education. *Ukrainian Educational Journal*, 4, 5-17. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-5-17> [in Ukrainian].

23. SSI «Institute of Educational Analytics». (2022). *Education in Ukraine under martial law*. Kyiv. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf [in Ukrainian].

Денисюк О. Я.

начальник відділу освітньої статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики»,
Київ, Україна, denysiuk.oksana@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8584-0647>

Титаренко Н. В.

завідувач сектора дошкільної, загальної середньої і позашкільної освіти відділу освітньої
статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна,
nataliatytarenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5837-393X>

ІНДИКАТОРИ НУШ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИМІРЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ ВЧИТЕЛЯМИ ЗАКЛАДІВ ЗСО

Анотація. У статті відображено погляд авторів на роль освітніх індикаторів у прогнозуванні стану реформування загальної середньої освіти крізь призму педагогічного працівника – учителя, на якого покладено завдання впровадження реформи НУШ. Уважаємо, що педагогічний працівник в умовах реформи повинен перебувати в постійному русі в напрямі вдосконалення фахової майстерності, пошуку інноваційних форм і методів викладання. Лише педагог, який володіє інноваційними прийомами організації освітньої діяльності, здатний сформувати креативну особистість – людину майбутнього, що має актуальні знання та навички, є гнучкою, ініціативною й творчою, здатною адаптуватися до змінюваних реалій світу. Розпочинаючи аналіз стану окресленої нами проблеми, ми визначили за необхідне скористатися набором освітніх індикаторів, які забезпечать валідність і надійність даних, що були взяті для аналізу. Ряд сформованих нами індикаторів стосуються кваліфікації та освіти вчителя і співвідносяться з положеннями Концепції «Нова українська школа». Було виявлено, зокрема, що п'ять років реформи НУШ сприяли підвищенню фахового рівня педагогів: частка спеціалістів вищої кваліфікаційної категорії зросла в міських закладах загальної середньої освіти на 1,8 %, у сільських – на 7,8 %. Проаналізовані нами індикатори дали можливість сформувати певні висновки для подальшого впровадження реформи в контексті забезпечення її педагогічними працівниками.

Ключові слова: індикатор, заклад загальної середньої освіти, моніторинг, реформа освіти, підвищення кваліфікації, педагогічний працівник.

JEL classification: I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-4-91-103.

Базова середня школа продовжує поступ у впровадженні НУШ, розпочатий із початкової школи 2021 р. Реформування, як будь-який інноваційний процес, потребує оновлення парадигми підготовки спеціаліста, що його реалізуватиме. Педагогічний працівник у системі загальної серед-

ньої освіти (ЗСО) – суб'єкт реформування, тому має бути креативною особистістю, здатною творчо розв'язувати освітні проблеми. Він повинен сприяти тому, щоб кожен громадянин суспільства був не пасивним споглядачем, а ініціативною й творчою особистістю, здатною брати на себе від-

© Денисюк О. Я., Титаренко Н. В., 2023

повідальність за своє життя в соціумі. Виховати таку особистість може ініціативний і творчий учитель.

На думку О. Половенко, інноваційна діяльність та дослідно-експериментальна робота є тими чинниками, які підвищують професійну майстерність учителя [1]. Ми погоджуємося з дослідницею, що педагогічного працівника необхідно мотивувати до експертної діяльності. Такий вид діяльності, на нашу думку, сприятиме розвитку в педагога критичного мислення щодо пізнання прийомів та засобів навчання, що реалізуються в НУШ, і прогнозування результатів їх застосування. Що, у свою чергу, зробить учителя прибічником реформи й посилюватиме його мотивацію до фахового зростання. Результатом професійної трансформації вчителя стане готовність до реалізації компетентнісно орієнтованого навчання, на що звертає увагу група науковців на чолі з В. Доротюком в їхньому науковому доробку [2].

На увагу заслуговує й поняття «інноваційна діяльність». Українська вчена О. Савченко розглядає інновацію як процес розроблення та використання нових підходів до розв'язання педагогічних проблем [3]. Погоджується з такою думкою і Л. Даниленко, наголошуючи, що педагогічна інновація є основою трансформації в дидактиці, вихованні й управлінні педагогічними системами загалом, і освітнім процесом у конкретному закладі ЗСО зокрема [4]. Ми поділяємо такий погляд науковців та вважаємо, що, володіючи інноваційними прийомами організації освітньої діяльності, педагогічний працівник здатний сформувавати креативну особистість – людину майбутнього.

Разом із тим, щоб володіти сучасними прийомами навчання, учитель особисто має перебувати в процесі перманентного навчання. Вагомий внесок у питання безперервної освіти зроблено науковцями А. Андрущенком, Н. Бібік, С. Гончаренком, І. Зязюном та ін. Дослідження їхнього наукового доробку з цього питання дає підстави для висновку: безперервність освіти – стимул до професійного розвитку особистості [5]. Питання стосовно того, як будувати професійну кар'єру вчителя, досліджує С. Алексеева, як формувати його професійну суб'єктність – Н. Арістова, методичні засади підготовки вчителя вивчає Т. Мішина, процес організації і здійснення педагогічного прогнозування – Д. Пузіков. Із ними погоджується й О. Половенко, наголошуючи на ролі керівника закладу освіти в коригуванні напрямів підвищення кваліфікації педагогів у контексті реформування НУШ [1]. Це підтверджують у своїх наукових працях Т. Лукіна [6], Л. Савченко [7], О. Антонюк [8]. О. Онаць вважає, що розвиток професійної компетентності керівника та педагога формує педагогічну й управлінську культуру в колективі школи. Таким чином, педагогічна культура має свої прояви не лише в міжособистісних стосунках учителів і керівництва закладу освіти, а й загалом у шкільному колективі, між усіма учасниками освітнього процесу. Дослідження сутності та з'ясування специфіки цього явища, а саме феномена педагогіки партнерства (учень – учитель – батьки), є основним напрямом наукових досліджень Н. Лісової, що вивчає види, рівні й етапи партнерства, механізми реалізації суб'єктної партнерської

взаємодії в закладах ЗСО, та А. Данко, яка досліджує педагогіку партнерства й професійну етику педагога.

На необхідності підвищення фахової майстерності педагогів наголошують нормативні документи Міністерства освіти і науки України, підкреслюючи, що «педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру» [9]. У Національній стратегії розвитку освіти підготовка й перепідготовка педагогічних працівників та їх професійне самовдосконалення розглядаються як важлива умова модернізації освіти [10].

Ми вважаємо, що професія педагога є однією з важливих людських професій, спрямованих на розвиток і формування сучасної молоді. Переорієнтація вимог до якості та ефективності освітнього процесу зумовлює переорієнтацію й соціальних очікувань від особистості та, як наслідок, від діяльності педагогічного працівника. Педагогічний працівник – це фахівець, котрому притаманні такі риси, як професіоналізм, педагогічна культура, педагогічна майстерність, професійно-педагогічна компетентність, педагогічні здібності, професійно-педагогічний потенціал, педагогічна техніка, педагогічна творчість. Соціально-моральні риси вчителя, реалізовані в професійних і ціннісних орієнтаціях, почутті суспільного обов'язку та громадянської відповідальності, визначають його діяльність. Вони формують здатність педагога виконувати покладену на нього відповідальну місію розвитку особистості засобами різних навчальних предметів. Ці риси узагальнено в професійних стандартах

за професіями «Учитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Учитель закладу загальної середньої освіти», «Учитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [11].

Аналіз реалізації реформи НУШ педагогічними працівниками закладів ЗСО вимагає наявності показників/індикаторів, що відображатимуть стан впровадження вчителями концептуальних положень Нової української школи. Формування нових показників для вимірювання стану реалізації реформи НУШ не можливе без використання перевірених і надійних джерел. Дослідники у своїй роботі використовували такі джерела: державну галузеву статистичну звітність; інформаційні галузеві системи, що мають статус державних; системі моніторингових спостережень (освітній моніторинг), мета якої – виявлення та відстеження тенденцій у розвитку якості освіти (<https://iea.gov.ua/naukovo-analitichna-diialnist/analitika/rezultati-monitoringovih-doslidzhen/>); щорічні статистичні дані Українського центру оцінювання якості освіти за результатами зовнішнього незалежного оцінювання (<https://testportal.gov.ua/statystichni-dani/>); щорічні звіти ОЕСР «Education at a Glance» (<https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>). Дієвим механізмом створення індикаторів НУШ є, зокрема, моніторингові спостереження за процесом реформи, які дослідники проводили починаючи з 2017 р. Так, упродовж 2017–2023 рр. виконано багатоетапні дослідження «Моніторинг експерименту впровадження НУШ для 100 пілотних закладів загальної середньої освіти (початкова школа)»,

«Стан реалізації НУШ у пілотних закладах освіти (базова школа)», «Загальнодержавне моніторингове дослідження впровадження реформи НУШ», «Моніторинг готовності педагогічних працівників до реалізації концептуальних положень Нової української школи» та ін. На основі результатів моніторингових спостережень дослідниками сформовано показники/індикатори, що, на наш погляд, сприятимуть формуванню реального профілю вчителя й визна-

ченню рівня охоплення педагогічними працівниками різноманітних аспектів реформи НУШ. За основу набору індикаторів узято перелік національних освітніх індикаторів [12], які ми використовували під час проведення моніторингових спостережень, указаних вище. Так, у табл. 1 наведено перелік показників/індикаторів, використаних нами під час дослідження, виконаного у 2022 р. [13]. Дані, що аналізуються в статті, взято також із цього дослідження.

Таблиця 1

Перелік показників/індикаторів щодо характеристики педагогічних працівників і забезпечення ними реформи НУШ

Показники/індикатори
1. Портфоліо педагогічного працівника
1.1. Кваліфікація вчителя
1.1.1. Тенденції кількості вчителів за кваліфікаційними категоріями (спеціаліст, спеціаліст II категорії, спеціаліст I категорії, спеціаліст вищої категорії)
1.1.2. Розподіл кількості вчителів за кваліфікаційними категоріями та типом місцевості
1.1.3. Розподіл кількості вчителів за кваліфікаційними категоріями, типом місцевості та рівнями освіти (1–4 та 5–11 (12) класи)
1.2. Освіта вчителя
1.2.1. Тенденції кількості вчителів за освітньо-кваліфікаційними рівнями (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр)
1.2.2. Розподіл кількості вчителів за освітньо-кваліфікаційними рівнями та типом місцевості
1.2.3. Розподіл кількості вчителів за освітньо-кваліфікаційними рівнями, типом місцевості та рівнями освіти
1.3. Віковий склад вчителів
1.3.1. Тенденції вікового складу вчителів (розподіл кількості вчителів за роками) (до 30 років, 31–40 років, 41–50 років, 51–54 роки, 55–60 років, понад 60 років)
1.3.2. Розподіл кількості вчителів-пенсіонерів за типом місцевості
1.3.3. Розподіл кількості вчителів віком до 30 років за типом місцевості
1.3.4. Тенденції кількості вчителів зі стажем до 3 років за навчальними роками
1.4. Гендерний склад вчителів
1.4.1. Тенденції гендерного співвідношення вчителів (розподіл кількості вчителів за статтю)
1.4.2. Розподіл кількості вчителів за статтю та типом місцевості
1.4.3. Розподіл кількості вчителів за статтю, типом місцевості та рівнями освіти
2. Кількість учнів на одного вчителя
2.1. Тенденції співвідношення кількості учнів і кількості вчителів за навчальними роками
2.2. Розподіл кількості учнів на одного вчителя за типом місцевості
2.3. Розподіл кількості учнів на одного вчителя за типом місцевості та рівнями освіти
3. Наповнюваність (розмір) класу
3.1. Розподіл наповнюваності класу за рівнями освіти (1–4 класи, 5–9 класи, 10–11 (12) класи)
3.2. Тенденції наповнюваності класу за навчальними роками
3.3. Розподіл наповнюваності класу за типом місцевості

Складено авторами.

Розглянемо деякі з індикаторів.

Індикатор 1.1.2. Розподіл кількості вчителів за кваліфікаційними категоріями та типом місцевості. При розробленні цього індикатора дослідники спиралися на положення Концепції «Нова українська школа» щодо необхідності забезпечення стимулювання вчителя до особистого й професійного зростання та надання йому академічної свободи (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>).

Аналізуючи дані, наведені в табл. 2, бачимо, що реформування ЗСО впродовж п'яти років сприяло підвищенню професійного рівня педагогічних працівників, особливо в закладах освіти сільської місцевості. За досліджуваний період зросла чисельність спеціалістів вищої кваліфікаційної категорії (у містах – на 1,8 %, у селах – на 7,8 %), що й дало підстави для такого висновку. Зазначена тенденція, на нашу думку, зумовлена реформуванням системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників і доступністю широкого спектра освітніх онлайн-платформ для вчителів незалежно від місця їх проживання, започаткованих у рамках упровадження НУШ. Важливою складовою успішної ре-

алізації індикатора «Розподіл кількості вчителів за кваліфікаційними категоріями та типом місцевості» є власне ставлення педагогів до розширення форм підвищення фахової майстерності. Як показують дані моніторингових спостережень за станом реалізації НУШ в пілотних закладах освіти 2018–2021 рр. (<https://iea.gov.ua/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/rezultati-monitoringovih-doslidzhen/>), близько 70 % учителів міських і сільських поселень вважають, що за останніх чотири роки система підвищення кваліфікації зазнала здебільшого позитивних змін. Так, учителі схвально оцінюють можливість вибору провайдерів послуг із підвищення кваліфікації (40 %) та впровадження дистанційної форми навчання (21 %). Окрім того, зазнала трансформації мотивація вчителів щодо підвищення власної фахової майстерності. Серед чинників, що мотивують підвищувати фаховість, превалюють професійні, зокрема можливість самореалізації (63,8 %), більше свободи в здійсненні інноваційної діяльності (56,8 %) тощо. Водночас можливість отримувати вищу зарплату стимулює працювати над удосконаленням своєї фаховості 41 % учителів [14].

Таблиця 2

Розподіл кількості вчителів за кваліфікаційними категоріями та типом місцевості в динаміці за 2017/2018–2021/2022 н. рр., %

Навчальний рік	Спеціаліст вищої категорії		Спеціаліст I категорії		Спеціаліст II категорії		Спеціаліст	
	місто	село	місто	село	місто	село	місто	село
2017/2018	57,3	39,4	19,1	32,3	11,6	14,7	12,0	13,5
2018/2019	58,2	41,8	19,0	32,3	11,9	14,5	10,9	11,4
2019/2020	58,9	43,8	18,8	32,0	11,8	13,9	10,5	10,3
2020/2021	59,0	45,6	18,7	31,4	12,0	13,5	10,3	9,5
2021/2022	59,1	47,2	18,7	31,0	12,3	13,2	9,9	8,6

Складено авторами за даними форми № 83-РВК.

Цей висновок підтверджується також даними, отриманими у 2023 р. у рамках моніторингового дослідження щодо готовності педагогічних працівників до реалізації НУШ, проведеного ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Згідно з цими даними, упродовж останнього року майже половина вчителів (49,9 %), що взяли участь в опитуванні, підвищували кваліфікацію, використовуючи можливість власного вибору надавача таких послуг, передбачену концепцією НУШ. Зокрема, педагоги користувались як послугами обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (ОІППО), так і освітніми платформами. Майже така сама кількість опитаних (47,6 %) обмежили свій вибір або послугами ОІППО, або освітніх платформ. Серед них зовсім незначна частка вчителів підвищу-

ють особистий фаховий рівень на освітніх платформах (19,5 %). Причому порівняно невеликого відсотка педагогів, які скористалися можливостями освітніх платформ, можуть бути прихильність педагогів до традиційних і звичних форм підвищення кваліфікації (ОІППО) чи недовіра до нових суб'єктів надання освітніх послуг (рис. 1).

Індикатор 1.2.2. Розподіл кількості вчителів за освітньо-кваліфікаційними рівнями та типом місцевості. Упродовж п'яти років загалом у сільській місцевості в закладах ЗСО частка молодших спеціалістів більш ніж удвічі переважає цю категорію вчителів у міських закладах (табл. 3). За чисельністю магістрів заклади ЗСО в сільській місцевості випереджають міські заклади: у селах частка вчителів-магістрів зросла на 4,6 %, у містах –

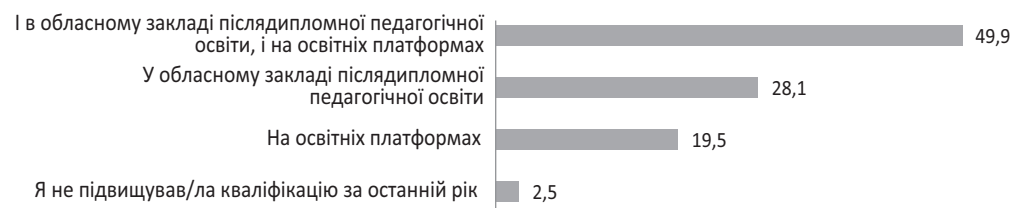

Рис. 1. Розподіл кількості учасників дослідження – вчителів 5–9 класів закладів ЗСО за місцем, де вони останнього року підвищували кваліфікацію, %

Побудовано авторами за даними моніторингового дослідження щодо готовності педагогічних працівників до реалізації НУШ, проведеного в травні – червні 2023 р.

Таблиця 3
Розподіл кількості вчителів за освітньо-кваліфікаційними рівнями та типом місцевості в динаміці за 2017/2018–2021/2022 н. рр., %

Навчальний рік	Молодший спеціаліст		Бакалавр		Спеціаліст		Магістр	
	місто	село	місто	село	місто	село	місто	село
2017/2018	2,8	6,9	1,9	2,5	11,5	12,3	83,9	78,3
2018/2019	2,7	6,5	2,3	3,0	10,4	10,3	84,6	80,2
2019/2020	2,6	6,2	2,3	2,9	10,0	9,4	85,1	81,6
2020/2021	2,5	5,9	2,5	2,8	9,8	8,7	85,2	82,6
2021/2022	2,5	6,0	3,0	3,2	9,4	7,8	85,1	82,9

Складено авторами за даними форми № 83-РВК.

на 1,2 %. На нашу думку, це пояснюється трансформацією підходів педагогів щодо стимулювання розвитку своєї фахової майстерності, започаткованою в рамках реформи НУШ. Оптимізація мережі закладів ЗСО (особливо в сільській місцевості), яка є одним із кроків реформи, теж могла мотивувати педагогів, особливо сільських шкіл, до підвищення свого фахового рівня.

Індикатор 1.3.3. Розподіл кількості вчителів віком до 30 років за типом місцевості. Перед розглядом індикатора принагідно звернемо увагу на динаміку частки педагогів до 30 років включно протягом досліджуваних років. Спостерігається, на жаль, негативна динаміка: частка вчителів цієї категорії за період 2017/2018–2021/2022 н. рр. скоротилася на 3,8 % (рис. 2). Це може свідчити про певні системні недоліки щодо залучення й мотивування молоді до роботи в школі.

Аналізуючи динаміку розподілу вчителів віком до 30 років у закладах освіти за типом місцевості, констатуємо такі тенденції. За п'ять років реформи НУШ відбувся перерозподіл часток цих учителів між містами та сільською місцевістю. А саме в сільській місцевості спостерігаємо зменшення частки таких учителів з 50,9 % у 2017/2018 н. р. до 41,4 % у 2021/2022 н. р. Натомість частка вчителів цього віку в міських поселеннях демонструє поступове зростання (рис. 3). Можна припустити, що децентралізація, яка стартувала в Україні практично одночасно з реформою НУШ, спричинила оптимізацію мережі закладів ЗСО переважно в сільській місцевості. І частина вчителів із реорганізованих/закритих сільських шкіл перейшли працювати, наприклад, до інших міських закладів ЗСО або ж узагалі змінили сферу діяльності.

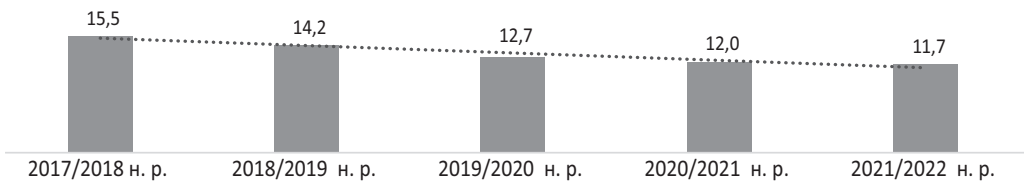

Рис. 2. Розподіл кількості педагогічних працівників віком до 30 років включно за 2017/2018–2021/2022 н. рр., %

Побудовано авторами за даними форми № 83-РВК.

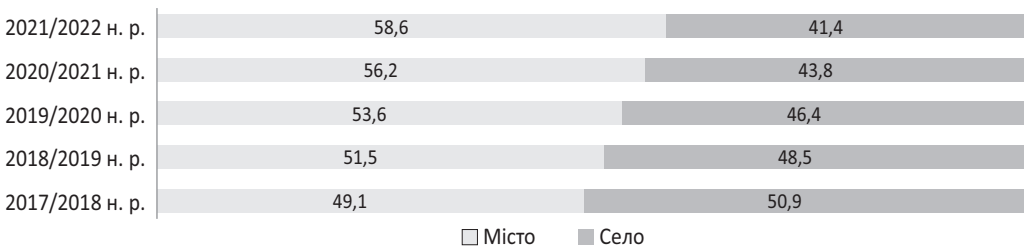

Рис. 3. Розподіл кількості педагогічних працівників віком до 30 років включно за типом місцевості в динаміці за 2017/2018–2021/2022 н. рр., %

Побудовано авторами за даними форми № 83-РВК.

Індикатор 1.4.1. Тенденції гендерного співвідношення вчителів (розподіл кількості вчителів за статтю). Із початком упровадження реформи НУШ матеріальне забезпечення вчителів за рахунок підвищення ставок (окладів) поступово покращувалося. Це, на нашу думку, є вагомим стимулом для залучення чоловіків до педагогічної/викладацької діяльності. А проте значне переважання в закладах ЗСО вчительок залишається практично незмінним. Більше того, частка вчителів-чоловіків протягом останніх п'яти років дещо скоротилася (на 0,5 %) (рис. 4). Таким чином, можемо припустити, що започатковані Міністерством освіти і науки України заходи з підвищення статусу вчителя ще потребують додаткової уваги, особливо щодо залучення до викладацької діяльності в школі вчителів-чоловіків.

Індикатор 2.1. Тенденції співвідношення кількості учнів і кількості вчителів за навчальними

роками. Показник «кількість учнів на одного вчителя», на нашу думку, може бути одним із чинників впливу на якість освіти. Ми висловлюємо таке припущення, оскільки в педагогічних наукових колах існує теорія, що обмежена чисельність учнів у класі створює оптимальні умови для індивідуального підходу в навчанні, результатом чого є підвищення якості надання освітніх послуг. Водночас ряд науковців і вчителів-практиків спростовують таку думку. Для підтвердження чи спростування цих припущень необхідні додаткові дослідження з питань якості освіти з їх подальшою кореляцією на запропонований нами показник.

У нашому ж дослідженні ми робимо акцент лише на статистичних даних щодо кількості учнів на одного вчителя в закладах ЗСО за роки впровадження реформи НУШ. Отже, за п'ять років відбулося незначне (на 0,8 особи) збільшення чисельності учнів на одного вчителя (рис. 5).

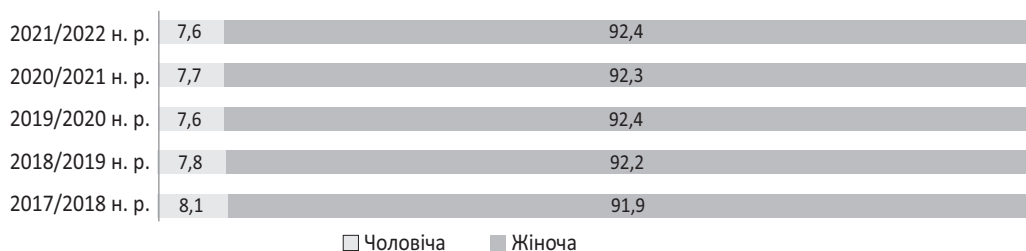

Рис. 4. Розподіл кількості педагогічних працівників за статтю в динаміці за 2017/2018–2021/2022 н. рр., %

Побудовано авторами за даними форми № 83-РВК.

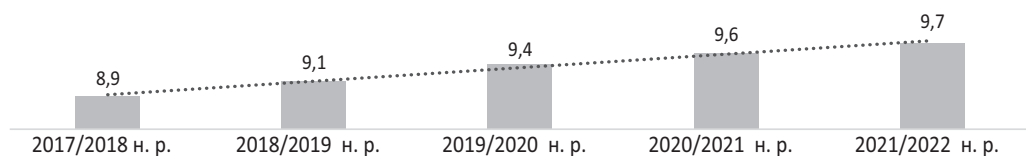

Рис. 5. Розподіл кількості учнів на одного вчителя за 2017/2018–2021/2022 н. рр., осіб

Побудовано авторами за даними форм № 6-РВК, № 83-РВК.

Причинами позитивної тенденції можуть бути процеси децентралізації, згадані вище. Натомість незначне зростання показника зумовлює потребу в продовженні процесів оптимізації мережі закладів ЗСО, започаткованих Міністерством освіти і науки України в рамках децентралізації. Одним з аргументів на користь продовження оптимізації можуть слугувати дані ОЕСР, згідно з якими у 2019 р. у закладах середньої освіти країн-членів ОЕСР на одного вчителя в середньому припадало 13 учнів (D2.2 «Співвідношення учнів до вчителів») [15].

Індикатор 3.3. Розподіл наповнюваності класу за типом місцевості. Цей індикатор є визначальним під час планування потреби в учителях. Як і попередній індикатор, він впливає на рівень поточних витрат на освіту та представлений показником «заробітна плата вчителя». Загалом наповнюваність класів за роки реформи збільшилася на одну особу, з 19,1 особи у 2017/2018 н. р. до 20,1 особи у 2021/2022 н. р. Отже, можливостей для оптимізації мережі закладів ЗСО за цим показником ще достатньо. Такого висновку ми доходимо на підставі Закону України «Про повну загальну середню осві-

ту», яким встановлено мінімальну й максимальну кількість учнів у закладі ЗСО, а саме: в одному класі не може бути менше 5 учнів. Водночас наповнюваність не може перевищувати для початкових класів 24 учня, для класів базової та профільної школи – 30 учнів [16]. Аналіз розподілу цього індикатора за типом місцевості показує, що за три роки спостережень фіксується скорочення різниці між наповнюваністю класів у містах і селах. У 2019/2020 н. р. така різниця становила 12 учнів, у 2021/2022 н. р. – 11,4 учні (рис. 6). Знову ж таки, це може бути результатом оптимізації мережі закладів ЗСО.

Пандемія COVID-19 зумовила істотні зміни в системах освіти багатьох країн, зокрема України. Разом із тим організація освітнього процесу в нашій державі зазнала ще більших трансформацій через збройну агресію росії. Ідеться, у першу чергу, про запровадження в практику закладів ЗСО дистанційної й змішаної форм навчання. Попри такі зміни, величина показника «оптимальний розмір класу» залишається відкритою для дискусії серед педагогічної та наукової спільноти з точки зору налагодження ефективної освітньої взаємодії між учнями й учителями.

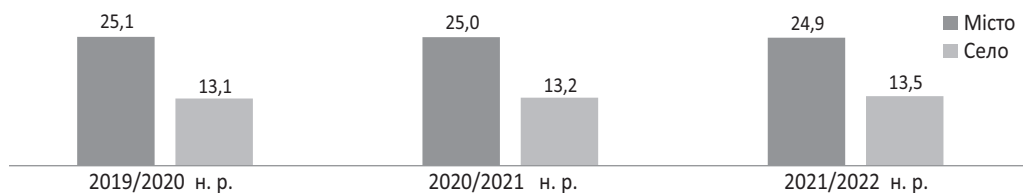

Рис. 6. Розподіл наповнюваності класу за типом місцевості в динаміці за 2019/2020–2021/2022 н. рр.*, осіб

* За 2017/2018, 2018/2019 н. рр. показник не обраховано, оскільки в інформаційних бюлетенях відсутні окремі позиції «Кількість класів» у сільській/міській місцевості.

Побудовано авторами за даними форми № 76-РВК.

Тому вважаємо, що в майбутньому доцільно провести дослідження для вивчення тези аналітиків ОЕСР: у країнах із меншою наповнюваністю класів буде легше повернутися до навчального процесу у форматі офлайн і надолужити освітні втрати.

Індикатор D2.1 «Наповнюваність класів» у звіті «Education at a Glance 2021» для державних закладів ЗСО становив 21,1 учня [15]. В Україні цей показник дорівнює 19,8 особи, що ще раз підтверджує нашу думку стосовно можливостей подальшої оптимізації мережі таких закладів.

Таким чином, використання освітніх індикаторів, співвідносних із положеннями Концепції «Нова українська школа», для характеристики та аналізу процесу реформування загальної середньої освіти крізь призму забезпечення її педагогічними працівниками дало змогу оцінити стан реалізації реформи НУШ і зробити певні висновки. Спостерігається позитивна тенденція щодо динаміки розподілу кількості вчителів за освітньо-кваліфікаційними рівнями й типом місцевості та зростання чисельності бакалаврів і магістрів у сільській місцевості. Це, безумовно, позитивно впливатиме на якість надання освітніх послуг та сприятиме вирівнюванню істотних територіальних відмінностей якості ЗСО між сільськими й міськими школами. За допомогою моніторингових спостережень ми встановили, що педагоги позитивно оцінюють розширення форм

підвищення фахової майстерності та самі обирають провайдерів послуг із підвищення кваліфікації. Також в умовах війни особливої цінності набуває дистанційна форма підвищення фахової майстерності вчителів закладів ЗСО, що є прямим наслідком упровадження положень НУШ.

Разом із тим використані індикатори дали змогу виявити низку проблем, з якими стикається вітчизняна повна загальна середня освіта. Ідеться про скорочення кількості вчителів віком до 30 років і наявність уже традиційного дисбалансу в гендерному співвідношенні вчителів.

Важливим висновком щодо ефективності сформованих дослідниками показників/індикаторів є їх співвідносність зі світовими та європейськими системами освітніх індикаторів, що уможливлює порівняння різних аспектів стану вітчизняної освітньої системи із зарубіжними. Як орієнтир для формування вітчизняних освітніх індикаторів було обрано систему міжнародних індикаторів ОЕСР.

Наразі отримані висновки буде трансформовано в рекомендації, що, у свою чергу, сприятимуть прийняттю управлінських рішень стосовно стану реалізації концептуальних положень НУШ. Подальше просування реформи зумовлює потребу в пролонгації процесів збору статистичних даних для обрахунку освітніх індикаторів, їх подальшому аналізу та виробленні освітньої політики в контексті ефективності реформи НУШ.

Список використаних джерел

1. Половенко О. Сучасні підходи до організації освітнього процесу: управлінський аспект. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=16798285805926208341&btnI=1&hl=uk>.

2. Заключний звіт про науково-дослідну роботу «Науково-методичне забезпечення підготовки вчителя до реалізації компетентісно орієнтованого навчання» (2019–2021 рр.) / В. І. Доротюк та ін. Київ, 2021. С. 87. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/5_Zvit_zakliuchnyy_2021_profilne.pdf.

3. Савченко О. Я. Цілі і цінності реформування сучасної школи. *Філософія освіти в сучасній Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Філософія сучасної освіти та стан її розвитку в Україні», м. Київ, 1–3 лют. 1996 р. Київ : ІЗМН, 1997. С. 47–54.

4. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи : монографія. Київ : Логос, 1998. 140 с.

5. Фрицюк В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного розвитку : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 532 с. URL: https://vspu.edu.ua/science/dis/des_12_3.pdf.

6. Лукіна Т. Вплив посадового статусу керівника школи на об'єктивність оцінювання ним освітніх і управлінських процесів у закладі освіти. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 2. С. 94–106. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-94-106>.

7. Савченко Л. Розвиток ціннісних аспектів педагогічного лідерства у закладах загальної середньої освіти засобами проєктної діяльності. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 2. С. 156–161. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-156-161>.

8. Антонюк О. Позитивна психологія як важлива складова освітнього лідерства. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 121–130. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-121-130>.

9. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.

10. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>.

11. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : наказ Міністерства освіти і науки України від 23.12.2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>.

12. Про затвердження і введення в дію переліку національних освітніх індикаторів ефективності та якості загальної середньої освіти та методології їх обрахунку : наказ Міністерства освіти і науки України від 19.09.2016 № 1116. URL: <https://base.kristti.com.ua/?p=155>.

13. Денисюк О. Я., Дронь Т. О., Титаренко Н. В. Моніторингове дослідження щодо забезпечення педагогічними працівниками впровадження реформи НУШ / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2022. 84 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/teaching-staff_2022.pdf.

14. Моніторингове дослідження щодо стану реалізації НУШ в пілотних закладах освіти / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 146 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/Pilot_NUS_Report_2021.pdf.

15. Education at a Glance 2021. *OECD iLibrary*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>.

16. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

Oksana Denysiuk

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, denysiuk.oksana@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8584-0647>

Nataliia Tytarenko

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, nataliitytarenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5837-393X>

INDICATORS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL AS A TOOL FOR MEASURING EDUCATION REFORM IMPLEMENTATION BY GENERAL EDUCATION TEACHERS

Abstract. *The general secondary education reform is an innovative process, which requires a "renewed" specialist for its successful implementation. In this context, a teacher should be a creative individual who is able to solve educational problems innovatively. To achieve this, teachers should constantly improve their professional skills. A teacher with higher education and relevant professional experience can help develop creative individuals who are capable of achieving career success and withstanding life's challenges. Therefore, our research on providing pedagogical staff for the New Ukrainian School reform identified various factors, including the educational background and pedagogical experience, to address this challenge. For the analysis, we compiled a list of educational indicators, which allow us to validate the collected and analyzed statistical data, used for their calculation. For example, the indicator "Distribution of the number of teachers by educational and qualification levels and type of area" shows that the five-year reform of general secondary education, starting from the 2017/2018 academic year, has positively influenced the educational level of school teachers. In particular, the measures implemented as part of the reform to increase the prestige of the teaching profession led to a 1,3% increase in the proportion of teachers with a master's degree in cities and a 4,6% increase in rural areas. However, although the indicator "Distribution of class size by type of area" shows positive trends, the performance of the general secondary education network needs further optimization. The maximum value of this indicator, as stated in the law "On complete general secondary education", is 30. Thus, we can see that the educational indicators in accordance with the provisions of the "New Ukrainian school" Concept allow us to draw certain conclusions and formulate recommendations for adjustment of the educational reform process.*

Keywords: *indicator, general secondary educational institution, monitoring, educational reform, professional development, teacher.*

References

1. Polovenko, O. (n. d.). *Modern approaches to the organization of the educational process: the managerial aspect*. Retrieved from <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=16798285805926208341&btnI=1&hl=uk> [in Ukrainian].
2. Dorotiuk, V., Horoshkina, O., Piddiachyi, M., Kharchenko, O., Kovalenko, O., Levchenko, F., ...& Tyshkovets M. D. (2021). *Final report on the research work "Scientific and methodological support of teacher training for the implementation of competence-based learning" (2019-2021)*. Retrieved from https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/5_Zvit_zakliuchnyy_2021_profilne.pdf [in Ukrainian].
3. Savchenko, O. Ya. (1997). Goals and values of reforming the modern school. *Philosophy of Education in Modern Ukraine*, Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv [in Ukrainian].

4. Danylenko, L. I. (1998). *Modernizing the content, forms and methods of management activities of a secondary school principal*. Kyiv: Logos [in Ukrainian].
5. Frytsiuk, V. A. (2017). *Theoretical and methodological foundations of training future teachers for continuous professional development*. (Doctor's thesis). Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Vinnytsia. Retrieved from https://vspu.edu.ua/science/dis/des_12_3.pdf [in Ukrainian].
6. Lukina, T. (2023). The impact of the official status of the school principal on the objectiveness of the evaluation of educational and management processes at the educational institution. *Ukrainian Educational Journal*, 2, 94-106. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-94-106> [in Ukrainian].
7. Savchenko, L. (2023). Development of valuable aspects of pedagogical leadership in institutions of general secondary education through project activities. *Ukrainian Educational Journal*, 2, 156-161. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-156-161> [in Ukrainian].
8. Antoniuk, O. (2022). Positive psychology as an important component of educational leadership. *Ukrainian Educational Journal*, 4, 121-130. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-121-130> [in Ukrainian].
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016). *On the approval of the concept for the implementation of state policy in the field of reforming general secondary education "New Ukrainian School" for the period up to 2029* (Order No. 988-p, December 14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
10. President of Ukraine. (2013). *On the National strategy for the development of education in Ukraine until 2021* (Decree No. 344/2013, June 25). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> [in Ukrainian].
11. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2020). *On approval of the professional standard for the professions of "Primary school teacher of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with a junior specialist diploma)"* (Order No. 2736-20, December 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> [in Ukrainian].
12. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2016). *On the approval and implementation of the list of national educational indicators of efficiency and quality of general secondary education and the methodology for their calculation* (Order No. 1116, September 19). Retrieved from <https://base.kristti.com.ua/?p=155> [in Ukrainian].
13. Denysiuk, O., Dron, T., & Tytarenko, N. (2022). *Monitoring study on the provision of pedagogical staff with the implementation of the NUS reform*. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/teaching-staff_2022.pdf [in Ukrainian].
14. SSI «Institute of Educational Analytics». (2021). *Monitoring study on the state of implementation of the NUS in pilot educational institutions*. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/Pilot_NUS_Report_2021.pdf [in Ukrainian].
15. OECD. (2021). *Education at a Glance 2021*. DOI: <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>.
16. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *On full general secondary education* (Act No. 463-IX, January 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

Баніт О. В.

доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Київ, Україна, olgabanit@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9002-6439>

ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Представлено результати теоретичного та емпіричного дослідження посттравматичного зростання українців в умовах війни. Використано опитувальник посттравматичного зростання, розроблений Р. Тедескі й Л. Калхуном та адаптований М. Ш. Магомед-Еміновим. Виявлено й проаналізовано ключові показники прояву посттравматичного зростання за п'ятьма шкалами: сила особистості, ставлення до інших, цінності життя, нові можливості, духовні зміни. Категорія дослідження представлена як кейс-стаді посттравматичного зростання освітян і здобувачів, травмованих війною проти України, віроломно розпочатою росією 24 лютого 2022 р., на основі їх добровільного самооцінювання. У результаті проведеного кількісного та якісного аналізу з'ясовано, що посттравматичне зростання стосується не лише позитивних змін у ставленні до життя й розуміння пріоритетів власної активності. Не менш важливими є вміння вибудовувати стосунки взаємодопоміжки з оточуючими та відновлення емоційного балансу, чого, на жаль, наразі бракує багатьом українцям. Показники посттравматичного зростання пов'язані з віковим розвитком людини. Пряму кореляційну залежність із віком має підвищення цінності життя та ставлення до інших. Складнішою з віком стає взаємодія показників сили особистості й бачення в стресовій ситуації нових можливостей. Окремої уваги потребує дослідження поняття духовності в сучасній українській культурі. Припускаємо, що воно меншою мірою пов'язане з релігійністю, більшою – з відчуттям власної гідності та обстоюванням права нації на незалежність і свободу.

Ключові слова: посттравматичне зростання, опитувальник Р. Тедескі і Л. Калхун, українці, умови війни.

JEL classification: I10.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-4-104-115.

Очевидно, що повномасштабна війна, яка триває в Україні, призводить до великої кількості загиблих, руйнувань інфраструктури та значних економічних збитків. Окрім цього, її наслідки оцінюються крізь призму фізичного й психічного здоров'я українців – як тих, хто перебуває в Україні, так і тих, хто тепер за кордоном. На вебсторінці аналітичного порталу «Слово і діло» наведено статистичні

дані стосовно професійної допомоги, що знадобиться близько 15 млн громадян. Автори наголошують, що навіть на тих, хто зміг стійко перенести перші місяці війни, чекає ментальне виснаження, адже звикання до постійного перебування в умовах війни теж може негативно вплинути на психічне здоров'я [1]. Підтвердження цієї думки знаходимо на порталі «The Village Україна», де опубліковано

© Баніт О. В., 2023

результати дослідження, виконаного БФ «Майді» й компанією «Kantar Україна» спільно з Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України. Згідно з їхніми прогнозами, 15,7 млн осіб в Україні потребуватимуть психологічної допомоги, з них 3,5 млн осіб матимуть певний розлад психічного здоров'я, а 800 700 осіб – психічний розлад помірного або важкого ступеня [2]. Наведена статистика засвідчує, що в українців, які переживають травматичні події, може розвинутися гострий стресовий розлад (ГСР) чи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Водночас упродовж останніх років зростає число досліджень, в яких емпірично підтверджуються позитивні зміни особистості після переживання стресових або психотравмуючих подій. Тобто, як зауважує Д. Зубовський, широко представлений традиційній «патологізований» парадигмі дедалі активніше протиставляється нова – позитивно орієнтована [3, с. 55]. Цей феномен дістав назву «посттравматичне зростання» (ПТЗ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що феномен ПТЗ опинився в центрі уваги дослідників не так давно – наприкінці минулого століття. Першими цей термін запропонували Г. Тедескі і Л. Калхун, які визначають його суть як досвід позитивних змін, що виникають унаслідок боротьби із життєвими кризами [4, с. 1].

Згадані автори описують ПТЗ як ситуацію, коли особистість у своєму розвитку перевищує той попередній рівень, що був до кризи. Тобто це не просто повернення до певної базової лінії, це означає, що людина не лише вижила, а й позитивно змінилася по-

рівняно зі своїм попереднім станом. На думку дослідників, ці зміни проявляються в різних напрямках: зростання цінності життя загалом, посилення почуття впевненості й сили духу, збагачення духовного життя, зміна пріоритетів, наповнення стосунків сенсом тощо.

У подальших дослідженнях зарубіжних учених доведено існування цього феномену та спростовано ставлення до нього як до тимчасового копінг-механізму (А. Горі, Е. Топіно, А. Сетте, Х. Крамер [5], Е. Джаявікреме, Л. Блекі [6]; С. Джозеф, П. Лінлі [7]; Н. Каур, Б. Портер, К. ЛеардМанн, Л. Тобін, Х. Лемус, Д. Люкстон [8]; Х. Магне, Н. Джаафарі, М. Воєр [9], Д. Мейхенбаум, Л. Калхун, Р. Тедескі [10]; Д. Меєрсон, К. Грант, Дж. Картер, Р. Кілмер [11]; Дж. Шекспір-Фінч, Ж. Лур'є-Бек [12]; Х. Шувех, І. Кіра, Дж. Ешбі [13], С. Тан [14]; Р. Тедескі, Дж. Шекспір-Фінч, К. Таку, Л. Калхун [15] та ін.).

Українські вчені також приділяють достатню увагу встановленню значущих зв'язків між ПТЗ і його предикторами й наслідками, створюють моделі та інструменти його вимірювання, розробляють на основі інтеграції результатів емпіричних досліджень і цих моделей рекомендації щодо сприяння зростанню (Д. Зубовський [3], В. Климчук [16], Т. Титаренко [17], О. Щотка, Я. Андрєєва [18] та ін.). Упродовж останніх кількох років активно досліджуються наслідки травматичного досвіду різних категорій населення України, що переживає війну. Зокрема, автором (у спів-авторстві з О. Мерзляковою) було виявлено й проаналізовано ключові стратегії стійкості українських педагогів в умовах війни [19].

Узагальнюючи аналіз наукових джерел, можна констатувати, що сучасне розуміння посттравматичного зростання базується на здатності психіки справлятися з важкими життєвими кризами (аваріями, катастрофами, насильством, війною, втратою рідних, близьких тощо) та перетворювати їх на потенціал для змін. Загалом ПТЗ передбачає трансформаційні психологічні зміни в мисленні й ставленні людини до себе та до світу, що сприяють особистому розвитку.

Хоча дослідники дійшли згоди щодо спільної термінології, явище ПТЗ є досить складним, різноплановим і наразі перебуває в процесі дослідження. З огляду на соціально-політичні умови сьогодення, повномасштабну війну в Україні й виклики воєнних реалій, тематика посттравматичного зростання набуває дедалі більшої актуальності та потребує ширшого розгляду як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях.

Метою статті є виявлення й аналіз ключових показників посттравматичного зростання українців в умовах війни.

Серед інструментів, розроблених для вимірювання ПТЗ, найпопулярнішою залишається методика Р. Тедескі та Л. Калхуна «The Post-traumatic Growth Inventory» [20]. У нашому дослідженні використано опитувальник посттравматичного зростання, розроблений Р. Тедескі й Л. Калхуном та адаптований М. Ш. Магомед-Еміним [21]. Він охоплює 21 твердження із шістьма можливими варіантами відповідей. Результати опитування розподілено за п'ятьма шкалами, що фіксують орієнтири посттравматичного розвитку.

Перша шкала прояву ПТЗ, сила особистості, допомагає краще розуміти, як людина може долати життєві негаразди, наскільки вона розраховує на власні сили. Ця шкала представлена такими твердженнями: «Я скерував своє життя на новий шлях» (7); «Я краще розумію, що можу впоратися з труднощами» (10); «Я зрозумів, що є сильнішим, ніж думав» (19).

Друга шкала, ставлення до інших, показує зміни в міжособистісних взаєминах – у сім'ї, з родичами, друзями та іншими значущими людьми, зростання їх цінності, здатність надавати допомогу й приймати її, відкритість до нових форм поведінки, готовність до безпосереднього вираження почуттів. Ця шкала охоплює найбільшу кількість тверджень: «Я розумію, що можу розраховувати на людей у скрутних ситуаціях» (6); «Я відчуваю більшу близькість з оточуючими» (8); «Я охоче виражаю свої емоції» (9); «Я став більше співчувати іншим» (15); «Я докладаю більших зусиль для налагодження взаємин з іншими людьми» (16); «Я дізнався про те, якими чудовими бувають люди» (20); «Я краще розумію потреби інших людей» (21).

Третя шкала, підвищення цінності життя, передбачає зміни в життєвій філософії, переосмислення життєвих пріоритетів, підвищення значущості власного існування, відчуття сенсу кожного нового прожитого дня. Крім цього, відкриваються нові можливості, з'являється здатність і бажання зробити позитивні зміни в житті, знайти нові інтереси. У результаті відбувається зміцнення переконань, кардинальне оновлення світогляду, формується нове світосприйняття. Ця шкала представлена такими твер-

дженнями: «Я змінив свої пріоритети щодо того, що важливо в житті» (1); «Я набагато краще розумію цінність власного життя» (2); «Я можу більше цінувати кожний день свого життя» (13); «Я більше намагаюся змінити те, що потребує змін» (17).

Четверта шкала, нові можливості (бачення в стресовій ситуації нових можливостей), показує, чи з'явилися в людини нові інтереси після кризової ситуації, чи стала вона впевненішою у власних силах, чи використовує можливості позитивно впливати на своє життя, чи здатна змінювати те, що можливо змінити, й прийняти те, що змінити аж ніяк неможливо. Твердження, які дають змогу виявити нові можливості: «У мене з'явилися нові інтереси» (3); «Я став більш упевненим у собі» (4); «Я можу зробити багато добрих справ у своєму житті» (11); «У мене з'явилися нові можливості, що не були доступні мені раніше» (14).

П'ята шкала, духовні зміни, ілюструє те, як людина ставиться до всього, що виходить за межі повсякденності, раціональної доказовості, а також чи стала вона краще розуміти духовні проблеми, більш віруючою. Ця шкала охоплює такі твердження: «Я став краще розуміти духовні питання» (5); «Я більшою мірою здатен приймати речі такими, якими вони є» (12); «Я став більш віруючим (релігійнішим)» (18).

Тест визначає загальний індекс ПТЗ за трьома рівнями: низьким, середнім і високим. Тобто за кожною шкалою показник може бути низьким, середнім або високим.

У контексті нашого дослідження опитувальник орієнтований переважно на цільову аудиторію осві-

тян – педагогічних, науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти різних рівнів. Таким чином, категорія дослідження представлена як кейс-стаді посттравматичного зростання освітян і здобувачів України, травмованих війною проти України, віроломно розпочатою рф 24 лютого 2022 р., на основі їх добровільного самооцінювання. Така вибірка дає нам можливість провести кількісний та якісний аналіз, інтерпретувати результати з точки зору очевидця й безпосереднього учасника, оскільки автор також є представником освітньої сфери та впродовж війни живе й працює в Україні (м. Київ).

Для отримання результатів дослідження проведено кількісний і якісний аналіз. Кількісний аналіз показав, що на кінець липня 2023 р. опитування пройшли 565 осіб. З них: студентів – 215 осіб (38 %); учителів – 95 осіб (17 %); викладачів ЗВО – 44 особи (8 %); психологів – 38 осіб (7 %); представників інших педагогічних спеціальностей – 40 осіб (7 %); представників керівництва чи адміністративної ланки – 19 осіб (3,4 %); учнів – 20 осіб (3,6 %). Як бачимо, студенти мають найбільшу частку в загальній вибірці, що також відобразилося на віковому розподілі респондентів. Найбільші частки (33 %) припадають на молодих людей до 20 років та від 21 до 30 років (20 %). Інші вікові категорії (31–40, 41–50, 51–60 років) становили приблизно по 14 %, й найменше представлена категорія людей після 60 років – 5 %.

Оскільки нам було цікаво дослідити, як сфера діяльності пов'язана із загальним показником ПТЗ та його шкалами, ми провели порівняльний аналіз для різних груп шляхом розпо-

ділу показників на низький, середній і високий рівні. Нами використано шкалування, запропоноване в адаптованій версії методики [22, с. 186].

У табл. 1 наведено відсотковий розподіл вибірки за трьома рівнями – низьким, середнім та високим.

Як видно з табл. 1, найбільше респондентів із високим індексом посттравматичного зростання серед представників психологічної спільноти (63,2 %), що не є дивним, і викладацького складу ЗВО (45,5 %). Цікаво, що саме викладачі ЗВО лідирують також за відсотковим складом низького рівня ПТЗ (18,2 %). Та найскладніше посттравматичне зростання відбувається в представників адміністративного апарату: 26,3 % респондентів

продемонстрували низький рівень. Щодо студентів, то їх розподіл за рівнями показника ПТЗ відповідає кривій Гаусса з певним зміщенням у бік високого рівня: низький – 9,8 %, середній – 57,7 %, високий – 32,6 %. Такий розподіл узгоджується із середніми значеннями по вибірці, відповідно 11, 51,7 і 37,3 %. Аби перевірити, чи справді посттравматичне зростання залежить від сфери діяльності, потрібне детальніше та спеціально організоване дослідження.

Завдяки якісному аналізу отриманих даних нам вдалося виявити зв'язок між показниками ПТЗ і віком респондентів. Кореляційний аналіз за коефіцієнтом Пірсона відображено в табл. 2.

Таблиця 1

Розподіл респондентів різних сфер діяльності за рівнями індексу посттравматичного зростання, %

Вид діяльності	Індекс посттравматичного зростання		
	низький рівень (96 осіб)	середній рівень (374 особи)	високий рівень (95 осіб)
Учитель	9,5	50,5	40,0
Психолог	7,9	28,9	63,2
Керівна/адміністративна ланка	26,3	31,6	42,1
Інша педагогічна спеціальність	7,5	50,0	42,5
Студент	9,8	57,7	32,6
Науковець	8,3	58,3	33,3
Викладач ЗВО	18,2	36,4	45,5
Працівник соціальної сфери	0	75,0	25,0
Учень	10,0	60,0	30,0

Складено автором.

Таблиця 2

Результати кореляційного аналізу віку респондентів і посттравматичного зростання

	Індекс посттравматичного зростання	Сила особистості	Ставлення до інших	Нові можливості	Підвищення цінності життя	Духовні зміни
Кореляція Пірсона	0,047*	-0,079**	0,106***	-0,071**	0,139***	0,138***
Статистична значущість	0,268*	0,061*	0,011*	0,091*	0,001*	0,001*

Примітка. * – статистична значущість на рівні 0,1 (тенденція); ** – статистична значущість на рівні 0,05; *** – статистична значущість на рівні 0,01.

Складено автором.

Для більшої наочності наводимо графіки тих показників, де виявлено кореляційний зв'язок такої залежності. Показники шкал тесту ПТЗ подано за п'ятибальною шкалою, де 1 бал – низький рівень, 2 бали – нижче від середнього, 3 бали – середній рівень, 4 бали – вищий за середній, 5 балів – високий рівень (рис. 1).

З рис. 1 видно, що з віком найбільше зростає показник ставлення до інших людей. Тобто вміння відчувати інших людей, комунікувати з ними, сподіватися на підтримку інших та допомагати самому – усе це зростає в міру набуття життєвого досвіду. Так само з віком простежується збільшення цінності життя. Цікаво, що після 60 років цей показник має тенденцію до зниження. Не такою чіткою є динаміка показника духовних змін. «Вікові піки» цього показника – десь до 30 років і після 40 років. Після 60 років травма меншою мірою спонукає до духовного зростання. Можливо, це пов'язано з тим, що в такому віці люди зазвичай

мають стає світосприйняття та життєві орієнтири.

Два інших показники ПТЗ – сила особистості й бачення нових можливостей у ситуації стресу – не мають виявлених статистично значущих кореляційних зв'язків із віком (рис. 2).

Як видно з рис. 2, зворотною кореляцією щодо віку є здатність знаходити в стресовій ситуації нові можливості. Щодо сили особистості, то вона тримається приблизно на однаковому рівні до 50 років, а потім спостерігається певна тенденція її зниження. Саме тому вікова динаміка загального індексу ПТЗ має дещо нерівну, ламану картину. Найбільше здатні до зростання люди від 21 до 30 років та в діапазоні між 40 і 60 роками. Можливо, для розуміння вікової динаміки здатності особистості використовувати стрес як трамплін для особистісного росту слід провести глибші дослідження із застосуванням паралельних методик та залученням ширшої вибірки респондентів. Якщо говорити про студентів,

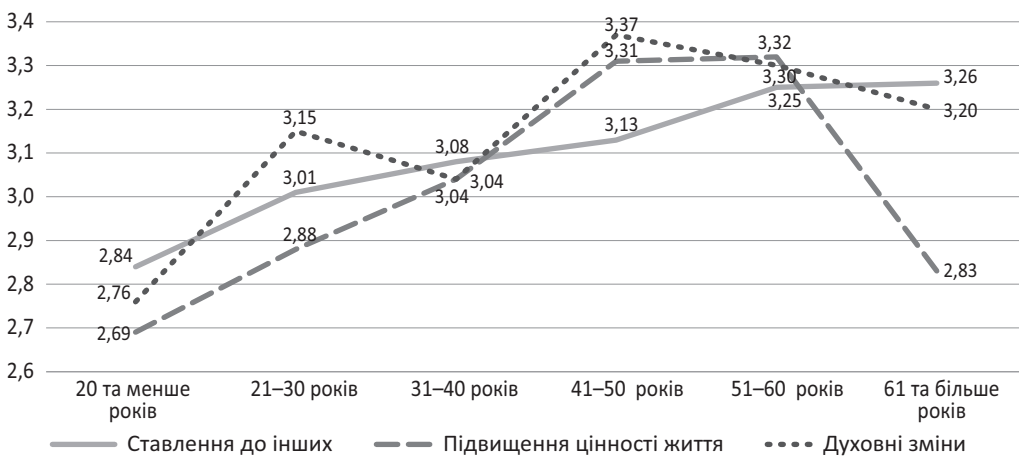

Рис. 1. Вплив віку на здатність до посттравматичного зростання

Побудовано автором.

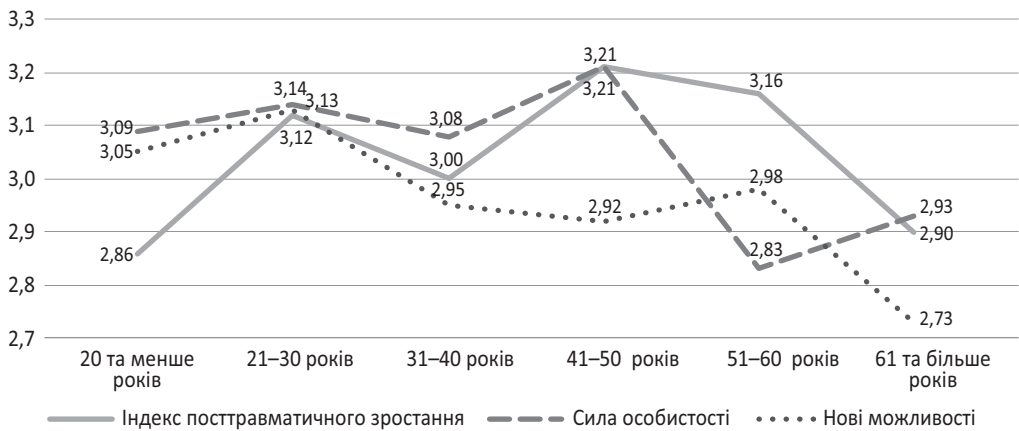

Рис. 2. Вплив віку на силу особистості та бачення в стресовій ситуації нових можливостей

Побудовано автором.

то з віком їхня здатність гідно проходити крізь складні життєві ситуації лише поліпшується.

Також потребує додаткового дослідження адекватність питань методики. Наприклад, духовне зростання її автор пов’язує з релігійністю, що не завжди відповідає справжній духовності українців. Тому ми проаналізували рейтинг питань для

різних категорій респондентів за сферами діяльності. У табл. 3 винесено тільки ті питання, що набрали або найвищі бали за п’ятибальною шкалою, або найменші, тобто є лідерами чи аутсайдерами рейтингу. Для спрощення сприйняття ми не виносили малочисельні професійні категорії респондентів і зазначили лише найбільшу – студентів та тих,

Таблиця 3
Аналіз питань методики через сприйняття різних категорій респондентів

Питання – лідери рейтингу	Категорії респондентів і середні бали	Питання – аутсайдери рейтингу	Категорії респондентів і середні бали
Я набагато краще розумію цінність власного життя	Учителі (3,5). Викладачі ЗВО (3,5). Студенти (2,87). Учні (3,06)	Я став більш віруючим (релігійнішим)	Учителі (1,61). Викладачі ЗВО (1,29). Студенти (2,31). Учні (1,25)
Я змінив свої пріоритети щодо того, що важливо в житті	Учителі (3,23). Викладачі ЗВО (3,2). Студенти (3,11). Учні (3,05)	Я докладаю більших зусиль для налагодження взаємин з іншими людьми	Учителі (2,26). Викладачі ЗВО (2,34). Студенти (2,31). Учні (1,7)
Я можу зробити багато добрих справ у своєму житті	Учителі (3,2). Викладачі ЗВО (3,2). Студенти (3,17). Учні (3,3)	Я охоче виражаю свої емоції	Учителі (2,24). Викладачі ЗВО (2,43). Студенти (2,52). Учні (2,3)
Я можу більше цінувати кожний день свого життя	Учителі (3,236). Викладачі ЗВО (2,94). Студенти (3,54). Учні (3,05)	Я відчуваю більшу близькість з оточуючими	Учителі (2,49). Викладачі ЗВО (2,17). Студенти (2,52). Учні (1,85)

Складено автором.

хто має опосередковане відношення до них. Бали означають: 1 – низький рівень, 2 – нижчий від середнього, 3 – середній, 4 – вищий за середній, 5 – високий.

Отже, можна припустити, що посттравматичне зростання стосується не лише позитивних змін у ставленні до життя та розумінні пріоритетів власної активності. Не менш важливими є вміння вибудовувати стосунки взаємопідтримки з оточуючими й відновлення емоційного балансу, чого, на жаль, наразі бракує багатьом українцям. Особливої уваги потребує дослідження поняття духовності в сучасній українській культурі. Припускаємо, що воно меншою мірою пов'язане з релігійністю, більшою – з відчуттям власної гідності та обстоюванням права нації на незалежність і свободу. Утім, це вже предмет інших досліджень за іншими методиками, адаптованими до українських реалій.

У результаті кількісного та якісного аналізу можемо зробити такі узагальнення:

1. Показники посттравматичного зростання пов'язані з віковим розвитком людини. Пряму кореляційну залежність із віком мають підвищення цінності життя та ставлення до інших.

2. Складнішу взаємодію з віком мають показники сили особистості й бачення в стресовій ситуації нових можливостей.

3. Категорія духовності та її розвиток унаслідок стресових ситуацій і їх подолання потребує окремого теоретичного обґрунтування, новітніх інструментів дослідження, що відповідають ментальності українців, та, відповідно, поглиблених досліджень.

У перспективі ми плануємо обрати сучасні й актуальні методики дослідження резильєнтності та посттравматичного зростання, а також здійснити їх апробацію. Маємо намір приділити окрему увагу дієвим методам підвищення резильєнтності українських студентів і практикам збереження й зміцнення їхнього ментального здоров'я.

Список використаних джерел

1. ПТСР та загострення хронічних хвороб: як війна вплине на здоров'я українців. *Слово і діло* : вебсайт. 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zahostrennya-xronichnykh-xvorob-yak-vijna-vplyne-zdorovya-ukrayincziv>.
2. Більше половини українців перебувають у зоні ризику розвитку ПТСР. *The Village Україна*. 2022. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/knowledge/edu-news/330541-bilshe-polovini-ukrayintsiv-perebuvayut-v-zoni-riziku-rozvitku-ptsr-moz>.
3. Зубовський Д. С. Особистісне зростання учасників АТО у посттравматичний період: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського. Київ, 2019. URL: <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/diser/diser-zubovskiy.pdf>.
4. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15, Iss. 1. P. 1–18. DOI: https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01.
5. Gori A., Topino E., Sette A., Cramer H. Pathways to post-traumatic growth in cancer patients: moderated mediation and single mediation analyses with resilience, personality, and coping strategies. *Journal of Affective Disorders*. 2021. Vol. 279. P. 692–700. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.10.044>.

6. Jayawickreme E., Blackie L. Post-traumatic growth as positive personality change: evidence, controversies and future directions. *European Journal of Personality*. 2014. Vol. 28, Iss. 4. P. 312–331. DOI: <https://doi.org/10.1002/per.1963>.
7. Joseph S., Linley P. Positive adjustment to threatening events: an organismic valuing theory of growth through adversity. *Review of General Psychology*. 2005. Vol. 9, Iss. 3. P. 262–280. DOI: <https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.3.262>.
8. Kaur N., Porter B., LeardMann C., Tobin L., Lemus H., Luxton D. Evaluation of a modified version of the Posttraumatic Growth Inventory-Short Form. *BMC Medical Research Methodology*. 2017. № 17:69. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12874-017-0344-2>.
9. Magne H., Jaafari N., Voyer M. Post-traumatic growth: Some conceptual considerations. *L'Encéphale* (in French). 2021. Vol. 47, Iss. 2. P. 143–150. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.encep.2020.05.021>.
10. Meichenbaum D. Resilience and posttraumatic growth: a constructive narrative perspective. *Handbook of posttraumatic growth: Research & practice* / L. G. Calhoun, R. G. Tedeschi (Eds.). Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2006. P. 355–367. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315805597>.
11. Meyerson D. A., Grant K. E., Carter J. S., Kilmer R. P. Posttraumatic growth among children and adolescents: a systematic review. *Clinical Psychology Review*. 2011. Vol. 31, Iss. 6. P. 949–964. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2011.06.003>.
12. Shakespeare-Finch J., Lurie-Beck J. A meta-analytic clarification of the relationship between posttraumatic growth and symptoms of posttraumatic distress disorder. *Journal of Anxiety Disorders*. 2014. Vol. 28, Iss. 2. P. 223–229. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2013.10.005>.
13. Shuwiekh H., Kira I. A., Ashby J. S. What are the personality and trauma dynamics that contribute to posttraumatic growth? *International Journal of Stress Management*. 2018. Vol. 25, Iss. 2. P. 181–194. DOI: <https://doi.org/10.1037/str0000054>.
14. Tan S.-Y. Resilience and posttraumatic growth: Empirical evidence and clinical applications from a christian perspective. *Journal of Psychology and Christianity*. 2013. Vol. 32, № 4. P. 358–364. URL: <https://counseling4christians.com/Videos/HSCO%20Documents/Resilience%20and%20Posttraumatic%20Growth%20Article.pdf>.
15. Tedeschi R., Shakespeare-Finch J., Taku K., Calhoun L. Posttraumatic growth: theory, research and applications. N. Y. : Routledge, 2018. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315527451>.
16. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/klymchuk-mono-2020.pdf>.
17. Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. URL: <http://tinyurl.com/2e77jnsv>.
18. Щотка О. П., Андрєєва Я. Ф. Взаємозв'язок між задоволеністю життям та посттравматичним зростанням у аспірантів в умовах війни в Україні. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 3 (27). С. 64–74. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.6>.
19. Banit O., Merzliakova O. Identification the key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *European Humanities Studies: State and Society*. 2023. Iss. 1. P. 4–23. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736017/1/Banit-Article%20Text.pdf>.
20. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. The post-traumatic growth inventory: measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*. 1996. Vol. 9, Iss. 3. P. 455–471. DOI: <https://doi.org/10.1002/jts.2490090305>.

21. Через терни до зірок. Тест посттравматичного зростання. *Online Test Pad* : веб-сайт. URL: <https://onlinetestpad.com/ua/test/1732669-cherez-terni-do-zirok-test-posttravmatichnogo-zrostannya>.

22. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77241343.pdf>.

Olga Banit

Dr. Sc. (Pedagogical), Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, olgabanit@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9002-6439>

POST-TRAUMATIC GROWTH OF UKRAINIANS UNDER WAR CONDITIONS

Abstract. *In the article the problem of psychological health of Ukrainians who experienced traumatic events was studied. Post-traumatic stress disorder is one of these problems. However, recent research has increasingly shown that stressful or psycho-traumatic events can lead to positive personality changes, a phenomenon known as post-traumatic growth. The purpose of this article is to identify and analyze key indicators of post-traumatic growth among Ukrainians during the war. The research methodology includes the questionnaire on post-traumatic growth developed by R. Tedeschi & L. Calhoun and adapted by M. Magomed-Eminov. Key indicators of post-traumatic growth measured by five scales (personal strength, attitude toward others, life values, new opportunities, and spiritual changes) were identified and analyzed. The research category is presented as a case study of post-traumatic growth among Ukrainian educators and students, affected by the war against Ukraine, treacherously started by Russia on February 24, 2022, based on their voluntary self-assessment. As a result of the conducted quantitative and qualitative analysis, it was found that post-traumatic growth is not only related to positive changes in attitude to life and understanding of personal priorities. It is essential for individuals to have the ability to create mutually supportive relationships with others and to restore emotional balance. Unfortunately, many Ukrainians do not have these qualities. The increase in the value of life and attitude toward others is directly related to age. The interaction of indicators of personality strength and vision of new opportunities in a stressful situation becomes more complex with age. Special attention should be paid to the study of the concept of spirituality in modern Ukrainian culture. We assume that it is connected to a lesser extent with religiosity, and to a greater extent with the sense of self-worth and the defense of the nation's right to independence and freedom. The category of spirituality and its development as a result of stressful situations and their overcoming requires a separate theoretical justification, modern research tools that correspond to the mentality of Ukrainians and, accordingly, in-depth research.*

Keywords: *post-traumatic growth, R. Tedeschi & L. Calhoun questionnaire, Ukrainians, wartime conditions.*

References

1. Word and Deed. (2022). *PTSD and exacerbation of chronic diseases: how the war will affect the health of Ukrainians*. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zahostrennya-xronichnyx-xvorob-yak-vijna-vplyne-zdorovya-ukrayinciv> [in Ukrainian].
2. The Village Ukraine. (2022). *More than half of Ukrainians are at risk of developing PTSD*. Retrieved from <https://www.the-village.com.ua/village/knowledge/edu-news/330541-bilshe-polovini-ukrayintsiv-perebuwayut-v-zoni-riziku-rozvitku-ptsr-moz> [in Ukrainian].
3. Zubovskiy, D. S. (2019). *Personal growth of ATO participants in the post-traumatic period*. (Candidate's thesis). National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy. Kyiv. Retrieved from <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/diser/diser-zubovskiy.pdf> [in Ukrainian].
4. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1-18. DOI: https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01.
5. Gori, A., Topino, E., Sette, A., & Cramer, H. (2021). Pathways to post-traumatic growth in cancer patients: moderated mediation and single mediation analyses with resilience, personality, and coping strategies. *Journal of Affective Disorders*, 279, 692-700. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.10.044>.
6. Jayawickreme, E., & Blackie, L. (2014). Post-traumatic growth as positive personality change: evidence, controversies and future directions. *European Journal of Personality*, 28(4), 312-331. DOI: <https://doi.org/10.1002/per.1963>.
7. Joseph, S., & Linley, P. (2005). Positive adjustment to threatening events: an organismic valuing theory of growth through adversity. *Review of General Psychology*, 9(3), 262-280. DOI: <https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.3.262>.
8. Kaur, N., Porter, B., LeardMann, C., Tobin, L., Lemus, H., & Luxton, D. (2017). Evaluation of a modified version of the Posttraumatic Growth Inventory-Short Form. *BMC Medical Research Methodology*, 17, 69. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12874-017-0344-2>.
9. Magne, H., Jaafari, N., & Voyer, M. (2021). Post-traumatic growth: Some conceptual considerations. *L'Encéphale*, 47(2), 143-150. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.encep.2020.05.021> [in French].
10. Meichenbaum, D. (2006). Resilience and posttraumatic growth: a constructive narrative perspective. In L. G. Calhoun & R. G. Tedeschi (Eds.). *Handbook of posttraumatic growth: Research & practice* (pp. 355-367). Lawrence Erlbaum Associates Publishers. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315805597>.
11. Meyerson, D. A., Grant, K. E., Carter, J. S., & Kilmer, R. P. (2011). Posttraumatic growth among children and adolescents: a systematic review. *Clinical Psychology Review*, 31(6), 949-964. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2011.06.003>.
12. Shakespeare-Finch, J., & Lurie-Beck, J. (2014). A meta-analytic clarification of the relationship between posttraumatic growth and symptoms of posttraumatic distress disorder. *Journal of Anxiety Disorders*, 28(2), 223-229. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2013.10.005>.
13. Shuwiekh, H., Kira, I. A., & Ashby, J. S. (2018). What are the personality and trauma dynamics that contribute to posttraumatic growth? *International Journal of Stress Management*, 25(2), 181-194. DOI: <https://doi.org/10.1037/str0000054>.
14. Tan, S.-Y. (2013). Resilience and posttraumatic growth: Empirical evidence and clinical applications from a christian perspective. *Journal of Psychology and Christianity*, 32(4), 358-364. Retrieved from <https://counseling4christians.com/Videos/HSCO%20Documents/Resilience%20and%20Posttraumatic%20Growth%20Article.pdf>.

15. Tedeschi, R., Shakespeare-Finch, J., Taku, K., & Calhoun, L. (2018). *Posttraumatic growth: theory, research and applications*. N.Y.: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315527451>.
16. Klymchuk, V. O. (2021). *Psychology of post-traumatic growth*. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD. Retrieved from <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/klymchuk-mono-2020.pdf> [in Ukrainian].
17. Tytarenko, T. M. (2020). *Post-traumatic life: ways to achieve psychological well-being*. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD. Retrieved from <http://tinyurl.com/2e77jnsv> [in Ukrainian].
18. Shchotka, O., & Andrieieva, Ya. (2022). The relationship between life satisfaction and post-traumatic growth in postgraduate students in the context of war in Ukraine. *Organizational psychology. Economic psychology*, 3(27), 64-74. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.6> [in Ukrainian].
19. Banit, O., & Merzliakova, O. (2023). Identification the key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *European Humanities Studies: State and Society*, 1, 4-23. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/736017/1/Banit-Article%20Text.pdf>.
20. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The post-traumatic growth inventory: measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9(3), 455-471. DOI: <https://doi.org/10.1002/jts.2490090305>.
21. Online Test Pad. (n. d.). *Through thorns to the stars. The post-traumatic growth test*. Retrieved from <https://onlinetestpad.com/ua/test/1732669-cherez-terni-do-zirok-test-posttravmatichnogo-zrostannya> [in Ukrainian].
22. Zlyvko, V. L., Lukomska, S. O., & Fedan, O. V. (2016). *Psychodiagnostics of personality in crisis life situations*. Kyiv: Pedahohichna dumka. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/77241343.pdf> [in Ukrainian].

Агафонова М. В.

провідний економіст відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку Інституту економіки та прогнозування НАН України, Київ, Україна, myumaria6610@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3439-5680>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РІК НАВИЧОК: ВІКНО МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Метою статті є окреслення можливостей і перспектив, що їх надає Європейський рік навичок, заснований Європейським парламентом у травні 2023 р., як для мешканців України, так і для вимушених українських мігрантів. У статті наведено низку проєктів, робота над якими ведеться в рамках Європейського року навичок і в ЄС, і в державах Східного партнерства, зокрема в Україні. Проаналізовано рівень навичок в Україні порівняно з країнами світу, рівень освітніх досягнень PISA, а також частку випускників у галузі STEM-освіти на базі статистичних даних ЮНКТАД та світового рейтингового дослідження «Global Innovation Index», критерії оцінки якого посиляються на світові бази даних ЮНЕСКО, ОЕСР. Підкреслено важливість популяризації в Україні STEM-освіти в умовах нової реальності. У зв'язку з офіційною рекомендацією Єврокомісії щодо початку переговорного процесу про вступ України до ЄС надано пропозиції щодо орієнтації регуляторної політики держави в освітній сфері на європейський вимір і політичну ініціативу ЄС як у період повномасштабної військової агресії, так і в часи повоєнної відбудови України.

Ключові слова: Європейський рік навичок, освітні дослідження PISA, STEM-освіта, повоєнна відбудова України.

JEL classification: I21.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-4-116-127.

У травні 2023 р. Європейський парламент прийняв рішення про заснування Європейського року навичок, покликаною дати новий поштовх розвитку навичок, які відповідають прагненням сучасного покоління й мінливим потребам ринку праці в ЄС, а також, згідно з євроінтеграційними прагненнями нашої держави, в Україні, сприяючи професійній підготовці, перекваліфікації й підвищенню кваліфікації. У рамках Європейського року навичок ведеться робота над 13 дослідницькими проєктами, що фінансуються ЄС у рамках програми «Горизонт 2020» та сприяють дис-

кусії щодо викликів, пов'язаних із розвитком навичок, таких як забезпечення їх відповідності потребам суспільства, узгодження прагнень і навичок шукачів роботи з можливостями на ринку праці; оцінкою впливу нових технологій і підвищення привабливості ринку ЄС для працівників з-за кордону. Проблематикою розглянутого питання є важливість використання Україною «вікна можливостей» у зв'язку із запровадженням Європейського року навичок із метою відбудови країни на базі європейських цінностей та пріоритетів, а також зміцнення її позицій на світо-

© Агафонова М. В., 2023

вій арені, адже втрати її людського капіталу (зокрема й через «відтік мізків») створюють додаткові ризики в частині відновлення України, імплементації якісних трансформацій та євроінтеграційних пріоритетів.

Обрана тема є вкрай актуальною, особливо у світлі офіційної рекомендації Єврокомісії щодо початку переговорного процесу про вступ України до ЄС, що, відповідно, сприятиме розширенню можливостей набуття сучасних навичок і компетенцій як на теренах України, так і за її межами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему навичок, освітніх результатів і проектів у рамках Європейського року навичок проведено Єврокомісією, яка представила тематичну збірку результатів інноваційних досліджень у межах Європейського року навичок, що фінансуються ЄС. У цій збірці, зокрема, надано підтвердження необхідності інвестування в людський капітал [1] у рамках Регіонального щорічника Євростату, в котрому окреслено загальну мету Європейського року навичок та основні цілі, яких передбачається досягти [2]. Також Європейський Союз реалізує широкий спектр проектів, програм та ініціатив, спрямованих на розвиток навичок безпосередньо в країнах Східного партнерства, зокрема в Україні, які представлені на офіційному сайті взаємодії ЄС із країнами Східного партнерства Euneighbourseast [3].

Моніторинг рівня навичок серед 166 держав світу було проведено організацією ЮНКТАД у межах звіту «Technology and Innovation report 2023. Opening green windows. Technological opportunities for a low-carbon world», у котрому особливу

увагу було приділено країнам, що розвиваються, зокрема, в питанні надання рекомендацій щодо створення потенціалу для використання передових технологій (в іншому випадку «зелена» технологічна революція не усуне, а посилить глобальну нерівність) [4],

Освітні досягнення учнів за підсумками участі України в міжнародній програмі PISA-2018 було оцінено С. А. Раковим [5]. Водночас Світовим рейтинговим дослідженням «Global Innovation Index 2023» у звіті «Innovation in the face of uncertainty», виконаному Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, було оприлюднено бали, що їх отримали учні серед 132 країн світу, та місця, які посіли країни за результатами освітніх досягнень PISA-2018 [6]. Разом із тим, фахівцями Українського центру оцінювання якості освіти надано прогноз освітніх досягнень учнів за результатами участі України в міжнародній програмі PISA-2022, які буде оприлюднено 5 грудня 2023 р. [7].

Прямуючи шляхом Цифрового десятиріччя відповідно до «Europe's Digital Decade: digital targets for 2030», в ЄС відбуваються досить швидкі цифрові трансформації, водночас попит на цифрові навички ніколи не був таким високим та, згідно з аналітичною запискою «Going digital means skilling for digital», опублікованою European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop), й надалі зростатиме в наступне десятиріччя [8]. Також у рамках монографічного збірника «Траєкторії розвитку повоєнної економіки України в системі координат постпандемічного світу» проведено моніторинг низки здійснених Україною заходів у циф-

ровій галузі й тих, що потребують виконання відповідно до візії Єврокомісії щодо цифрової трансформації Європи [9, с. 167–172].

Адекватна пропозиція навичок є підґрунтям ефективно функціонуючих та інклюзивних європейських суспільств і економік. Демографічні й технологічні зміни, трансформація моделей світової торгівлі та «зелений» перехід швидко змінюють потреби світового ринку праці. Останні кілька років були складними як для України, так і для країн Європи та світу: пандемія коронавірусу, широкомасштабна військова агресія в Україні й геополітичні потрясіння підкреслили необхідність удосконалення стратегій та заходів у відповідь на нову реальність. На цьому тлі розрив у навичках робочої сили стає дедалі очевиднішим: 77 % компаній ЄС повідомляють про труднощі з пошуком працівників, які володіють потрібними навичками [1]. Усі ці виклики виводять розвиток навичок на перший план. У цьому контексті Європейський рік навичок підтримує заходи й ініціативи, пов'язані з навичками по всій Європі, а також об'єднує працівників і бізнес у рамках досягнення спільної мети щодо створення більш конкурентоспроможних суспільств та економік.

До переліку проєктів, робота над якими ведеться в країнах ЄС у рамках програми «Горизонт 2020» у період Європейського року навичок, належать, зокрема, такі:

- Проєкт «Beyond 4.0», що має на меті дослідити ландшафт Індустрії 4.0, а його кінцевою метою є використання отриманих даних для формування змін у соціальній політиці в майбутньому, за межами 4.0.

У рамках проєкту досліджено, як саме компанії впроваджують нові технології з точки зору створення робочих місць і сприяння інклюзивному зростанню. Наразі висновок за результатами цього проєкту такий: «Якщо ми прагнемо, щоб цифрова революція призвела до продуктивної праці та зростання добробуту населення, компанії мають проєктувати роботу з огляду на навчання співробітників».

- Проєкт «Chameleons», що розроблений із метою розв'язання проблем дефіциту нових навичок, необхідних для задоволення суспільних і професійних потреб. Нещодавно створені міждисциплінарні, міжгалузеві й міжнародні модулі допоможуть випускникам докторантури поліпшити свої можливості працевлаштування як в академічному, так і в неакадемічному середовищах.

- Проєкт «DocEnhance», який являє собою концепцію для передання навичок навчання. Це гнучка та інноваційна модульна організаційна структура для розроблення й упровадження курсів, що має на меті підвищення рівня інтелектуалізації навичок та інтеграцію в існуючі докторські програми шляхом забезпечення навчання навичок, котрі передаються через відкриту онлайн-платформу.

- Проєкт «EURAXESS Hubs», що спирається на існуючу цифрову інфраструктуру з метою допомогти молодим талантам планувати напрямки кар'єри й місця проживання. Розвиваючись, мережа EURAXESS охоплює дедалі ширшу сферу послуг, кар'єрні шляхи дослідників в Європі та, зрештою, повинна перетворитися на платформу талантів (ERA Talent Platform).

- Проєкт «Euroship», який має надати відповіді на питання щодо ефективності набуття передових навичок населенням, що перебуває під загрозою бідності або соціальної ексклюзії (у 2022 р. в Європі таких людей налічувалося 95,3 млн, або 21,6 % [2]), у рамках політики соціального захисту, а також розробити політичні рекомендації для підвищення добробуту населення.

- Проєкт «Necat», що підтримує проривні технології й надає ціннісну інформацію про ринок праці, тим самим допомагаючи громадянам ЄС робити свідоміший вибір щодо навчання, освіти, кар'єри та пошуку роботи. Проєкт цілком відповідає політичним амбіціям ЄС у боротьбі з безробіттям, дефіцитом навичок, проблемою неповної зайнятості й розривами в навичках, зокрема сприяючи реалізації європейського Плану дій «Стовп соціальних прав», спрямованого на досягнення ефективної зайнятості та соціальних результатів із метою зниження рівня соціальної ексклюзії.

- Проєкт «InnoRenew CoE», який надає широкий спектр можливостей стосовно набуття міждисциплінарного, міжнародного й інклюзивного наукового досвіду у сфері «зеленої» архітектури. Проєкт було започатковано з метою створення та функціонування нового науково-дослідного інституту, зосередженого на проведенні передових наукових досліджень щодо використання відновлюваних матеріалів, а також формування нового покоління експертів і новітніх технологій у сфері використання відновлюваних матеріалів.

- Проєкт «MIMU», що націлений на розширення інтеграційних можливостей молодих мігрантів із країн, які не входять до ЄС. Уважне вислухову-

вання молодих мігрантів, урахування відмінностей між ними та надання їм освітньої підтримки в синхронізації з новітніми викликами часу сприятиме їх інтеграції і створенню більш інклюзивного суспільства. Ключовий висновок дослідження в рамках цього проєкту полягає в такому: політичні діячі мають глибше розуміти різноманітність молодих мігрантів, адже те, що може спрацювати для однієї особи чи групи осіб, може не спрацювати для іншої. Важливим є надання необхідного простору для самовираження та розширення можливостей «показати себе».

- Проєкт «MIRNet», який являє собою Twinning, що має на меті досягнення передового досвіду в галузі міграції, інтеграційних досліджень і нетворкінгу. Зокрема, у червні 2022 р. представники дослідницького центру «MIRNet» при Талліннському університеті мали зустріч зі стейкхолдерами державного сектора, на котрій основна увага була зосереджена на питанні інтеграції українських біженців (наприклад, обговорювалися питання координації їхньої освіти та зміцнення потенціалу місцевих органів влади щодо прийому мігрантів). У співпраці з партнерами зазначеного центру дослідники Талліннського університету працюють над пропозицією щодо дослідження міграційної й інтеграційної політики українських біженців, які перебувають у Данії та Естонії [1, с. 3–18].

У державах Східного партнерства, у т. ч. в Україні, ЄС також реалізує широкий спектр проєктів, програм та ініціатив, спрямованих на розвиток навичок, серед яких: «Erasmus for Young Entrepreneurs», «Collaborate for Impact», «EU4Youth», «EU4Business».

Ця діяльність надає українцям шанс пройти стажування на європейських підприємствах (Erasmus for Young Entrepreneurs); підтримує соціальних підприємців через хакатони, тренінги, інкубаційні й акселераційні програми (Collaborate for Impact); надає підтримку внутрішньо переміщеним особам і молодим підприємцям (EU4Youth); пропонує позики та гранти для малих підприємств (EU4Business) і загалом сприяє сталому зростанню й розвитку інновацій та конкурентоспроможності в умовах «зеленого» й цифрового переходів [3].

Які ж місця посідає Україна за рівнем навичок і за результатами освітніх досліджень PISA серед країн Європи та світу протягом останніх років? За даними ЮНКТАД, у 2023 р. Україна за рівнем навичок посіла 42-е місце серед 166 країн світу, тим самим обігнавши низку держав Центрально-Східного регіону Європи, а саме Угорщину, Болгарію й Румунію (рис. 1).

За результатами освітніх досліджень PISA-2018 з читання, природничих і математичних наук Україна посіла 40-е місце (отримавши 462,7 бала) серед 132 країн світу, тим самим залишивши позаду Болгарію та Румунію (які отримали 426,7 і 427,8 бала відповідно) (рис. 2).

Загалом результати України в дослідженні PISA-2018 виявилися шокуючими й неочікувано низькими в усіх трьох головних доменах досліджень: читанні, математиці та природничих науках. Так, частка учнів, які не досягли базового рівня сформованості грамотності, є значно більшою, ніж середній показник країн ОЕСР: за читацькою грамотністю не досягли базового рівня компетентності 25,9 % учнів (середній показник країн ОЕСР – 22 %); за математичною грамотністю – 36 % учнів (23,9 %); за природничо-науковою грамотністю – 26,4 % учнів (21,9 %) [5].

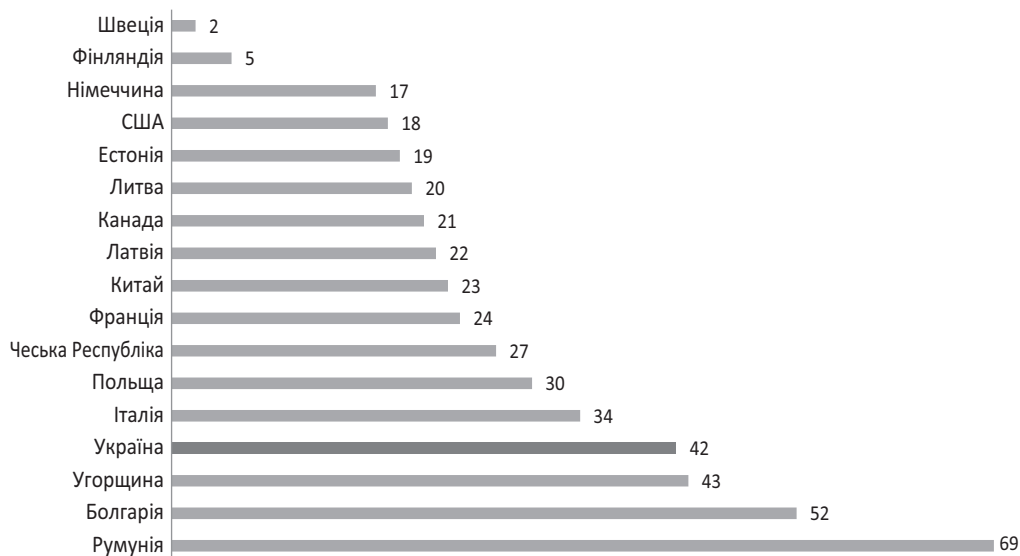

Рис. 1. Позиція України серед окремих країн світу за рівнем навичок, 2023 р., місце

Побудовано автором за: [4].

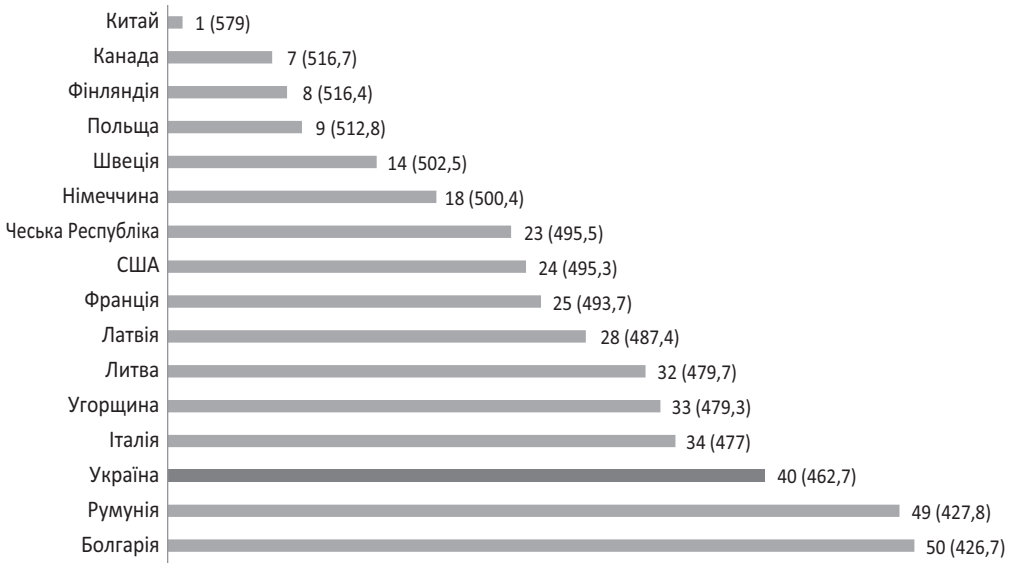

Рис. 2. Результати освітніх досліджень PISA з читання, природничих і математичних наук в Україні серед окремих країн світу, 2018 р., місце (бал)

Побудовано автором за: [6].

За повідомленням Українського центру оцінювання якості освіти, результати освітніх досліджень PISA-2022 для України також можуть бути невтішними, «зважаючи на те, що учні/студенти, які взяли участь в основному етапі PISA-2022, значну частину свого часу вчилися дистанційно – то через пандемію COVID-19, то через військову агресію росії» [7].

Підтвердженням цього є розрахунки МВФ, а також дослідження ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ і Світового банку щодо кількості пропущених навчальних днів у країнах із розвинутою економікою, країнах із ринком, що формується, та країнах, що розвиваються, з низьким рівнем доходів (рис. 3).

Доцільно зауважити, що освітні результати PISA-2022 увійдуть до

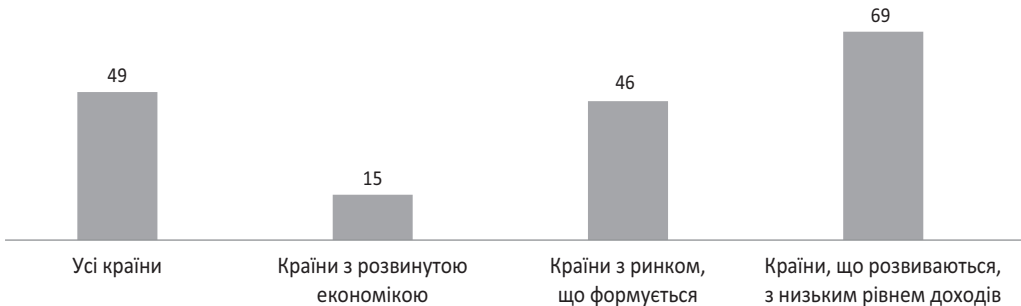

Рис. 3. Кількість пропущених навчальних днів у 2020 р. у зв'язку з пандемією COVID-19, днів

Побудовано автором за: [10, с. 14].

критично важливих складових ефективної стратегії повоєнної відбудови. У цьому контексті перспективами подальших досліджень вбачаємо аналіз освітніх результатів PISA-2022, а також детальне вивчення результатів Європейського року навичок за підсумками тематичного року.

З огляду на європейське майбутнє нашої нації, певного оптимізму надає частка випускників закладів вищої освіти України в галузі STEM-освіти, яка у 2020 р. становила 25,7 % (згідно із Global Innovation Index 2023, критерії оцінки статистичних даних якого посиляються на світові бази даних ЮНЕСКО, ОЕСР). Разом із тим низка країн ОЕСР за цим показником значно поступаються Україні, зокрема Польща, Угорщина, Болгарія, Латвія, Італія й навіть США (рис. 4).

Варто зауважити, що на сьогоднішній день попит на фахівців зі STEM-освітою зростає вдвічі швидше, ніж на фахівців з інших професій.

Підтвердженням цього слугують не лише найкращі світові практики таких країн, як Сінгапур, Китай, Велика Британія, а й звернення президента США Джо Байдена до Конгресу США на початку повномасштабної війни росії з Україною, котрий виступив із проханням внести поправки до Закону про еміграцію та громадянство з метою спрощення отримання російськими висококваліфікованими кадрами в галузі STEM-освіти віз для роботи у США, тим самим «підірвавши інноваційний потенціал росії, приносячи користь національній безпеці США» [11]. Це звернення президента Байдена є показовим для всіх країн, що розвиваються, зокрема для України, у плані важливості популяризації STEM-освіти в освітніх закладах. Брак інженерних спеціальностей, на яких робить акцент STEM-освіта, унеможливорює повноцінне функціонування процесів діджиталізації й передових технологій,

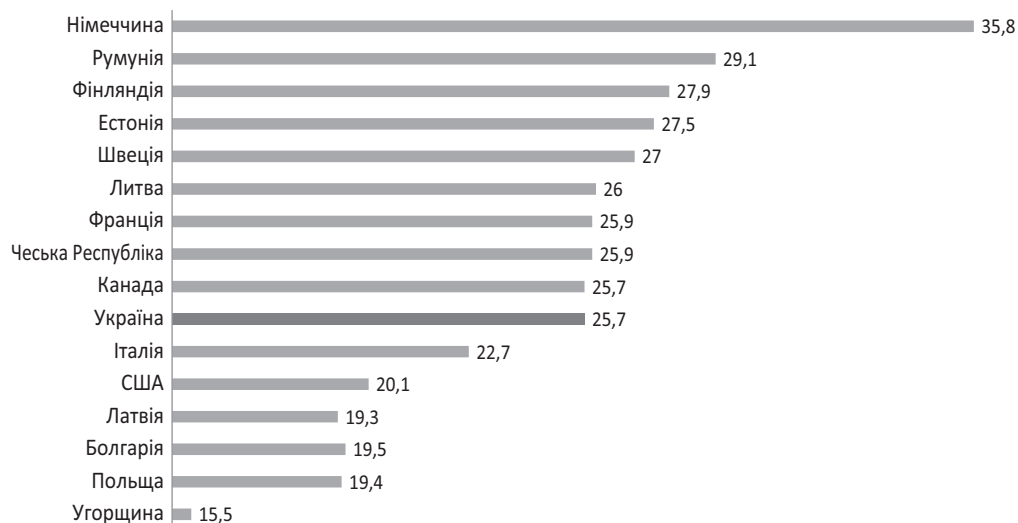

Рис. 4. Випускники закладів вищої освіти в Україні та окремих країнах ОЕСР у галузі STEM-освіти, 2020 р., %

Побудовано автором за: [6].

що лежать в основі виробничих процесів високорозвинутих європейських країн та які є фундаментом для «зеленого» й цифрового переходів.

За даними Управління у справах біженців ООН, станом на листопад 2023 р. на території Європи перебували майже 5,9 млн українців [12]. Враховуючи цей фактор, можливості для набуття сучасних навичок, а також подолання їх дефіциту для українців на території ЄС істотно розширилися. Водночас, з огляду на повернення певного числа вимушених мігрантів з-за кордону на територію України після закінчення війни, постане питання узгодження навичок і компетенцій шукачів роботи з можливостями на ринку праці. У цьому контексті в пригоді стане мережа кваліфікаційних центрів (розробником якої є національна система кваліфікацій), що визнає самоосвіту та професійні кваліфікації, здобуті за кордоном, сприяє наповненню ринку праці якісними фахівцями й працює винятково за наявними професійними стандартами [13].

Водночас Європейський рік навичок накладає певні вимоги на роботодавців України, пов'язані зі створенням конкурентних європейським переваг на ринку праці. Оскільки основним споживачем національної системи кваліфікацій є роботодавець, який задає «темп гри» на ринку праці та має можливість ефективно впливати на формування людського капіталу в умовах сьогодення, саме на зазначену систему покладаються обов'язки зі створення конкурентоспроможних європейським умов на ринку праці (в питаннях фінансового забезпечення такі обов'язки покладаються на Міністерство фінансів

України, яке розробляє проєкт Закону про Державний бюджет України, та Верховну Раду України, котра ухвалює державний бюджет), що в синергії з прискореною індустріалізацією країни, передусім на тлі імплементації military-tech (галузі високотехнологічного озброєння), виступатиме ключовою домінантою повоєнного відновлення вітчизняної економіки.

Згідно із Всесвітнім економічним форумом, серед пріоритетних навичок у 2025 р. домінуватимуть такі:

- аналітичне мислення та інновації;
- комплексне подолання проблем;
- активне вислуховування й вивчення стратегій;
- критичне мислення та аналіз;
- творчість, оригінальність, ініціативність;
- лідерство й соціальний вплив;
- використання технологій, моніторинг і контроль;
- проєктування та програмування технологій;
- стійкість, стресостійкість і гнучкість;
- розмірковування, розв'язання проблем та генерація ідей;
- емоційний інтелект;
- пошук і виправлення несправностей, робота з користувачами;
- орієнтація на обслуговування;
- аналіз та оцінка систем;
- переконання й перемовини [14, с. 36].

Щодо цифрової трансформації країн ЄС і України, то, відповідно до [8], реалізація цієї візії не вбачається можливою без залучення інвестицій у цифрові навички. У свою чергу, відсутність останніх перешкоджає ефективній інвестиційній діяльності, яка є каталізатором розширення можливостей бізнесу та трансфор-

мації в сучасній економіці, керованій технологіями. У цьому контексті готовність людського капіталу до опанування цифрових технологій виступає ключовим фактором у ланцюгу цифрової трансформації як Європи, так і України.

У XXI ст. цифрові навички є фундаментальними навичками суспільства, тому їх розвиток, розширення й поглиблення задля досягнення продуктивності в сучасній економіці, що ґрунтується на знаннях, є вкрай важливим для мешканців усіх куточків світу. Варто зазначити, що згідно з [9, с. 168], Україна у 2021 р. зміцнила власні позиції за рівнем цифрових і технологічних навичок та, за даними світового рейтингового дослідження «World Digital Competitiveness Report 2021», увійшла до топ-30 країн світу, посівши 26-е місце серед 64 країн світу, піднявшись із 40-го місця у 2019 р.

Загалом, у зв'язку з офіційною рекомендацією Єврокомісії щодо початку переговорного процесу про вступ України до ЄС, із метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку України регуляторну політику держави у сфері освіти доцільно зорієнтувати на європейський вимір та політичну ініціативу ЄС. Так, Єврокомісія виступає ключовою організацією в питанні імплементації Плану дій щодо цифрової освіти (2021–2027 рр.), який лежить в основі концепції

створення Європейського освітнього простору (European Education Area) до 2025 р., сприяє досягненню цілей Європейського порядку денного в галузі навичок (European Skills Agenda), Плану дій щодо соціальних прав в Європі (European Social Pillar Action Plan) і «Цифрового компасу 2030: європейського шляху до цифрового десятиліття» (2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade). Імплементація виважених економічних рішень у рамках політичних ініціатив ЄС сприятиме прискоренню євроінтеграційних процесів та сталому економічному розвитку України в повенний період.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, доходимо висновку, що у зв'язку з викликами, які постали перед національною економікою через збройну агресію РФ, українці, котрі перебувають як на території України, так і за її межами, мають унікальну нагоду скористатися «вікном можливостей», відкритим ЄС у рамках Європейського року навичок, із метою подолання дефіциту навичок, використання можливостей навчання впродовж життя, збільшення внеску в «зелені» й цифрові переходи. Тим самим вони зроблять ефективні та дієві кроки в напрямку досягнення стратегічного імперативу держави й відбудови національної економіки на інноваційних засадах.

Список використаних джерел

1. CORDIS Results Pack on the European Year of Skills. A thematic collection of innovative EU-funded research results. *European Research Executive Agency*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.2830/576318>.
2. Eurostat Regional Yearbook. *Eurostat*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.2785/606702>.

3. Європейський рік навичок: вчися, працюй і твори в Україні та ЄС. *EU NEIGHBOURS east*. 11 трав. 2023 р. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yevropejskyj-rik-navychok-vchysya-praczuji-i-tvoryi-v-ukrayini-ta-yes/>.
4. Technology and Innovation Report 2023. *UNCTAD*. 2023. URL: <https://unctad.org/tir2023>.
5. Раков С. А. Якість освіти України за результатами PISA-2018 і проєкт ОЕСР «Майбутнє освіти і компетентностей 2030». *Освітня аналітика України*. 2020. № 2 (9). С. 99–114. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2020-2-99-114>.
6. Dutta S., Lanvin B., León L. R., Wunsch-Vincent S. Global Innovation Index 2023. *WIPO*. 2023. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf>.
7. PISA-2022: результати освітніх досліджень для України можуть бути невтішними. *Супервізія в НУШ*. 2022. URL: <http://barna-consult.com/pisa-2022-rezultaty-osvitnih-doslidzhen-dlya-ukrayiny-mozhut-butyi-nevtishnymy/>.
8. Going digital means skilling for digital. Using big data to track emerging digital skill needs. *Cedefop*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.2801/772175>.
9. Траєкторії розвитку повоєнної економіки України в системі координат постпандемічного світу : кол. моногр. / за ред. М. І. Скрипниченко ; ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2023. 202 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Traiektorii-rozvytku-povoiennoi-ekonomiky-Ukrainy.pdf>.
10. Build Forward Better. *IMF Annual Report 2021*. 2021. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2021/eng/downloads/imf-annual-report-2021.pdf>.
11. Паливода Н. Байден попросив Конгрес США ослабити візові обмеження для «високоосвічених росіян». *Mind*. 4 трав. 2022 р. URL: <https://mind.ua/news/20240834-bajden-poprosiv-kongres-sshaoslabiti-vizovi-obmezheniya-dlya-visokoosvichenih-rosiyan>.
12. Ukraine Refugee Situation. *Operational Data Portal*. 14 листоп. 2023 р. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
13. IV міжнародний форум «Людський капітал: навички для майбутнього». *Національне агентство кваліфікацій*. 16 листоп. 2023 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FiZqnsJ6mrc>.
14. The Future of Jobs Report 2020. *World Economic Forum*. 2020. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf.

Mariia Agafonova

Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, mymaria6610@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3439-5680>

EUROPEAN YEAR OF SKILLS: A WINDOW OF OPPORTUNITY FOR UKRAINE IN TIMES OF WAR

Abstract. *The purpose of the article is to outline the opportunities and prospects offered by the European Year of Skills, launched by the European Parliament in May 2023, for both Ukrainian residents and forced Ukrainian migrants. The article provides an overview of a wide range of projects that are being implemented within the framework of the European Year of Skills both in the European Union and in Ukraine. The author analyzes the level of skills, PISA educational achievements, and the share of STEM education graduates in Ukraine among various countries based on UNCTAD statistics and the Global Innovation Index, whose evaluation criteria refer to the global databases of UNESCO and the OECD. The analysis of the level of skills showed that in 2023 Ukraine ranks 42nd among 166 countries, thereby overtaking a number of countries in the Central and Eastern Europe region, namely Hungary, Bulgaria and Romania. According to the results of the PISA-2018 educational surveys in reading, science and mathematics, Ukraine ranked 40th among 132 countries, leaving Bulgaria and Romania behind. The share of graduates of Ukrainian higher education institutions in STEM education in 2020 was 25,7% (Poland, Hungary, Bulgaria, Latvia, Italy and even the United States are far behind Ukraine), which gives some optimism about the European future of our country. In the context of the new reality, the article emphasizes the importance of popularizing STEM education in developing countries, including Ukraine. At the same time, the article outlines the requirements imposed by the European Year of Skills on Ukrainian employers, which are aimed at creating competitive European labor market conditions. This, in synergy with the accelerated industrialization of the country, especially against the background of the implementation of military-tech (high-tech weapons industry), will be a key dominant of the post-war recovery of the national economy.*

Keywords: European Year of Skills, PISA educational research, STEM education, post-war reconstruction of Ukraine.

References

1. European Research Executive Agency. (2023). *CORDIS Results Pack on the European Year of Skills. A thematic collection of innovative EU-funded research results*. DOI: <https://doi.org/10.2830/576318>.
2. Eurostat. (2023). *Eurostat regional yearbook*. DOI: <https://doi.org/10.2785/606702>.
3. EU NEIGHBOURS east. (2023). *European year of skills: highlighting skills across the EU and the Eastern Partnership*. Retrieved from <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yeuropejskyj-rik-navychok-vchysya-praczyuj-i-tvory-v-ukrayini-ta-yes/> [in Ukrainian].
4. UNCTAD. (2023). *Technology and Innovation Report 2023*. Retrieved from <https://unctad.org/tir2023>.
5. Rakov, S. A. (2020). Quality of Ukrainian education according to the results of PISA 2018 and the OECD project "Future of education and skills 2030". *Educational Analytics of Ukraine*, 2(9), 99-114. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2020-2-99-114> [in Ukrainian].

6. Dutta, S., Lanvin, B., León, L. R., & Wunsch-Vincent, S. (2023). Global Innovation Index 2023. *WIPO*. Retrieved from <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf>.
7. Supervision in NUS. (2022). *PISA-2022: the results of educational research for Ukraine may be disappointing*. Retrieved from <http://barna-consult.com/pisa-2022-rezultaty-osvitnih-doslidzhen-dlya-ukrayiny-mozhut-buty-nevtishnymi/> [in Ukrainian].
8. Cedefop. (2023). *Going digital means skilling for digital. Using big data to track emerging digital skill needs*. DOI: <https://doi.org/10.2801/772175>.
9. Skrypnychenko, M. I. (Ed.). (2023). *Trajectories of Ukraine's post-war economy in the coordinate system of the post-pandemic world*. Kyiv. Retrieved from <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Traiektorii-rozvytku-povoiennoi-ekonomiky-Ukrainy.pdf> [in Ukrainian].
10. IMF Annual Report 2021. (2021). *Build Forward Better*. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2021/eng/downloads/imf-annual-report-2021.pdf>.
11. Palyvoda, N. (2022). *Biden asks US Congress to ease visa restrictions for "highly educated russians"*. Retrieved from <https://mind.ua/news/20240834-bajden-poprosiv-kongres-sshaoslabiti-vizovi-obmezheniya-dlya-visokoosvichenih-rosiyan> [in Ukrainian].
12. Operational Data Portal. (2023). *Ukraine Refugee Situation*. Retrieved from <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
13. National Qualifications Agency. (2023). *IV International Forum "Human capital: skills for the future"*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=FiZqnsJ6mrc> [in Ukrainian].
14. World Economic Forum. (2020). *The Future of Jobs Report 2020*. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf.

ОСВІТНЯ АНАЛІТИКА УКРАЇНИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Відповідальний за випуск

А. Б. Нефедов

Редактор

І. А. Книш

Комп'ютерна верстка

Я. С. Уласік

Формат 70×108/16. Ум.-друк. арк. 11,2.

Наклад 50 прим. Зам. №

Видавець:

Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики»

Адреса редакції та видавця: вул. Володимира Винниченка, 5, м. Київ, 04053

Тел.: (044) 486-98-70, e-mail: info@iea.gov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6237 від 18.06.2018

Publisher:

State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics»

Office: 04053, Kyiv, Volodymyra Vynnychenka Str., 5

Tel.: (044) 486-98-70, E-mail: info@iea.gov.ua

Publishing license

ДК № 6237 issued 18.06.2018

Надруковано ТОВ «КОНВІ ПРІНТ»

02000, м. Київ, вул. Магнітогорська, 1

Printed by LTD «KONVI PRINT»

02000, Kyiv, Mahnitohorska Str., 1